

Diskrimineringens retorik

En studie av svenska valrörelser 1988–2002

Kristina Boréus

*Rapport av Utredningen om makt, integration och
strukturell diskriminering*

Stockholm 2006

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2006:52

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2006

ISBN 91-38-22579-4
ISSN 0375-250X

Förord

Utredningen om Makt, integration och strukturell diskriminering tillsattes efter ett regeringsbeslut den 22 april 2004 och har i uppdrag att identifiera och kartlägga mekanismer bakom strukturell/institutionell diskriminering på grund av etnisk och religiös tillhörighet. Resultaten ska redovisas successivt i syfte att ge underlag för en fördjupad diskussion om och åtgärder mot strukturella hinder för att alla medborgare ska kunna delta i samhällslivet på lika villkor och med samma möjligheter.

Föreliggande rapport är utredningens åttonde rapport och den andra inom området politik. I denna studie undersöks strukturell diskriminering inom den svenska valrörelsen. Syftet är att kartlägga förekomsten av sådan diskriminering riktad mot människor som uppfattas som ”icke-svenska” i de senaste fem valrörelserna.

Internationella studier visar att valrörelser är en viktig institution som reproducerar och i vissa fall förstärker diskursiv diskriminering av personer med invandrarbakgrund. Det inte är bara rasistiska partier som rider på den existerande strukturella och institutionella diskrimineringen och dess diskursiva sammanhang. Också väletablerade partier ser här en möjlighet att mobilisera röster och förstärka sin position i det politiska fältet. Att framställa ”invandrare” som problem och deras föreställda ”kulturella tillhörighet” som en avvikelse från ”oss” görs till ett valstrategiskt redskap. Ett sådant partipolitiskt ställningstagande och sådana diskursiva handlingar är i sig antidemokratiska eftersom det stigmatiserar vissa samhällsgrupper som problem och exkluderar dem från politiskt deltagande på likvärdiga villkor.

Diskurserna som dominerar det offentliga rummet utgör ett avgörande inslag för forandet av den allmänna opinionen. Hur vi talar och skriver följer, liksom andra former av social handling, vissa mönster. Dessa mönster utgör tankestrukturer som spelar en central roll för tolkningen och uppfattningen av grupper i samhället. Vissa etablerade rasistiska och diskriminerande diskurser

använder exempelvis "kulturell tillhörighet" som en indelningsgrund för människor för att hierarkisera och legitimera att människor utsätts för olika behandling.

Ett genomgående drag i alla valrörelserna är den återkommande uppdelningen i "svenskar" och "invandrare". Den senare gruppen framställs oftast som mindre värdig och underlägsen gruppen "svenskar". Detta är ett känt fenomen i många andra länder. Från Danmark till Österrike har man i valrörelserna framställt gruppen "invandrare" som både ett hot och ett ekonomiskt, socialt och kulturellt problem för gruppen "vi".

Dessa diskurser sprids av både politiker i nyckelpositioner och andra debattörer som genom sin frekventa tillgång till medier gör sina ideologiska budskap kända.

Denna ojämlika tillgång till medialt utrymme leder också till, som författaren till denna rapport påpekar, "exkludering" av röster från personer med invandrarbakgrund. De lyser med sin frånvaro i viktiga positioner som toppolitiker och inflytelserika journalister. Om personer med invandrarbakgrund syns i valrörelserna framställs de oftast som "intervjuobjekt". Men även, som författaren till denna rapport påpekar, när enstaka invandrade personer framträder i centrala roller betyder det inte nödvändigtvis något för innehållet i det budskap de kommer att framföra. En viktig fråga för den kommande valrörelsen är dock den sociala och substantiella representativiteten av andrafierade grupper, det vill säga, representativiteten av röster mot rasism, diskriminering och exkludering i valrörelsen.

Kristina Boréus rapport är ett viktigt bidrag till debatten om den diskursiva rasism och diskriminering som dominerar många europeiska länders valrörelse. Hon menar att ett medvetet ickediskriminerande ställningstagande i den politiska debatten handlar om politiskt mod i en tid då rasism och diskriminering är utbredda i Europa och partier kan lockas av möjligheten att vinna vissa väljare genom en retorik som pekar ut "invandrare" som en problematisk grupp på vilken hårdare krav bör ställas.

Masoud Kamali
Särskild utredare

Adrián Groglopo
Utredningssekreterare

Marcus Lundgren
Utredningssekreterare

Simon Andersson
Utredningssekreterare

Innehåll

1	Diskursiv diskriminering i svenska valrörelser	9
	Diskriminering	11
	Forskningsfrågor och material	14
	Analysram.....	18
2	Val 1988: "Generös flyktingpolitik" men flyktingfientlighet i periferin	41
	Skuggan från Sjöbo	41
	Frågor i valrörelsen 1988	42
	Kategorisering	44
	Distansering.....	45
	Perspektiv på flyktingpolitiken	46
	Perspektiv på diskriminering och rasism	48
	"Vi" och "dom"	49
	Diskursiv diskriminering i valrörelsen 1988?	51
	Sammanfattning 1988.....	56
3	Val 1991: "Generös flyktingpolitik" mot beskrivningen av flyktingar som hot	59
	Rasism och flyktingmotstånd i flera tappningar	59
	Greven och betjänten.....	60
	Frågor i valrörelsen 1991	64

Kategorisering.....	65
Distansering.....	66
Perspektiv på flyktingpolitiken	67
Perspektiv på diskriminering och rasism	71
”Vi” och ”dom”.....	72
Diskriminering i valrörelsen 1991?.....	75
Reaktioner på Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik	80
Sammanfattning 1991.....	84
4 Val 1994: ”Stramhet gentemot de många”	89
Hets mot flyktingar och invandrare, hårdnande politik	89
Greven och betjänten snubblar för sista gången.....	92
Frågor i valrörelsen 1994.....	93
Kategorisering.....	95
Distansering.....	97
Perspektiv på flyktingpolitiken	98
Perspektiv på diskriminering och rasism	103
”Vi” och ”dom”.....	104
Diskriminering i valrörelsen 1994?.....	106
Inflytandet av Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik	112
Sammanfattning 1994.....	116
5 Val 1998: Problemet med de arbetslösa ”invandrarna” .	119
Tystnad om flyktingpolitiken.....	119
Frågor i valrörelsen 1998.....	121
Kategorisering.....	122
Distansering	123

Perspektiv på flyktingpolitiken	125
Perspektiv på diskriminering och rasism	127
”Vi” och ”dom”	128
Diskriminering i valrörelsen 1998?	128
Inflytandet av Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik....	131
Sammanfattning 1998.....	131
6 Val 2002: ”Integrationsproblem” i fokus.....	133
Frågor i valrörelsen 2002	133
Kategorisering	135
Distansering.....	136
Perspektiv på flyktingpolitiken	138
Perspektiv på diskriminering och rasism	140
”Vi” och ”dom”	142
Diskriminering i valrörelsen 2002?	142
Inflytandet av Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik....	154
Sammanfattning 2002.....	154
7 Strukturell diskriminering i valrörelser och hur den kan motverkas.....	157
”Invandrare” och flyktingar i fem valrörelser.....	158
Kategorisering	160
Distansering.....	161
Perspektiv på flyktingpolitiken	162
Perspektiv på diskriminering och rasism	163
”Vi” och ”dom”	164
Diskursiv diskriminering i fem valrörelser	168

Diskursiva utgångspunkter	178
Strukturell diskriminering i fem valrörelser.....	182
Ny Demokratis roll	184
Hur kan man motverka diskursiv diskriminering i valrörelser? ...	186
Demokrati på svenska?.....	196
Referenser	199
Bilaga	205
Analysfrågor valmanifest/valplattformar/debattartiklar/annat skriftligt material	205
Analysfrågor TV-material	206

1 Diskursiv diskriminering i svenska valrörelser¹

I en lokal valbroschyr från Sundsvall inför de samtidiga svenska riksdags-, kommunal- och landstingsvalen 2002 kunde man under rubriken ”Trygghet & Integration” läsa vad några boende i Sundsvall med omnejd ansåg vara ”Trygghet för mig”:

... att kunna transportera sig från en plats till en annan utan att känna mig otrygg, samt att känna mig trygg i mitt hem. För att skapa en trygg miljö i stadskärnan anser jag att man ska fortsätta arbetet med ”Vuxna på stan” och det krävs ett engagemang från alla invånare. Fler vuxna i city och fler poliser – även för ett brottsförebyggande arbete. Ett Ungdomens Hus behövs i stadskärnan.

Jag tror också att för att kunna integrera invandrare med svenskar på ett bra sätt måste vi ge en bra start och ett bra omhändertagande till alla invandrare när de kommer till landet.

(Sagt av 55-årig internationell marknadsförare)

För en annan person innebar trygghet:

...att ha ett arbete att gå till, familj och vänner att umgås med och en social sfär. Ett utbud för ungdomar är viktigt – en miljö där de känner sig trygga och jämlika, Fritidsgårdar som kan erbjuda det ungdomar vill ha. (...)

För en lyckad integration måste vi tala om för invandrare vad som gäller här i Sverige.

(43-årig fritidsledare)

För ytterligare en Sundsvalls-bo var trygghet:

...att få känna mig trygg i mitt hem, i stadskärnan och på andra platser, men också att få rätt att påverka min egen situation, och ha rätt att få erkännande för mina egna personliga åsikter och planer. (...)

Att integrera invandrare med svenskar innebär inte bara svenskundervisning, utan även att invandrare får möjlighet att träffa svenskar i var-

¹ Jag vill tacka Adrián Groglopo och Marcus Lundgren för synpunkter på rapportmanuset.

dagliga situationer och att svenska människor har en förståelse för hur det är att komma till ett nytt land.

(58-årig psykolog)

I broschyren kopplades – dels genom rubriken ”Trygghet & integration”, dels genom det Sundsvalls-borna sade – två problem samman: vad som skapar trygghet eller otrygghet och hur den grupp som kallas ”invandare” ska ”integreras”. För två av personerna fanns hoten mot tryggheten uppenbarligen bland annat i stadskärnan och på offentlig plats. Trygghet måste skapas på gator och torg och ”invandrare” måste integreras. Men vad har dessa två frågekomplex med varandra att göra? Varför kopplades de samman med ett ”&”?

Jag tror associationen är klar för dem som följt svensk offentlig debatt de senaste åren. Ett budskap har varit att integrationen av ”invandrare” med ”svenskar”, som Sundsvalls-borna uttryckte det, misslyckats. Vissa ”invandrare” har inte förstått ”vad som gäller här i Sverige”. Följaktligen är ”ointegrerade invandrare” ett hot mot tryggheten. Inte minst kan ointegrerade invandrarungdomar skapa otrygghet i stadskärnor och på andra offentliga platser.

I broschyren skedde, vill jag hävda, en negativ särbehandling av dem som kallas ”invandrare”² genom den systematiska kopplingen mellan problemet att integrera ”invandrare” med ”svenskar” och problemet otrygghet i Sundsvall. På detta sätt, och många andra som jag ska återkomma till, kan människor diskrimineras med språkets hjälp, i tal och text, vad jag i fortsättningen kallar **diskursiv diskriminering**.

Negativ särbehandling kopplad till att man sorteras in i en viss grupp, är det jag här kallar **diskriminering**. Sådan negativ särbehandling kan vara av många olika slag: människor kan sorteras bort ur anställningsprocessen för att de har ”fel” namn, förföljas och bevakas av personalen på Konsum för att de har ”fel” klädsel, eller bli stoppade i krogkön för att de har ”fel” hudfärg. Men den kan alltså också göras med språkliga medel. Denna forskningsrapport handlar specifikt om diskursiv diskriminering, såsom i de inledande citaten, som riktas mot grupper som framställs som icke-svenska.

Diskriminering kan ske institutionaliserat, som en del av vedertagna sätt att handla i samhället, det som i Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering kallas för **strukturell diskriminering**. I denna studie inom utredningens ram undersöks

² Och kanske även av dem som benämndes ”ungdomar”.

strukturell diskriminering med språkliga medel inom den institution som svenska valrörelser utgör. Det övergripande syftet är att kartlägga förekomsten av sådan diskriminering riktad mot människor som uppfattas som icke etniskt svenska i de senaste fem valrörelserna och att speciellt undersöka det kortlivade partiet Ny Demokratis roll för eventuell förekomst av diskriminering.

I detta inledande kapitel presenteras forskningsprojektets analysram i form av en genomgång av vissa centrala begrepp, av forskningsfrågor, av det undersökta materialet och av tillvägagångssättet.

Diskriminering

Med diskriminering avses här alltså *negativ särbehandling av människor, kopplad till deras (tillskrivna) grupptillhörighet*. ”Negativ särbehandling” syftar på behandling som är på något sätt sämre än den som personer som räknas till den diskriminerande partens egen grupp, utsätts för. Att den negativa särbehandlingen är kopplad till grupptillhörighet betyder bland annat att begreppet inte täcker mobbning, det vill säga förföljelse av någon som inte kan knytas till denna persons (föreställda) grupptillhörighet. Med ”tillskriven grupptillhörighet” avses att den negativa särbehandlingen kan drabba människor utan att de själva känner någon samhörighet med andra som av den diskriminerande parten räknas till samma grupp: man kan till exempel utsättas för antisemitism oavsett om man betraktar sig själv som jude eller inte.

Diskriminering kan vara en medveten handling men också utgöras av **sociala praktiker**, det vill säga handlingsmönster hos samverkande människor, där en grupp systematiskt utsätts för negativ särbehandling utan att individer behöver uppfatta att de behandlar andra sämre.

Diskursiv diskriminering är normalt *en* aspekt av diskriminering som en vidare social praktik. Studien tar avstamp i talhandlingsteorin. Enligt denna tar man fasta på att den som yttrar eller skriver något handlar; enligt lingvisten J. S. Austins kända bok gäller analysen *How To Do Things With Words* (1975). Genom olika slags talhandlingar kan man till exempel fråga, beordra, beskriva, skämta eller smickra. Det är vissa sorters talhandlingar, vissa saker vi gör med ord, som återkommer vid diskursiv diskriminering. Det handlar bland annat om att *benämna* eller *referera till*, eller att *avstå från att referera till* grupper av människor. Vidare handlar det om att

beskriva människor, tillskriva dem egenskaper. Det handlar även om att *argumentera*, ge skäl för önskvärdheten av vissa handlingsalternativ.

Hur vi talar och skriver följer mönster, liksom annan social praktik. Min tolkning av Sundsvalls-broschyren är att anledningen till att ointegrerade "invandrare" och trygghetsproblem kunde föras samman på detta sätt var att dessa ämnen redan för många uppfattades som associerade. Detta därför att det finns ett mönster i den offentliga debatten enligt vilket "svenskar" och "invandrare" ofta framställs som olika sorter och invandrarsorten, speciellt den "ointegrerade", förknippas med allehanda problem, bland annat brottslighet (Brune, 1998; Dahlstedt, 2000; Ericsson, Molina & Ristilammi, 2002, samt Göttel, 2001 är studier som visar hur "invandrare" förknippats med problem). Detta sätt att offentligt tala om fenomenen är en integrerad del av andra sociala praktiker, såsom de ovan nämnda där människor på grund av sin (tänkta) gruppstillhörighet sorteras ut på mer fysiska sätt, för att övervakas eller hållas borta från en restaurang eller en arbetsplats. Sådana praktiker, både de språkliga och andra, kan kallas för strukturell diskriminering. Enligt kommittédirektiven (Dir. 2004:54) ska strukturell diskriminering förstås som "regler, normer, rutiner, vedertagna förhållningssätt och beteenden i institutioner och andra samhällsstrukturer som utgör hinder för att i praktiken uppnå lika rättigheter och möjligheter oavsett etnisk eller religiös tillhörighet". Den strukturella diskrimineringen kan alltså vara en integrerad del såväl i institutioner av det slag som finns inom exempelvis den politiska sfären (partier, statliga verk, Sveriges riksdag) som i vedertagna beteenden i mindre reglerade sammanhang: hur man umgås i fikarummet på arbetsplatsen eller hur man i allmänhet agerar som kund i snabbköpet. I alla sådana sammanhang kan det man gör med språkets hjälp, till exempel delar in människor i olika sorter, på viktiga sätt påverka det man gör för övrigt.

Struktur är med andra ord ett nyckelbegrepp, vilket, har det hävdats, är ett i samhällsvetenskapen undereteoretiserat begrepp (Sewell 1992). Här används ett begrepp som bygger på Sewell (Ibid.), i sin tur inspirerat av Anthony Giddens förståelse av struktur som både hindrande och möjliggörande för individer. Sewell föreslår ett tudelat begrepp enligt vilket strukturer består av "*schemas*" och "*resources*". **Schemana** är olika sätt som tillvaron förstås, kategoriseras och värderas på, liksom normer för hur grupper av människor bör bete sig i olika sammanhang. Mänskliga språk

kan exempelvis förstås som scheman (grammatiska regler, ord och så vidare) som tillåter människor att vid bestämda tidpunkter uttala eller skriva sådant som kan begripas av andra. **Resurserna** är allt som människor kan utnyttja för att handla i enlighet med dessa scheman, det vill säga olika scheman skapar olika resurser. Men resurserna inverkar också på schemana.

Scheman i diskriminerande strukturer består av vissa sätt att kategorisera och värdera människor, samt föreställningar om vad som är en adekvat behandling av dem som anses avvika från den egna gruppen. Sådana scheman kan exempelvis göra det till en resurs att tillhöra eller likna majoritetsbefolkningen. I enlighet med dessa scheman kan personer ur majoritetsbefolkningen utnyttja den resurs som tillhörigheten till majoritetsgruppen utgör för att nå sina syften. Men för att en sådan tillhörighet ska fortsätta att utgöra en resurs måste de diskriminerande schemana upprätthållas. Om det inte är tillräckligt vanligt att tillhörigheten utnyttjas som en resurs kommer småningom schemat att förlora sin styrande effekt.

Enligt rasistiska och etniskt diskriminerande scheman är egenskaper som kulturell tillhörighet och fenotyp viktiga indelningsgrunder av människor som kan användas för att hierarkisera grupper och som också kan motivera olika behandling. Fullskalig biologisk eller kulturell rasism, enligt vilken olika grupper av människor faktiskt är olika mycket värda och inte bör ha samma rättigheter, är inte något dominerande schema i dagens Sverige. Men brottstycken av sådana scheman delas av många, till exempel föreställningen att en kategoriseringsgrund som kan kallas svensk/icke-svensk är legitim och viktig och att svenska värderingar och handlingssätt tenderar att vara överlägsna icke-svenska, till exempel genom att de betraktas som moderna och rationella i förhållande till värderingar och handlingssätt i andra delar av världen (Mattsson, 2005: 151).

Schemana kommer till manifest uttryck i grupper eller enskildas handlande, vilka alltså kan vara talhandlingar eller handlingar av andra slag. Det är här resurserna kommer in. Diskriminerande strukturer kan ta sig uttryck till exempel i att människor som tänks ha vissa egenskaper (en viss hudfärg, en brytning, en viss sorts uppväxt, ett bestämt sätt att klä sig eller vissa värderingar) regelmässigt behandlas sämre. Detta kommer också till uttryck i enskildas handlande. De nämnda exemplen på negativ särbehandling illustrerar detta. Enligt ett schema som delas av vissa affärsanställda (och andra) tenderar kvinnor med långa och vida kjolar av viss typ

att gömma varor under dem i stället för att betala för varorna. Detta aktualiserar ett handlingsätt där de affärsanställda utnyttjar sin resurs att vara varornas legitima bevakare genom att följa efter och iaktta kvinnorna ifråga. Vid anställningsproceduren aktualiseras ett schema, enligt vilket personer med vissa namn troligen är olämpliga för jobbet, av dem som besitter resursen att kunna välja vilka som ska anställas. I krogkön aktualiseras vaktens juridiska rättigheter och fysiska resurser tillsammans med ett allmänt förekommande schema som utgörs av en norm för vilken sorts utseende som är lämpligt på krogen, och han eller hon utför en diskriminerande handling.

Strukturell diskursiv diskriminering i valrörelser förekommer i den mån diskriminerande scheman förenas med resurser på ett sådant sätt att diskrimineringen kommer till uttryck i text, tal eller bilder producerade som en del av valrörelsen. De resurser som är aktuella är tillgången till medier för att sprida ett visst budskap, må det vara möjlighet att publicera sig på inflytelserika tidningars debattsidor, den lätthet med vilken man drar till sig TV:s nyhetsrapportering, personer som kan stå i valstugor, eller möjlighet köpa sig bra design på affischer. När Sundsvalls-broschyren sattes samman kombinerades ett schema gällande invandrare, svenskar, integrationsbrist och otrygghet på gator och torg med möjligheten att bestämma över innehållet i en valbroschyr.

Forskningsfrågor och material

Studiens övergripande syfte är dels att kartlägga diskursiv diskriminering i de senaste fem valrörelserna, dels att analysera betydelsen för sådan diskriminering av ett högerpopulistiskt och så kallat främlingsfientligt parti, Ny Demokrati. Följande frågor ställs.

1. I vilken form och omfattning förekom diskursiv diskriminering av grupper som uppfattades som etniskt icke-svenska i valrörelserna 1988, 1991, 1994, 1998 och 2002?
2. På vilket sätt påverkade Ny Demokratiska deltagande i valrörelserna 1991 och 1994 innehållet i övriga partiers propaganda i dessa båda valrörelser?
3. Förutsatt att en påverkan av Ny Demokrati kan spåras, kvarstod den i valrörelserna 1998 och 2002?

4. Baserat på undersökningsresultaten, vilka rekommendationer kan ges för att motverka framtida diskursiv diskriminering i valrörelser och mer allmänt?

Den första frågan är av kartläggande och jämförande natur. Den gäller form och omfattning av eventuell diskursiv diskriminering av grupper som har invandrat eller förknippas med invandring, som exempelvis muslimer eller andra religiösa grupper då de omtalas i sammanhang som har med invandring att göra, eller asylsökande. Den besvaras bland annat med hjälp av en typologi för diskursiv diskriminering som presenteras i det följande. Den ”form” som åsyftas gäller vilket slags diskursiv diskriminering enligt typologin (om någon) som förekommer i materialet. ”Omfattningen” förstås på ett grovt kvantifierande sätt. Den andra och tredje frågan rör kausalsamband och undersökningen liksom svaren blir av annan karaktär. I fokus för undersökningen står diskriminerande scheman som aktualiseras i det undersökta valmaterialet. Möjlighet att framställa, bestämma innehållet i och sprida valmaterialet och dess budskap är de viktiga resurserna här, men det görs ingen systematisk studie av kontrollen över dessa resurser. Däremot förs vissa resonemang om resursernas betydelse i slutkapitlet.

Materialet

Det material som analyseras består av ett urval av olika slags texter och bilder från valrörelserna 1988, 1991, 1994, 1998 och 2002. Materialet gäller huvudsakligen riksdagsvalet även om det inte alltid gått att skilja sådant material från det som var avsett för kommunal- och landstingsvalen. Ofta var materialet förmodligen tänkt att fungera i alla tre sammanhangen.

De delar av materialet som analyserats är de som behandlat olika frågor som knutits till flyktingar, invandrare eller människor som bor eller kan tänkas komma att bo i Sverige men som inte uppfattas som (ursprungligen) svenska. Dessa delar av materialet har i allmänhet varit lätta att urskilja eftersom det sedan länge i Sverige finns ett, eller flera sammankopplade, politikområden där dessa grupper står i fokus. Flyktingar och personer som invandrat till Sverige av andra skäl kopplas regelbundet samman i materialet. Många skrifter har hetat sådant som *En generösare invandrar- och flyktingpolitik* (fp 1988), *En fråga om människovärde*. Vänsterparti-

ets *Flykting- och Invandrarpolitik* (1991) eller *Invandrare och flyktingar* (faktablad, s 1994). I det senaste valet diskuterades de personer det gäller i första hand inom ramen för det som benämns integrationspolitik och skrifter med namn som *Det mångkulturella samhället. Integrationspolitisk rapport* (mp) och *Integration* (valblad, m) producerades.

Materialet är offentligt, det vill säga i princip tillgängligt för alla som vill ta del av det. I sammanhanget kan man urskilja två huvudproducenter av texter³: partierna själva och medierna. Vidare har jag skiljt mellan centralt och perifert material. Det centrala materialet är det vars innehåll sannolikt fått stor spridning, som TV-inslag och valmanifest. Anledningen till att jag i delar av redovisningen skiljer mellan det centrala och det perifera materialet är att det speglar både en skillnad i vad partierna satsat på att föra ut och vad som faktiskt gått ut till många väljare. Det är med andra ord en skillnad både mellan hur viktigt olika delar av budskapet har ansetts vara av partierna och hur stort inflytande de kan ha haft.

För samtliga riksdagspartier (de som antingen satt i riksdagen vid valet ifråga eller som kom in i den som resultat av valrörelsen⁴) ingår valmanifest, -plattformar eller motsvarande från alla åren. Undantaget är Ny Demokrati som inte hade någon speciell valplattform utan i stället ett partiprogram som diskuterades i medierna. Dessutom ingår alla valaffischer som återfunnits i Kungliga Bibliotekets speciella affischarkiv.⁵ I de fall partierna hade producerat speciella program eller plattformar i invandrings- eller flyktingpolitiska frågor under valåren ingår dessa.⁶ Foldrar och flygblad som rör invandrings- och flyktingfrågor som återfunnits i arkiven har också medtagits. Ett mindre antal texter utgörs av inlägg av partiföreträdare på DN Debatt i *Dagens Nyheter*, den tidningsdebattplats som har det största mediala genomslaget i Sverige.⁷ Dess-

³ Textbegreppet används i rapporten i en vid betydelse, i likhet med i semiotiska studier, där texter kan vara olika typer av meningsbärande teckensystem. Därmed är också exempelvis en TV-debatt en text.

⁴ Dessutom ingår material från kristdemokraterna 1988 som då inte satt i riksdagen och inte heller fick riksdagsmandat förrän 1991, eftersom TV valt att intervjua partiets ledare Alf Svensson inför valet 1988.

⁵ Affischmaterialet är omfattande men inte komplett. Valaffischerna från 2002 fanns ännu inte tillgängliga i arkivet. Här ingår även lokala affischer.

⁶ Det har inte alltid gått att avgöra i vilken mån dessa figurerat i valrörelsen.

⁷ För åren 1988 och 1991 gicks tidningens debattsida under perioden 1 augusti till valet igenom manuellt, för åren 1994, 1998 och 2002 sökte jag i databasen PressText på DN Debatt under samma period på följande sökord: "antisemit*", "arab*", "diskriminer*", "flykting*", "invandr*", "islam*", "jude*", "judisk*", "muslim*" och "rasis*". 1998 och 2002 sökte jag därutöver på "integr*", 2002 dessutom på "heders*".

utom ingår valhandböcker och liknande material riktat till partiernas valarbetare.

Medierna ses som med partierna samverkande textproducenter i de TV-program som analyserats. Dessa är de partiledarutfrågningar och slutdebatter mellan partiledarna som sänts av SVT i alla valrörelserna samt de ”dueller” mellan statsministern och det största oppositionspartiets ledare som sänts inför de tre senaste valen. Här har jag i vissa resonemang skiljt mellan frågor som förts in av TV-mediet, i huvudsak de frågor dessa valt att ställa till partiledarna i utfrågningarna, och de frågor som partiledarna fört in spontant. De senare förekommer i debatterna, där partiledarna inte får några frågor av journalisterna (med undantag av 2002).

Det finns en viktig offentlig materialtyp som förmedlat delar av valdiskursen, nämligen nyhetsinslag i TV och tidningar från valrörelsen. Det hade varit en fördel om även detta kunnat analyseras men tiden har inte räckt till. Under de senare valrörelserna har ju Internet blivit ett allt viktigare medium. Samtidigt är det inte troligt att partiernas material där nått ut på det sätt som TV gjort. Jag bedömer att det analyserade materialet väl täcker de väsentliga delarna av den offentliga delen av valrörelserna.⁸ Dessutom förhåller sig textinnehållet ofta till en vidare offentlig diskussion på sätt som ger information om denna. Om ett parti till exempel i sitt valmaterial argumenterar mot ett visst förhållningssätt som inte företräds i materialet från något annat parti, är det troligt att man vänder sig mot åsikter som förts fram i andra sammanhang än valrörelsen. Nedanstående tabell visar det analyserade materialet. I nästa avsnitt redogörs för hur det har analyserats.

⁸ Materialet är troligen inte fullständigt komplett vad gäller alla materialtyper. Jag har använt mig av Libris, Kungliga Bibliotekets okatalogiserade samlingar, Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek, samt Riksarkivet. Dessutom har jag kontaktat alla partier och letat igenom deras hemsidor. Största delen av materialet från 2002 skrevs ut direkt från hemsidorna under valkampanjen. Även före detta partimedlemmar i Ny Demokrati har kontaktats. Det har inte alltid gått att få besked om det producerats något speciellt program om invandrings- eller flyktingfrågor ett bestämt år. Jag har dock svårt att se hur materialet skulle ha kunnat göras mer komplett. I sammanhanget vill jag tacka Ingrid Svensson som i samband med ett tidigare forskningsprojekt tog fram en del av det material som analyserats i denna rapport.

Tabell 1.1 Översikt över det analyserade materialet⁹

	Partierna för in frågor	Medierna för in frågor
Centralt i valrörelsen	<ul style="list-style-type: none"> • valmanifest, -plattformar etc. • "dueller" mln statsministern och oppositionsledaren i TV 1994 och 1998 • slutdebatter i TV 1988–1998 • inlägg på DN Debatt av partiföreträdare • (specialprogram i flykting- och invandrarfrågor)¹⁰ 	<ul style="list-style-type: none"> • partiledarutfrågningar i TV • (specialprogram i flykting- och invandrarfrågor)¹¹ • "Duellen" 2002 • slutdebatten i TV 2002
Perifert i valrörelsen	<ul style="list-style-type: none"> • specialprogram i flykting- och invandrarfrågor • foldrar mm om flykting- och invandrarfrågor • valhandböcker 	

Analysram

För att analysera förekomsten av diskriminering i valmaterialet används en analysram bestående av olika delar. På den mest övergripande nivån analyserar jag hur människor kategoriseras, hur och i vilken mån de "distanseras" (se nedan), samt om grupper diskrimineras enligt den typologi för diskursiv diskriminering som omnämnts. Detta sätt att analysera kategorisering, distansering och diskursiv diskriminering är avsett att också kunna användas för andra sammanhang, där andra grupper än dessa drabbas. I genomgången nedan redogörs för typologin och för hur dess olika begrepp operationaliserats i just detta material med hjälp av ett specifikt analyschema.

Jag har också använt några sorteringsinstrument som är specifikt kopplade till detta material. De utgörs av olika perspektiv på de

⁹ Sammantaget bestod det analyserade materialet av ca 55 timmar TV-utfrågningar och -debatt, 38 valplattformar, valmanifest eller valprogram, 18 lite längre specialprogram eller rapporter i invandrings-, invandrar- och flyktingfrågor, 14 foldrar, pamfletter, valblad och dyligt om sådana frågor, 21 valhandböcker och liknande riktade i första hand till de egna valarbetarna, samt 17 inlägg på DN Debatt. Jag har gått igenom knappt 500 affischer från valrörelserna 1988–1998. Ytterligare ett oräknat antal kampanjtidningar, flygblad, broschyrer, strategidokument inför valrörelsen med mera har skummats i genomgången av arkivmaterial.

¹⁰ Vid de tillfällen partierna lyfter fram dessa program i valrörelsen genom att t.ex. presentera dem på DN Debatt har de räknats som centrala.

¹¹ Vid de tillfällen TV-journalisterna specifikt hänvisar till innehållet i ett sådant program.

frågor som är aktuella i materialet. Även för dem och för hur de operationaliserats med hjälp av analys-schemat redogörs nedan.

Analys-schemat, som återfinns i bilagan, i olika versioner för olika materialgenrer, har använts för en första strukturering av materialet. Därefter har en mer tolkande analys skett. Exempelvis anger analys-schemat att alla beskrivningar av, tillskrivanden av egenskaper till eller påståenden om regelmässigt beteende av dem som benämns svenskar, invandrare, flyktingar etcetera ska noteras. Därefter har jag i det mer tolkande steget gått igenom dessa noteringar för att avgöra i vilken mån de kan anses nedvärderande gentemot de "icke-svenska" grupperna.

Jag inleder med en redogörelse för hur kategorisering och distansering studerats.

Kategorisering och distansering

All diskursiv diskriminering förutsätter att kategorier används för att gruppera människor. Vidare förutsätts att "vi" och "de" placeras i skilda kategorier. Vilka grupper vi själva räknar oss till varierar med sammanhanget. Mellan olika grupper pågår ofta processer av det jag kallar **distansering**, när människor, som ser sig som tillhöriga samma grupp, bygger upp en psykologisk distans till dem de uppfattar som "andra".

Distansering är relativ. Det första steget skulle kunna sägas vara att över huvud taget urskilja "de andra", de som är icke-vi. Vid en låg grad av distansering uppfattas dessa icke-vi som ganska lika oss, ganska nära. Vid starkare distansering uppfattas de som annorlunda oss på viktiga punkter. Grunden för distansering är att olikheter mellan "oss" och "dem" utpekats, konstrueras eller ges betydelse. Flera författare har sökt fånga betydelsen av detta skillnadgörande, till exempel Blommaert & Verschueren (1998) med begreppet *abnormalisation* och Essed (1991) med uttrycket *overemphasis of difference*.

Distansering kan ta sig olika språkliga uttryck, uttryckas med olika typer av språkhandlingar. En är genom *benämning*. Ju viktigare och ju mer karaktäristiska för sina bärare de egenskaper som ligger till grund för kategoriseringen synes vara, desto djupare rotad i språk och tanke tenderar kategorin att vara. Ju djupare en kategori är rotad i språk och tänkande, desto mer står de som sorteras in i den ut som annorlunda "oss". Ett tecken på att en kate-

gori är djupt rotad i språk och tanke är att den har en fast benämning. Mest rotad förefaller kategorin vara när den namnges med ett substantiv ("invandrare"). Varje gång dessa kategorinamn används om en grupp man inte själv anser sig tillhöra, påpekas att de som sorteras in i kategorin avviker från "oss" på bestämda sätt: exempelvis genom det som gör en till invandrare. Om motsvarande sortering sker med uttryck som inte är lika fasta i språket, till exempel "en person som invandrat till Sverige" förefaller oss inte "invandrarskapet" lika fast klistrat vid personen: vi blir lättare medvetna om att personen ifråga också kan sorteras in i en rad andra kategorier som har med helt andra egenskaper att göra. Även språkhandlingen att *beskriva* kan fungera distanserande då beskrivningarna utpekar skillnad och olikhet.

Distansering är relaterad till kontexten: den förfrämligande verkan inträffar när påpekandet av skillnader tycks omotiverat i sammanhanget. Uttrycket "invandrare" i sammanhang där in- och utvandring är temat fungerar ofta inte distanserande. När däremot en person, som inte själv räknar sig till denna grupp, berättar att hon pratade med en "invandrare" i affären är det förmodligen ett utslag av distansering och har distanserande verkan.

Den mänskliga hjärnan kategoriserar ständigt, vilket är nödvändigt för att göra reda för omvärldens intryck (se t.ex. Lakoff 1987). Distansering i bemärkelsen att vi skapar större eller mindre psykologisk distans till dem vi uppfattar tillhöra andra grupper än vi själva är troligen också något oundvikligt i mänskliga samhällen. Varken kategorisering av människor eller distansering gentemot dem måste vara problematiskt och dessa kognitiva företeelser ingår i alla möjliga processer, utöver diskrimineringsprocesser. Då vi åker tåg kategoriserar vi vissa människor vi träffar som medresenärer och andra som tågpersonal utan att detta behöver medföra några problem i relationen mellan oss och någon av de andra på tåget. Vi kanske känner en viss distans till äldre släktingar som vi inte känner till jämnåriga kusiner utan att detta innebär att vi hyser negativa känslor för de äldre. Att människor kategoriseras och distanseras är alltså inte tillräckligt för att hävda att de också diskrimineras. Däremot är kategorisering en *nödvändig förutsättning* för diskursiv diskriminering. Distansering är möjligen också alltid närvarande i diskrimineringsprocesser: ju mer annorlunda och främmande vi gör "de andra", desto enklare att motivera för oss själva och varandra att de också bör behandlas annorlunda. Att "de" framställs som annorlunda måste dock inte betyda att de framställs som sämre än

”vi”. Det finns även hjältekategorier som avviker från oss genom överlägsna egenskaper. I det läget blir distanseringen förmodligen inte kopplad till diskriminering. Av dessa skäl särskiljer jag kategorisering och distansering från det jag kallar diskursiv diskriminering men alla dessa fenomen studeras i materialet eftersom diskursiv diskriminering förutsätter kategorisering och troligen nästan alltid är förknippad med relativt hög grad av distansering.

I denna studie har jag genomgående noterat hur människor har kategoriserats på etnisk grund (till exempel med uttryck som ”svensk”, ”kurd” eller ”turkisk kvinna”), på grunder som har att göra med invandring och flyktingskap (till exempel ”kvotflykting”, ”asylsökande” eller ”invandrare”) eller på religiös grund då detta kommit upp i de sammanhang när invandrings- eller flyktingfrågor diskuterats (”muslim”). (Se analys-schemans fråga 2a respektive 6a i bilagan¹².) Benämningarna ”invandrare”, ”flykting” och ”svensk” har i denna och andra studier framstått som de mest centrala för att göra åtskillnad mellan de ”svenska” och ”icke-svenska”, även om ytterligare några benämningar, bland dem ”person med utländsk bakgrund” hade börjat användas framför allt i valrörelsen 2002. Därför har jag i den vidare analysen ställt frågor rörande hur just dessa kategorier avgränsas från varandra. Kan man till exempel vara både ”svensk” och ”invandrare” eller ses dessa kategorier som ömsesidigt uteslutande? Anledningen till att jag i nästan alla sammanhang satt benämningarna ”invandrare” och ”svensk” inom citationstecken är att de, som många påpekat, är djupt problematiska. Benämningen invandrare och framför allt dess frekventa användning har kritiserats i medierna såväl som i akademiska sammanhang (Banakar, 1993; Mattsson, 2001 och många andra) och av myndigheter och regering (t.ex. proposition 1997/98:16, Ds 1999:48, Ds 2000:43). Kritiken har bland annat gällt det oklara i vad termen syftar på (vem är invandrare?), det underliga i en kategori som klumpar ihop en mycket heterogen grupp människor som kan ha lika lite gemensamt med varandra som med människor kategoriserade som svenskar, samt att benämningen bidrar till att utesluta en stor grupp människor i Sverige från en nationell gemenskap.

Vad gäller distansering har jag dels noterat om grupper tenderar benämnas med substantiv (fråga 2a respektive 6a i analys-schemana), dels har i analys-schemat ingått frågor om eventuellt skillnadgörande mellan ”svenskar” och ”invandrare” eller ”flyktingar”.

¹² Schemat finns i två versioner för olika materialtyper. I denna redogörelse nämns schemat för det skriftliga materialet först och därefter schemat för TV-materialet.

Tillskrivs grupperna speciella egenskaper eller beteenden (fråga 3 respektive 7)? Nämner eller beskriver man skillnader mellan grupperna (fråga 4 respektive 8)?

Därmed övergår jag till den diskursiva diskrimineringens olika former.

Diskursiv diskriminering

Jag urskiljar fyra former av diskursiv diskriminering: exkludering, nedvärdering, objektifiering och förslag som pekar mot icke-språklig negativ särbehandling. Alla är olika former av negativ särbehandling med språkliga medel. Typologin är framtagen på basis av empiriska studier av diskrimineringsprocesser riktade mot olika minoritetsgrupper, samt utifrån den teoretiska litteraturen. (Se Boréus, 2005; kommande för mera detaljerade redogörelser för typologin.) Den är avsedd att fungera för analys av diskursiv diskriminering i olika sammanhang och riktad mot olika grupper. Tabell 1.2. sammanfattar typologin, som sedan förklaras bit för bit i resten av detta avsnitt.

Tabell 1.2 Den diskursiva diskrimineringens former

Typ av diskursiv diskriminering	Exempel på uttryck	Typisk talhandling
Exkludering	Exkludering av röster	Ingen
	Exkludering av adressater	Ingen
	Osynliggörande	Icke-benämning; avstående från att referera till grupper
Nedvärdering	Nedvärderande benämningar	Benämning
	Nedvärderande beskrivningar	Beskrivning, tillskrivande av egenskaper eller påståenden om beteende
	Nedvärderande associationer	Ingen; framför allt aktuellt som mönster i diskurs
Objektifiering	Människor diskuteras som om de vore verktyg, instrumentality	Argumentation, beskrivning
	Människor diskuteras på andra sätt som om de vore ting, t.ex. som om de saknade känslor, behov och önskningar, denial of subjectivity	Argumentation, beskrivning
Förslag som pekar mot icke-språklig negativ särbehandling	Uttalade förslag	Argumentation
	Stöd för pågående negativ särbehandling, normalisering	Ingen

Exkludering

Begreppet social exkludering används på flera sätt i litteraturen och syftar på processer i vilka grupper av människor utestängs från ekonomiska resurser, utbildning, välfärdstjänster eller andra nytigheter som en majoritet av en viss befolkning har tillgång till (Rodgers 1995). **Exkludering i diskurs** kan betraktas som en speciell form av social utestängning, en utestängning i språkliga sammanhang och med språkets hjälp. Grupper av människor kan stå i relation till en bestämd diskurs på åtminstone tre sätt. För det första kan de vara de människor vars röster i hög eller låg grad formar diskursens ramar och uttalas eller ger eko i enskilda texter. För det andra kan de vara de tilltänkta adressaterna för texterna. För det tredje kan de refereras till, avbildas eller omnämnas i texter. I enlighet med detta urskiljer jag tre grundformer av exkludering från diskursen.

Exkludering av röster inträffar när en grupp människor utestängs från diskussioner av vikt för dem. "Röst" står här metaforiskt för åsikter som uttrycks i en text och har en tydlig källa. Sådan utestängning är en gradfråga. Vid total exkludering av röster är dessa helt frånvarande i diskursens manifestationer, det vill säga konkreta texter. Ett exempel är när åtgärder specifikt riktade mot "invandrare" diskuteras utan att det på något sätt redogörs för vad människor som kategoriseras på så sätt har att säga om åtgärderna ifråga. En maximal inkludering skulle betyda att en grupp deltar i debatten på egna villkor, det vill säga även i formulerandet av frågor att föra upp på agendan. Ett exempel är när en förening bildad på etnisk grund står bakom ett debattinlägg som rör en fråga av speciell vikt för dess medlemmar. Det viktigaste skälet till att exkludering av röster betraktas som negativ särbehandling är att vissa människor inte får vara med om att formulera problem och lösningar som specifikt rör dem själva, vilket riskerar att ge negativa konsekvenser för dem.

En undersökning av exkludering av röster låter sig inte lätt göras genom enbart analyser av valmaterialet. Dels är valmaterialets gener inte, som till exempel genren nyhetsartikel i dagstidning, präglade av att röster enkelt kan härledas till personer eller grupper. Åsikter presenteras som partiets och utifrån materialet går det oftast inte att avgöra vilka olika röster som flutit in i denna förmenta partiåsiikt. I vissa delar av materialet kan dock detta studeras, nämligen inläggen på DN Debatt, som ju har specifika avsändare

och TV-materialet där de aktuella rösterna tillhör bestämda reportrar och partiledare.

Exkluderingen kan alltså också ske genom att vissa grupper sorteras bort som **adressater** för budskapet. Inte heller detta är lätt att studera i valmaterialsgenrerna som ofta har ett mycket öppet tilltal för att inte utesluta någon potentiell väljare. I vissa enskilda fall går det dock att se sådan exkludering, vilket jag då har noterat.

Den tredje formen av exkludering kallar jag **osynliggörande**. I detta fall utestängs inte uttryck för gruppers åsikter eller grupper som adressater, utan omnämningen och representationer av grupper eller av individer kategoriserade som tillhöriga bestämda grupper.

Varför är då osynliggörande eller underrepresentation negativ särbehandling och varför är det negativt att uteslutas som adressat? Detta har inte uppenbara negativa konsekvenser som exkludering av röster. Medieforskare har dock hävdade att underrepresentation av grupper i massmedierna ofta är ett tecken på att dessa grupper tillskrivs ett lågt värde eller åtminstone anses ointressanta (jfr Tuchman 1978; von Feilitzen 1989). Essed (1991: 193) tolkar uttalanden av "svarta" intervjupersoner i länder där "vita" utgör majoritetsbefolkningen. Ett intervju svar som "I cannot expect to turn on the television and see some recognition of us, or some obvious value for us, or something that shows us in a good light" ser hon som ett tecken på att "svarta" inte räknas i ett samhälle dominerat av "vita". Det som inte visas kan också vara det man vill gömma undan, det som ses som skamligt och dåligt. Det tycks även finnas ett starkt socialt och psykologiskt behov hos människor att bli bekräftade genom synlighet; att osynliggöras upplevs som starkt kränkande. Detsamma gäller att inte tilltalas.

Inte all synlighet är positiv. "Invandrare" som i massmedierna associeras med olika problem är ett exempel. "Invandrare" omtalas i denna rapportens inledande citat men associeras samtidigt till sådant som skapar otrygghet, åtminstone om de inte "integrerats" med "svenskar". Problemet här är att synliggörandet är ensidigt. Gruppens vanliga och varierade erfarenheter och levnadsomständigheter är fortfarande osynliggjorda.

I valmaterialet har jag undersökt exkludering av röster på tre sätt. Det analyserade materialet kommer bland annat från tre mycket viktiga arenor för valkampanjen: TV:s partiledarutfrågningar och -debatter och DN Debatt. På TV:s debattarenor kan man uppträda i mer eller mindre centrala roller. I de analyserade

programmen är de utfrågade eller debatterande partiledarna (eller språkrören) och någon gång i debatterna andra partiföreträdare, samt de reportrar som ställer frågor eller leder debatterna, de mest centrala rollerna. Därför har jag för det första i TV-materialet noterat vilka "röster" som får höras i dessa mest aktiva och centrala roller. För det andra har jag gjort samma notering för aktiva men mindre centrala roller i dessa program, nämligen personer (ibland kallade "kända svenskar", ibland medlemmar i den utfrågade partiledarens parti, ibland okända personer som förmodligen tänkts representera vanliga väljare) som TV valt att föra in för att ställa frågor till partiledarna (fråga 10 i analys-schemat för TV). Vad gäller DN Debatt som arena finns bara den viktiga rollen som debattartikelförfattare. För det tredje har jag därför noterat vilka som författat de relevanta inläggen på DN Debatt.

Hur har då sorteringen gjorts, vilken grupp är i detta fall den relevanta för frågan om exkludering? Eftersom undersökningen handlar om eventuell diskriminering på etnisk grund är den relevanta gruppen, så som den aktuella offentliga diskussionen ser ut, personer som kategoriseras som invandrare. Ett annat möjligt val hade varit att undersöka eventuell exkludering av personer som enligt något mer objektiva kriterium, till exempel att man faktiskt hade invandrat till Sverige, *var* invandrare. Med att personer kategoriseras som invandrare avser jag att de tenderar att automatiskt sorteras in i den kategorin av sin omgivning. Att bli sorterad så kan men måste inte sammanfalla med att man faktiskt har invandrat. Frågan gäller alltså här, i enlighet med definitionen av diskriminering ovan, *tillskriven* gruppstillhörighet. Man kan bli diskriminerad som "invandrare" även om man har vuxit upp i Sverige. Det kan också hända att man sällan sorteras in i invandrarkategorin även om man faktiskt har invandrat. Det senare torde i synnerhet gälla om man invandrat från vissa delar av världen, till exempel USA, Australien, Norge eller Nederländerna.

Begreppet "invandrarkategoriserad" person ligger nära rasifieringsbegreppet som utreds av Molina (2005) i en av de första rapporterna från Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Eftersom begreppet invandrare är så centralt för att förstå just den svenska debatten har jag valt termen "invandrarkategoriserad" för denna undersökning.

Hur har jag då avgjort vilka personer som är invandrarkategoriserade i materialet? Här finns vissa problem. För det första känner jag inte till några studier av enligt vilka kriterier människor i Sverige

under de senaste decennierna tenderat att kategorisera varandra som "invandrare" eller icke invandrare. För det andra skiljer sig kriterierna för en sådan sortering mellan olika kategoriserande personer. För det tredje har dessa kriterier kanske inte varit konstanta över tiden. Man kan exempelvis tänka sig att finska arbetskraftsinvandrare på 1970-talet ofta blev invandrarkategoriserade medan finnar som flyttar till Sverige i dag inte lika ofta blir det.

Det finns troligen en komplex uppsättning föränderliga kriterier som styr hur människor faktiskt kategoriseras. De mest centrala kriterier som används vid en automatisk sortering är i Sverige i dag torde vara talad svenska (med eller utan brytning), namn (uppfattas som svenskt eller inte) och utseende/fenotyp, i första hand hud- och hårfärg ("invandrare" tänks ha mörkare hår och/eller hudfärg än "svenskar"). Samtidigt är det säkerligen skillnad mellan olika brytningar och namn. En engelsk brytning bidrar förmodligen mer sällan till invandrarkategorisering än en turkisk. Ett finskt namn bidrar mindre ofta till sådan kategorisering än ett iranskt och så vidare. Slutligen bidrar säkert också andra kriterier, till exempel de som har med samhällsstatus att göra. En person med samma brytning, namn och utseende blir kanske lättare till en invandrare tillsammans med andra infödda föräldrar på ett föräldramöte än när hon föreläser för sina studenter på universitetet.

Trots dessa komplikationer har jag använt de tre kategoriseringsgrunderna talad svenska, namn och utseende för sortering i vissa av analyserna, men med försiktighet. Använda med försiktighet har jag inte sett dem som problematiska för resultatet. När det gällt analysen av exkluderingen av röster har dessa kriterier i nästan samtliga fall gett mycket entydigt utslag (i allmänhet beroende på att personerna ifråga av ingen skulle uppfattas som "invandrare").

Men jag har också gått igenom en stor mängd valaffischer för att analysera i vilken utsträckning invandrarkategoriserade personer osynliggjordes i valrörelserna. Här har vagheten i sorteringsgrunderna varit mer besvärande. Jag har velat räkna hur stor andel av avbildade personer på valaffischerna som sannolikt av flertalet betraktare automatiskt klassificerades som "invandrare". Utseende och namn har här varit de två sorteringsgrunder som kunnat användas. De valaffischer som avbildar människor är av två slag. Dels finns de som avbildar namngivna politiker, ofta partiledaren eller någon lokal riksdagskandidat. Dels finns sådana där de avbildade (oftast fotograferade, någon gång tecknade) människorna finns med bara som prydnad eller illustration av någon valslogan.

Problemet med kategoriseringen gäller i mindre grad den första typen av affisch eftersom det där funnits två sorteringsgrunder: utseende och namn. Men inte heller i det fallet har det alltid gått att sortera utifrån någon säker uppfattning om hur människor tenderade att kategoriseras vid tidpunkten ifråga. I stället för att ange exakt antal invandrarkategoriserade personer på affischerna olika valår beskriver jag därför delstudiens resultat i mer övergripande termer i kapitel sju. Affischstudien har bara kunnat genomföras för de första fyra valen.¹³

Nedvärdering

Nedvärdering föreligger när ”de andra” framställs som sämre än den egna gruppen. Nedvärdering har inte, som exkludering, någon direkt parallell i icke-språkliga sociala praktiker. van Dijk (1993 och andra arbeten) analyserar rasistisk diskurs som bestående av *positive self-presentation* och *negative other-presentation*. *Negative other-presentation* är ett mycket vitt begrepp hos van Dijk och omfattar snarast alla de olika former jag urskiljer av diskursiv diskriminering. Men även med mitt snävare begrepp är de språkliga former som detta slags diskursiv diskriminering kan ta sig mycket varierade.

Kontexten är – liksom vid annan texttolkning – viktig för att avgöra när ett språkligt uttryck ska förstås som nedvärderande. Ett uttryck som ”flata” har hög potential att vara det när det uttalas av en heterosexuell och homofobisk person om eller till en kvinna som han eller hon anser vara homosexuell, medan samma uttryck använt mellan lesbiska kvinnor har låg potential att uppfattas så.

Uppenbart är att *benämningar*, det val av etikett för en grupp som görs, kan vara nedvärderande. Reisigl & Wodak (2001) analyserar *referential strategies* som potentiellt diskriminerande och exemplifierar med klart nedsättande benämningar som tyskans *Neger*. Benämningar är uppenbarligen nedvärderande när, som i det fallet, språket erbjuder andra mer neutrala eller positiva benämningar men de negativa ändå väljs.

Nedvärderingen kan också uttryckas genom hur grupper *beskrivs*. De kan framställas som specifikt benägna att begå vissa negativt värderade handlingar eller som att de har vissa dåliga egenskaper. Beskrivningar kan ta sig en mångfald former. De kan skilja sig i hur explicita eller implicita de är och de kan framställas bok-

¹³ I Kungliga Bibliotekets affischarkiv fanns valaffischerna från 2002 ännu inte tillgängliga.

stavligt såväl som metaforiskt. Här finns dock en komplikation vid bedömningen. Enstaka negativa generaliseringar om grupper förefaller oss sällan som diskriminerande om vi inte uppfattar dem som uppenbart falska. Om det påstås att människor med en viss hudfärg generellt är mindre intelligenta än människor med andra hudfärger, uppfattar vi detta som nedvärderande därför att vi vet att det är falskt. Men sägs det om en viss etnisk grupp att den är överrepresenterad i brottsstatistiken är vi inte benägna att uppfatta det som nedvärderande såvida detta stämmer med statistiken. Problemet är då naturligtvis att statistiken kan vara skev, baserad på fördomar och på en nedvärderande syn på vissa grupper. Det är med andra ord svårt att bedöma enstaka generaliseringar av detta slag. Men när sådana generaliseringar börjar uppträda som ett mönster i diskursen om specifika grupper utan att balanseras av neutrala eller positiva generaliseringar blir resultatet strukturell diskriminering. Även om det oftare än vad som är fallet började uttryckas i det offentliga samtalet att män är kraftigt överrepresenterade i statistiken över olika våldsbrott skulle detta inte vara diskriminerande så länge män samtidigt framställdes på de otaliga andra sätt som män framställs på. Kanske skulle det lägga grunden för en överdriven föreställning om hur många våldsbrott som begås av män jämfört med kvinnor, men det skulle knappast resultera i den negativa stereotypen av män som våldsbrottslingar. Därför har jag generellt i materialet letat efter negativa generaliseringar om "invandrare" eller flyktingar men den viktigaste frågan har varit om sådana uttryck utgör ett mönster i materialet.

Slutligen kan nedvärdering alltså skapas genom *associationer* utan att benämningar eller beskrivningar är nedvärderande, såsom jag hävdar sker i de inledande citaten ur Sundsvalls-broschyren. Där associeras "invandrare" bland annat till otrygghet på gator och torg. Man kan här dock inte bara se till vilka ämnen som kopplas samman. I vissa fall kopplas en grupp till otrevliga fenomen men frikopplas tydligt från skuld till dessa. Detta är ofta fallet när man talar om att en etnisk grupp är utsatt för rasism eller diskriminering. Då brukar skulden läggas på dem som diskriminerar (fast det måste inte vara så). I dessa fall anser jag inte att nedvärdering av gruppen ifråga föreligger.

I valmaterialet analyseras benämningar, beskrivningar och associationer mellan olika grupper och vissa teman för att studera eventuell nedvärdering. Analysschemat ställer som redan nämnts frågor om förekommande kategoribeteckningar och om vilka egenskaper

och beteenden som eventuellt tillskrivs olika grupper (fråga 2a respektive 6a och 3 respektive 7 i analyschemana). Detta används även för analysen av dessa former av nedvärdering. För att studera i vilken mån nedvärderande associationer präglar materialet går jag igenom vilka frågor och områden som är aktuella då texterna talar om invandrare och flyktingar (fråga 6¹⁴ respektive 4). I viss utsträckning analyseras också metaforer (fråga 5 respektive 9).

Objektifiering

Med objektifiering avses att människor i ett eller annat avseende behandlas som om de vore ting. Enligt filosofen Martha Nussbaum (1999: 218) finns ett antal olika sätt på vilka människor kan behandlas som ting. Dessa blir mycket ofta moraliskt problematiska. Bland dessa kan nämnas *denial of subjectivity*, vilket innebär att människor förnekas sin subjektivitet i bemärkelsen att de behandlas som om de saknade egen vilja och egna önskemål, känslor och behov (vilket ju gäller för ting). En annan form är *instrumentality*, att människor behandlas som om de enbart vore verktyg (en specifik sorts ting) för andra människors syften.

Objektifiering blir till diskriminering, negativ särbehandling, om två omständigheter gäller. För det första måste det handla om ett agerande där de objektifierade människorna verkligen blir negativt särbehandlade. För det andra måste det föreligga en maktasymmetri, så att en part kan objektifiera en annan medan den andra parten inte har samma möjlighet. Att människor objektifieras i bemärkelsen att de behandlas som verktyg för andras syften är annars en vardagssituation: alla använder vi andra människor i privatliv och arbete för att uppnå olika mål. Men så länge de objektifierande relationerna är någorlunda ömsesidiga är det inte fråga om negativ särbehandling. Slavägarklassens utnyttjande av slavarnas arbetskraft som verktyg för att främja sina egna ekonomiska intressen var däremot ett renodlat exempel på diskriminerande objektifiering.

Objektifiering har språkliga såväl som icke-språkliga uttryck. Objektifieringens diskursiva uttryck består i att människor diskuteras som om de vore ting. Här kan olika typer av talhandlingar

¹⁴ Eftersom specialprogrammen i flykting- eller invandringspolitiska frågor var omfattande och upptog en stor mängd olika frågor visade det sig svårt med en analysfråga som noterade alla ämnen. För TV-materialet fungerade det däremot. I det skriftliga materialet har jag därför istället utgått från de förslag som framfördes, vilka visade sig mycket lättare att lista. Förslag och krav är centrala inslag i de genrer det gäller och de pekar mot bestämda teman.

vara aktuella. Jag har funnit det centralt att analysera argumentation, men även beskrivningar kan uttrycka objektifiering. Det sätt som detta studeras på i valmaterialet är främst genom en analys av de förslag som framförs som uppges ha specifik relevans för flyktingar eller invandrare (fråga 6 respektive 11 i analyschemana) och hur man argumenterar för dessa. Om förslagen dels kan anses vara förslag till negativ särbehandling (se nästa avsnitt), dels diskuteras utan att flyktingars eller ”invandrades” intressen, önskemål eller behov vägs in i kalkylen är resonemanget diskriminerande.

Dessutom har jag ofta noterat olika typer av nyttoresonemang, som när invandrare till Sverige beskrivs som en ”resurs” för det svenska samhället. Sådana resonemang behöver inte i sig vara diskriminerande, liksom jag inte ser förslag som *inte* riskerar drabba den diskuterade gruppen negativt som diskriminerande, även om de argumenteras för på ett objektifierande sätt (till exempel genom att den berörda gruppens intressen inte vägs in). Men jag tror att nyttoresonemangen öppnar upp för diskriminerande objektifiering genom att legitimera ett synsätt där nyttigheten hos en grupp värderas, utan att gruppens egna intressen nödvändigtvis vägs in i kalkylen. Resonemangen kring den relativt svårfångade analyskategorin objektifiering fördjupas längre fram i rapporten.

Förslag som pekar mot icke-språklig negativ särbehandling

Förslag som pekar mot, eller understödjer, negativ särbehandling som inte enbart är språklig, är en viktig form av diskursiv diskriminering därför att den är så nära förknippad med icke-språkliga praktiker. Den typ av talhandling som är aktuell är främst argumentation. Begreppet kan operationaliseras till sådan behandling som är specifik för en viss grupp och som skadar dess medlemmar psykiskt, fysiskt eller socialt. Här är det viktigt att påpeka att analysen måste göras så att säga från diskursens utsida. Det är sällan den behandling som föreslås framställs som om det skulle röra sig om negativ särbehandling. Det är också sällan förslag till olika behandling framförs utan att man motiverar detta med att det finns någon typ av relevant olikhet mellan dem som föreslås behandlas olika. Därför är det också viktigt att i sammanhanget studera hur kategoriindelningar får motivera olika behandling. Ett exempel är ett förslag som kom upp i det analyserade valmaterialet och som diskuteras när detta skrivs 2006, att svenskt medborgarskap som

erhållits av invandrade personer ska kunna återkallas under vissa omständigheter. Här införs två nya underkategorier till kategorin svensk medborgare som skiljer de svenska medborgarna efter på vilket sätt medborgarskapet har erhållits. Jag fördjupar detta resonemang i kapitel sju.

Det som här kallas ”förslag till...” kan också utgöras av positiva omdömen om redan existerande negativt särbehandlande praktiker, **normalisering**.

De olika slags texter som utgör valmaterial, som ju i stor utsträckning föreslår det ena eller det andra, tillhör ypperliga genrer för just denna del av analysen. Tillvägagångssättet har varit att lista alla förslag som framförs och som specifikt uppges gälla ”invandrare” och flyktingar, för att sedan söka bedöma i vilken mån de är negativt särbehandlande (fråga 6 respektive 11). Jag har också listat och därefter analyserat omdömen som görs om existerande praktiker av relevans, till exempel hur man ser på den flyktingpolitik som förs (fråga 7 respektive 12).

Perspektiv i valdiskurserna

Med **diskurs** avser jag sättet att tala och skriva om någon företeelse, till exempel invandring, invandrare och flyktingar, i ett bestämt sammanhang, exempelvis en valrörelse. Diskurser är sociala praktiker som manifesterar sig i bland annat texter. Detta innebär att en och samma diskurs kan rymma flera olika perspektiv på ett fenomen. Man kan anta att valdiskurserna är starkt influerade av olika perspektiv på samhällsfenomen som cirkulerar i ett mer övergripande offentligt och massmedialt sammanhang.

För denna studie har jag urskiljt skilda perspektiv på vissa fenomen utifrån en preliminär genomgång av materialet, för att sedan mer systematiskt kartlägga vilket genomslag de haft i de olika valrörelserna. Det gäller perspektiven på tre fenomen. För det första på flyktingpolitiken, för det andra på diskriminering, rasism och främlingsfientlighet. Valet av olika perspektiv på dessa frågor är delvis gjort utifrån vad som uttrycks i det analyserade materialet. Delvis har perspektiven dock drag av idealtyp, det vill säga tankekonstruktioner som inte nödvändigtvis kommer till fullt uttryck i specifika texter. Perspektiven har valts utifrån vad jag uppfattar som medvetna tankescheman hos deltagarna i diskursen. Det tredje fenomenet har att göra med hur man uttrycker relationer mellan ett

svenskt ”vi” och de som invandrat eller söker asyl som flyktingar. Detta fenomen uppfattar jag som mer svårfångat och abstrakt än de två övriga och jag tror inte det existerar medvetna scheman. Därför går jag här öppet in i materialet och kartlägger vilka typer av relationer jag finner uttryckta.

Poängen med detta slags analys är att, medan typologin, samt sättet att analysera kategorisering och distansering, är mer generella och avsedda kunna användas för diskriminering av olika grupper i skilda sammanhang, är perspektiven kopplade till sakfrågor, bestämda kategorier och situationer. Nedvärdering, objektifiering och så vidare uttrycks alltid i ett bestämt sammanhang. Att studera perspektiv kan ge ökad förståelse för vilket sätt att tala om en företeelse som tenderar generera diskriminering.

Viktigt i detta sammanhang är att samtliga tre teman är knutna till konstruktionen av olika **subjektspositioner** i diskursen (*”subject position”*, ett Foucault-inspirerat begrepp som utvecklas i Fairclough 1992). Både språkliga och andra sociala praktiker – hur man tenderar att tala om vissa fenomen och agera i bestämda sammanhang – skapar olika subjektspositioner, olika möjliga positioner att inta. Subjektspositionen partiledare skapas exempelvis utifrån bestämda sätt att agera i och utanför partier och sättet att tala och skriva om bland annat partier, politik och ledarskap. Ett sådant sammanhang där partiledarpositionen blir till vad den är, med möjligheter, begränsningar och förväntningar på varje person som blir partiledare, är valrörelser. Subjektspositioner som är mindre formaliserade än partiledarens existerar också, till exempel den som invandrare, flykting eller svensk. Olika perspektiv på fenomenen tenderar tilldela ”svenskar”, ”invandrare” och ”flyktingar” olika positioner som kan vara mer eller mindre berömvärda och indikera olika grader av handlingsfrihet. Ett exempel är att positionen för personer som är flyktingar blir olika om myndigheter och bofast befolkning i ett land talar om och behandlar flyktingar som om de vore ett potentiellt hot, som om de vore gäster eller som om de vore innehavare av bestämda rättigheter. Hur subjektspositioner utvecklas kan tänkas spela en viktig roll för om diskursiv diskriminering genereras eller inte.

Flyktingpolitiken, det vill säga främst vad ”Sverige” eller ”vi” ska göra då människor begär asyl i Sverige, diskuterades i alla fem valrörelserna. Här har jag urskiljt fyra olika perspektiv. Vart och ett uttrycker ett huvudsakligt sätt att angripa frågan om flyktingar ska få stanna i Sverige eller inte och under vilka förutsättningar. För att

analysera genomslaget av olika perspektiv har jag specialstuderat de delar av materialet som specifikt berör flyktingpolitik. I viss mån har jag sett till förekomsten av speciella nyckelord, som nämns nedan. Jag har också sett till vilka utsagor som görs om flyktingar och flyktingpolitik och vad man väljer att tala om i sammanhanget (fråga 8 respektive 13 i analyschemana).

Generositetsperspektivet

Nyckelordet i detta perspektiv är just "generositet". Vi ska visa generositet och medmänsklighet mot olycksdrabbade flyktingar. Om fler flyktingar får stanna är det ett utslag av generositet. Perspektivet ligger nära ett välgörenhetstänkande. Om flyktingar avvisas är detta ett tecken på själviskhet och snålhet. Subjektspositionen för "svenskarna" blir här de goda gåvornas givare eller de gästfria hjälparna (om de agerar som de bör). Subjektspositionen för flyktingarna är mottagarna av gåvor och gästfrihet. Från en sådan subjektsposition ligger tacksamhet nära till hands. Moderatledaren Carl Bildt uttryckte till exempel detta perspektiv i partiledarutfrågningen 1998:

– Jag tycker att vi är generösa. Nu tror jag inte, det är svårt att bedöma detta så där alldeles akademiskt tror jag. I Bosnien-läget, så fattade jag det generösaste beslut vi nånsin har fattat. Jag blev mycket kritiserad för det, också ibland inom mitt parti... Jag står för det beslutet. Det var det generösaste flyktingbeslut som jag tror något europeiskt land har fattat, det var mycket dyrt, det var kostsamt, det var svårt, men det var rätt.

(”Till svars” 3/9 1998)

Rättighetsperspektivet

Nyckelordet här är "rättighet". Enligt detta har flyktingar rätt till en fristad. Denna rätt kan vara juridisk, som då Genève-konventionen ålägger alla länder som undertecknat den att ge fristad till personer som förföljs på vissa sätt. Rätten kan också beskrivas som moralisk som då det hävdas att alla som flyr har rätt till en fristad, även om detta kanske inte nödvändiggörs av något traktat eller någon lagparagraf. Subjektspositionerna för "svenskarna" blir här de som uppfyller sin plikt gentemot andra. Flyktingarna blir de som tar sina rättigheter i anspråk. Detta perspektiv kommer ofta

till uttryck just genom hänvisningar till konventioner, lagar och traktat, det vill säga rätten är åtminstone juridisk (den kan naturligtvis också betraktas som moralisk även om det inte nämns):

Genom FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna har Sverige förbundit sig att respektera att "envar har rätt att i andra länder söka och åtnjuta en fristad från förföljelse". Vi har sålunda skyldighet att ge asyl åt människor som känner välgrundad fruktan för förföljelse. Detta framgår också i utlänningslagens tredje paragraf...

(*Valhandbok* 1988, fp)

Nyttoperspektivet

Nyckelorden här är "behov" eller "nytta". De behov det gäller är de som tänks vara Sveriges, det vill säga nationella behov. Beslutet om flyktingar ska få stanna kopplas till nytta för Sverige. Ett beslut att låta flyktingar stanna är således rationellt och nyttigt om det gynnar "svenska" intressen och irrationellt och dåligt om det inte gör det. "Svenskarnas" subjektsposition blir här de som ser om sitt hus utifrån ett egennyttigt perspektiv. Flyktingarnas subjektsposition är inte speciellt klar. Detta har att göra med att de just inte förekommer som subjekt från detta perspektiv: de är objektifierade i förhållande till "svenskarna" och ett tänkt svenskt nationellt intresse. Ett nyttoperspektiv uttrycks i följande citat:

Sverige behöver fler invandrare, inte färre. Därför ska vi bedriva en human flyktingpolitik och även öppna för arbetskraftsinvandring.

(*En ny integrationspolitik*, fp 2002)

Hotperspektivet

Flyktingar betraktas som hot mot Sverige och svenskarna, som snyltare och som intränglingar. För detta perspektiv har jag inte urskiljt något specifikt nyckelord. "Svenskarnas" subjektsposition blir här de hotade eller attackerade och flyktingarna de hotfulla figurerna. I valrörelsen 1991 förknippade Ny Demokratis ledare Ian Wachtmeister vid upprepade tillfällen flyktinginvandring med kriminalitet, höga kostnader och aids. Så här sade han i partiledarutfrågningen:

– Sen så säger vi, ge inga bidrag. Och det håller vi på med. Då säger nån, det är slut med bidrag. Inte alls. Det är en massa bidrag. Det finns vissa saker dom får lov till. Ta bort det och ge bara lån. Och så säger vi

det, utvisa dom som bedriver kriminell verksamhet. Och det betyder inte att dom har tagit ett kilo kaffe eller nånting, det betyder allvarlig kriminell verksamhet, då ska dom utvisas. Det anser vi är en human och realistisk flyktingpolitik.

(Ur "Utfrågningen" 16/8 1991)

Ett annat tema jag valt att specialstudera är alltså hur man uppmärksammat samt perspektiverat rasism, det som benämns "främlingsfientlighet" och diskriminering av personer som inte betraktas som etniskt svenska.

Här har jag urskiljt två olika perspektiv. De har det gemensamt att dessa fenomen entydigt fördöms och framställs som något som bör bekämpas. Skillnaden ligger i hur man förklarar existensen av fenomenen, vilket är nära relaterat till de åtgärder som föreslås. Dessa olika perspektiv genererar olika subjektspositioner.

För att analysera de olika perspektiven har jag specialstuderat de delar av materialet som tar upp diskriminering, rasism etcetera och speciellt om man ger förklaringar till fenomenen samt de åtgärder för att bekämpa dem som föreslås (fråga 9 respektive 14 i analys-schemana).

En fråga om makt och strukturer

Arbetarrörelsen, i det aktuella materialet företrädd av socialdemokraterna och VPK/v, har en tradition av att förklara ojämlikhet och förtryck i strukturella termer som går tillbaka till marxismen. Arbetare är inte förtryckta på grund av att arbetsgivare eller kapitalägare är fördomsfulla eller okunniga (vilket de naturligtvis också kan vara) utan för att olika grupper i samhället är olika placerade i relation till produktionsmedlen: vissa äger fabriker, maskiner och teknologi, vissa äger bara sin arbetskraft som de därför tvingas sälja i nyttjandet av maskinerna och fabriker för att producera ett mervärde som tillfaller ägarna av dessa, samt en lön till sig själva. Så förklaras grundläggande maktskillnader i samhället. Det finns forskningstraditioner som tillämpar detta slags förklaring på rasism, diskriminering och ojämlikhet mellan etniska grupper. Som Robert Miles kan man betrakta rasism som en ideologisk återspeglning av ekonomiska och politiska strukturer (för en beskrivning av Miles position, se Wetherell & Potter, 1992). Man kan också utgå från komplexare analyser där såväl etnicitet, som kön och klass tas med för att förstå maktskillnader och förtryck (t.ex. Walby 1992).

I modernare strukturella förklaringar ges idéstrukturer ett relativt sett större utrymme i förhållande till "hårda" ekonomiska strukturer. Om diskriminering, rasism och ojämlikhet förstås på detta sätt är motåtgärderna av samma slag som när det gäller att bekämpa klassamhället, det vill säga det handlar om grundläggande förändringar i samhällets organisering och självförståelse. Väsentligt i relationen är att vissa tjänar men andra förlorar på den och att en förändring således utmanar en grupps (åtminstone kortsiktiga) intressen.

De subjektspositioner som skapas utifrån en sådan analys är de överordnade, de som genom sin placering i systemet har mest makt och vinning och de underordnade, utnyttjade, förtryckta eller exploaterade. Här finns en moralisk dimension som ger de underordnade en rättfärdig position och gör de överordnades position orättfärdig.

Strukturella förklaringar måste dock inte hänvisa till ojämlika maktrelationer eller knyta an till en marxistisk tradition där olika intressen spelar roll. Man kan också peka på återkommande handlingsmönster eller institutioners sätt att fungera utan att detta relateras till olika samhällsgruppers intressen.

En fråga om individers rädsla, fördomsfullhet och okunskap

Diskriminering och rasism kan också förklaras med okunskap, rädsla eller fördomar hos dem som utövar den. Lösningen heter då upplysning:

Här hemma bekämpas rasistiska tendenser bäst med upplysning och information.

(Vi ska vinna valet, s 1988)

Subjektspositionen för de drabbade är inte väsentligen olik den i det förra perspektivet. Den stora skillnaden är att det i perspektivet ovan skapas en negativ subjektsposition för "svenskarna" medan så inte är fallet utifrån detta perspektiv. Rasisterna är inte så många som det måste röra sig om ifall rasismen är strukturellt betingad. Problemet är inte heller att de har något att vinna på sin rasism utan att de är oupplysta, kanske rädda. Det är lätt att tänka sig en trepartsrelation här: "vi vanliga svenskar", drabbade "invandrare" och de fördomsfulla eller oupplysta rasisterna som inte ingår bland oss vanliga svenskar.

”Vi” och ”dom”: perspektiv på relationen mellan ”oss” och ”invandrarna” eller ”flyktingarna”

I materialet förekommer ett flitigt användande av ordet ”vi”. Vilka som inkluderas i och exkluderas från ”vi:et” varierar och ibland är det inte möjligt att tolka. Ett vanligt ”vi” är partiet som uttalar sig. Det i sammanhanget intressanta ”vi:et” är dock det som syftar till Sverige som land och svenskarna, som i följande citat:

Vi skulle inte klara oss utan våra invandrare.¹⁵
(*Flyktingar och invandrare*, folder s 1988)

Groglopo (2000) fann i ett tidningsledarmaterial från 1990-talet uttryck för vissa centrala subjektspositioner för ”svenskar”: svensken som hemmets herre respektive som advokat. Hemmets herre bestämmer vilka gäster som är välkomna och hur de bör bete sig i hans hem. Advokaten försvarar dem som befinner sig i underläge. I valmaterialet förekommer många olika beskrivna relationstyper mellan ”oss” och ”flyktingarna” eller ”invandrarna”. I citatet ovan är relationen mellan ”vi”, som jag här tolkat som ”svenskarna”, att ”vi” behöver/behövde ”invandrarna”, som således blir de som täcker ”våra” behov. Svenskarna är här i en subjektsposition där de behöver någon annan och dessa andra är de som uppfyller deras behov, en allmän typ av relation som inte enkelt fångas med någon metafor av typen hemmets herre – gästen.

Men det finns också exempel på relationer som kan fångas upp av mer specifika metaforer, såsom ”hemmets herre” respektive ”advokaten” metaforiskt fångar en viss subjektsposition. I följande citat ur ett socialdemokratiskt studiematerial utgivet 1988 (som dock kanske inte hade någon specifik koppling till valrörelsen) blev omhändertagandeperspektivet så starkt att det liknar en föräldra – barnrelation, i vilken ju föräldrar förväntas ta hand om, ansvara för, ordna och skapa trygghet för sina barn:

Samtidigt som invandringsreglerna blev striktare utvecklades också vår invandrarpolitik, det vill säga hur *vi tar hand om* våra **invandrare** på ett mer positivt sätt.

Vi blev allt mer medvetna om *vårt ansvar för* våra **invandrare** och deras behov av stöd i sitt nya hemland.

¹⁵ Genomgående i redovisningen av dessa analyser har jag **fetmarkerat** de ord som refererar till respektive grupp och *kursiverat* verb och andra ord som uttrycker vad en grupp gör mot en annan eller hur grupperna relaterar till varandra.

...hur vi kan ta hand om dem som kommer hit därför att de litar på vår solidaritet, hur vi ordnar deras boende, utbildning, arbete med mera och garanterar dem en ny, trygg tillvaro.¹⁶

Subjektpositionerna för "svenskar", "flyktingar" och "invandrare" i en relation som metaforiskt kan beskrivas som en föräldra – barnrelation blir annorlunda än i den relation där "svenskarna" är de behövande och "invandrarna" de som fyller detta behov.

Metoden att studera relationstemat har varit att ta ut och analysera textstycken (inkluderar även TV-materialet där jag transkriberat de delar som specifikt handlar om frågor som berör flyktingar och "invandrare") där orden "vi", enligt min tolkning med betydelsen "vi svenskar" eller "vi i Sverige" eller någon form av ordet "svenskar" förekommer tillsammans med någon form av ordet "invandrare" eller "flyktingar" eller där "de" eller "dem" tydligt syftar på dessa (frågorna 2b och 10 respektive 6b och 15 i analys-schemana).¹⁷ Sedan har jag beskrivit relationen och letat efter någon övergripande typ av metafor som skulle kunna fånga den.

Bedömningsvårigheter

De olika begrepp som använts i analysen, till exempel nedvärdering och förslag som pekar mot negativ särbehandling, är relativt vida och kan som framgått ta sig en rad olika språkliga uttryck. Syftet med att ha dem så pass vida är att de ska vara användbara för olika sammanhang och för analys av material ur olika genrer, vilket i sin tur motiveras av en önskan att kunna göra jämförande studier, studier över tid och studier som rör diskriminering av olika grupper. Analysbegreppen ska kunna användas för att analysera olika diskurser. Detta medför vissa bedömningsproblem. Bedömningsproblemen hänger också samman med att frågorna om diskriminering är normativa i sig och att bedömningen av till exempel ett visst förslags konsekvenser ofta är exakt det som är omstritt i ett visst

¹⁶ Diskussionsunderlaget är också illustrerat med en mycket symbolisk bild av flyktingen som den som behöver tas om hand. Fotot föreställer ett par som otryggt håller om varandra. I bakgrunden syns en påslagen teve med TV2. Bildtexten lyder: "På en flyktingförläggning. Allt är nytt, allt är främmande."

¹⁷ En mer fullständig analys hade också inkluderat de gånger pronomina "vår", "deras", "oss", "de" och "dem" med syftning på svenskarna förekom och också ordet "Sverige". I en sådan borde också agentlösa satsar ha analyserats. För detta fanns dock inte tid. Inte heller har jag noterat riktigt alla relevanta textstycken då detta varit en tidsödande del av analysen. Därmed fångar inte analysen alla sådana relationsbeskrivningar. Däremot visar den ett antal vanliga sådana typer av relationsbeskrivningar.

sammanhang. Frågan om vad som är negativ *sär*behandling kompliceras också av att det inte alltid är givet mellan vilka grupper en jämförelse ska göras. Vad skulle det exempelvis innebära att hävda att flyktingar utsätts för negativ särbehandling? Med behandlingen av vilka jämför man? Den frågan är i sig kopplad till normativa frågor om medborgarskapets betydelse och vilka rättigheter gentemot icke-medborgare som medborgarskapet ger.

Det hade gått att konstruera ett analyschema som minimerade bedömningssvårigheterna genom att använda bedömningsgrunder som var mindre kontextkänsliga och som framför allt undvek just de frågor som var de omstridda. Med ett sådant hade man dock missat mycket av det som är diskrimineringens kärna, till exempel vad olika föreslagna praktiker skulle innebära för olika grupper eller hur relativt implicit språkligt handlande kan bidra till att grupper nedvärderas. Om man försöker undvika de normativa frågorna i en analys av diskriminering blir analysen ytterligt tunn.

Sättet att hantera bedömningssvårigheterna har varit att diskutera kring dem. Ifråga om förslag om vilka det råder delade meningar har jag till exempel pekat på dessa olika meningar och redogjort för under vilka förutsättningar ett förslag kan anses vara diskriminerande.

Frågorna om Ny Demokratis inflytande på valrörelserna

De frågor som rör Ny Demokratis inflytande på de valrörelser där partiet deltog och eventuell kvarstående påverkan i senare valrörelser är svårbesvarade på samma sätt som samhällsvetenskapliga frågor om samband av detta slag är notoriskt svårbesvarade. Några säkra slutsatser kan knappast dras men analysen ger underlag för en diskussion kring frågan.

Analysen är upplagd på följande sätt. Valrörelsen 1988 (före Ny Demokratis bildande) jämförs med den påföljande, 1991, då Ny Demokrati deltog för första gången, samt med den 1994. Hade övriga partier tagit upp frågor 1991 respektive 1994 som de inte drev 1988 och som Ny Demokrati fört in i valrörelsen? Hade deras tonläge och sätt att diskutera kring vissa frågor förändrats på något sätt som kan peka mot Ny Demokratis retorik? Om så var fallet behöver det naturligtvis inte betyda att påverkan kom från Ny Demokrati. Både partiets framgångar och den allmänna valretoriken kan ju ha varit påverkade av samma offentliga diskussioner och

händelser. Men svaren på frågorna ger underlag för en diskussion. Här relaterar jag också till andra studier av vad som rörde sig i den offentliga diskussionen dessa år. Jag analyserar också i vilken utsträckning och på vilket sätt övriga partier direkt har bemött eller refererat till Ny Demokratis retorik. På motsvarande sätt analyseras de följande valrörelserna ifråga om eventuell kvarstående påverkan.

* * *

I de följande kapitlen, 2–6, presenteras analyserna av varje valrörelse för sig. I det sjunde och avslutande kapitlet drar jag slutsatser och återvänder till de fyra forskningsfrågorna.

2 Val 1988: "Generös flyktingpolitik" men flyktingfientlighet i periferin

Vid valet 1988 fanns fem partier representerade i Sveriges riksdag: i storleksordning socialdemokraterna, moderaterna, folkpartiet, centern och vänsterpartiet kommunisterna. Socialdemokraterna hade suttit som minoritetsregering under de två föregående mandatperioderna, som då var treåriga.

Skuggan från Sjöbo

Valet 1988 ägde rum efter att motståndet mot att låta flyktingar bo i kommunen blivit organiserat, och rikskänt genom medierna under 1987 och 1988, i den lilla kommunen Sjöbo i Skåne. Där hade en lokal centerpartist, Sven-Olle Olsson, med stöd av lokala moderater drivit frågan ifall kommunen skulle ta emot 15 flyktingar till en folkomröstning. Folkomröstningen hade ännu inte genomförts under valrörelsen 1988 men resultatet blev att alternativet nej till flyktingmottagning fick stark majoritet. Omröstningen i Sjöbo handlade inte enbart om så kallad främlingsfientlighet utan har också analyserats som en populistiskt betonad protest mot "Systemet", som uppifrån och från Stockholm krävde att Sjöbo skulle ta emot dessa flyktingar. Bland skäl till att folk röstade nej till flyktingmottagningen angavs ilska mot massmediernas och etablissemangets hårda kritik av agerandet i Sjöbo. Det fanns ett "vi" mot "dom" där "dom" utgjordes både av flyktingarna och av ett politiskt etablissemang (Fryklund & Peterson 1989).

Sjöbo-borna var inte isolerade i sin inställning till flyktingpolitiken. När utvecklingen där blev känd strömmade brev in till kommunen från hela landet, av vilka majoriteten uttryckte stöd för nejlinjen i folkomröstningen. Ett av argumenten för ett nej var att grupper som skolbarn, pensionärer och patienter skulle drabbas av flyktingmottagandets kostnader. Dessutom skulle effekterna för Sverige av flyktingmottagningen bli ökad brottslighet, social oro

och terrorism. Man ansåg också att fel flyktingar kom, det vill säga rika personer och sådana som inte hade riktiga flyktingskäl. Sådana argument angavs också, bland andra, av de Sjöbo-väljare som röstade nej i folkomröstningen (Ibid: 134, 138–145).

Inte heller var Sven-Olle Olsson den enda skånska lokalpolitiker som drev en flyktingfientlig linje vid tiden. Från och med augusti 1984 hade ett ökat antal flyktingar anlänt till Ystad och Trelleborg. Det kastades då brandbomber mot flyktingförläggningar och en debatt om flyktingpolitiken blossade upp. Skånepartiet med dess ledare Carl P Herslow fångade upp en del av flyktingmotståndet med parollen "Vi har inte råd". Skånepartiet hade i kommunalvalet i Malmö 1985 tagit röster från de etablerade partierna, vilket lett till ett maktskifte i kommunen. Med Skånepartiets hjälp blev det då borgerlig majoritet efter 66 års obrutet socialdemokratiskt maktinnehav. 1988 hade Skånepartiets flyktingfientlighet stärkts och i partiets närradiosändningar var invandrar- och flyktingpolitik det vanligaste ämnet (Ibid: 153–162).

Partiet Sverigedemokraterna bildades 1988. Det fanns en medial uppmärksamhet på rasism och flyktingmotstånd som var starkare än tidigare och flyktingfientliga röster kom till tals på ett nytt sätt i den offentliga debatten. Av detta präglades den offentliga diskussionen vid tiden.

Men flyktingpolitiken diskuterades inte bara i högerpopulistiska sammanhang. Den svenska flyktingpolitikens praxis förändrades vid flera tillfällen under 1980-talets senare del. Johansson (2006: 152, 169) hävdar att den påtagliga och omdiskuterade förändring i mer restriktiv riktning som kom att genomföras 1989 redan hade förebådats av restriktiva tendenser flera år dessförinnan och att de restriktiva tongångar som hördes i slutet av decenniet inte var specifika för missnöjespartierna, utan utgjorde ett dominerande inslag i debatten.

Frågor i valrörelsen 1988

Enligt Kent Asp med flera mediaforskare dominerade miljöfrågor valrörelsen 1988 som inget tidigare val (Asp i DN 1988). Enligt deras studie av rapporteringen i nyhetsprogrammet "Rapport" var miljöfrågorna de tidsmässigt klart dominerande, medan "affärer" där socialdemokraterna varit inblandade kom på andra plats. Där efter kom enligt deras klassificering skattefrågor, sedan sjuk- och

åldringsvård och därefter invandrar- och flyktingfrågor. Enligt Asps med flera undersökning ökade journalisternas intresse för de ekonomiska frågorna och miljöintresset minskade mot slutet av valrörelsen. Asp antar att medierna spelade en självständig roll i att föra fram miljöfrågor och "affärer". Detta stämmer väl med det material jag analyserat. De enda som brydde sig om affärerna var just journalisterna (som väl i hög grad även var de som skapade dem). Partierna själva ägnade, med undantag för miljöpartiet och i någon mån centern, inte miljön så stor uppmärksamhet. Miljöfrågorna fanns med, men som övergripande tema var ekonomi och skatter mest framträdande.

Enligt undersökningen av "Rapport" var alltså invandrar- och flyktingfrågor den fjärde största frågan (när "övrige sakfrågor" räknats bort). Så ser det dock inte ut i mitt material. Dessa frågor var inte något som partierna själva valde att profilera sig med. Det relativt stora intresset i "Rapport" kan troligen förklaras med rapporteringen kring Sjöbo och den koppling som journalisterna gjorde mellan händelserna där och centerns valrörelse. Det analyserade TV-materialet från 1988 i denna studie är cirka åtta och en halv timme långt. Endast mellan fyra och fem minuter handlade om frågor som specifikt uppgavs gälla flyktingar och "invandrare". I partiledarutfrågningarna med kristdemokraterna, miljöpartiet, moderaterna, folkpartiet, vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna valde journalisterna att inte föra in några sådana frågor. Partiledaren Olof Johansson utfrågades dock om centerns hållning i Sjöbo-frågan.¹ I slutdebatten hade varje talare chans att föra in sitt partis hjärtefrågor. Några talare berörde i korta ordalag Sjöbo och tog avstånd från flyktingmotståndet där, samtidigt som man sade sig företräda en generös flyktingpolitik (till skillnad från dem i Sjöbo).

Alla partier utom moderaterna och kristdemokraterna berörde kortfattat flyktingpolitik i sina valmanifest eller liknande. En artikel på DN Debatt av statsministern Ingvar Carlsson berörde i ett kort stycke flyktingpolitik.

Jag har återfunnit speciella program eller rapporter för flykting- eller invandrarfrågor från 1988 för folkpartiet, moderaterna och

¹ Partiföreträdarna själva hade begränsade chanser att föra in egna frågor i dessa intervjuer. Vpk:s Lars Werner liksom centerns Olof Johansson förde i detta fall in rasismfrågan genom att bära ett "Rör inte min kompis"-märke på kavajslaget, det vill säga ett märke framtaget i en av de mer kända antirasistiska kampanjerna vid tiden.

centern. Socialdemokraterna hade åtminstone en liten folder och ett mindre häfte, troligen producerade för valrörelsen.

Resonemangen om flyktingar och "invandrare" var inte så många eller långa detta valår jämfört med flera av de senare valen. Men vad kom till uttryck i dem vad gällde hur människor kategoriserade och eventuellt distanserades? Vilka perspektiv anlades på flyktingpolitik och på diskriminering och rasism? Hur uttrycktes relationen mellan "oss" och "dem"? Förekom diskriminering i någon av de former som presenterades i förra kapitlet? Dessa frågor besvaras i tur och ordning i resten av kapitlet.

Kategorisering

Benämningar av intresse var i det mer centrala valmaterialet, det vill säga TV-materialet, valmanifesten, valaffischerna och DN Debattartiklarna, "flykting" och "invandrare" och i något fall "asylsökande". Det viktigaste av det material jag räknat som mer perifert är de olika partiernas speciella program i invandrings- och flyktingpolitik, som det ofta kallades. Flera av partierna hade också speciella valhandböcker eller liknande där de utvecklade sin syn på olika politiska frågor och där flykting- och invandringsrelaterade frågor ibland togs upp. I detta material, där diskussionen går lite djupare, fanns också många namn för underordnade kategorier till grupperna flykting och invandrare, till exempel "spontanflykting", "konventionsflykting" och "arbetskraftsinvandrare". Med ordet "invandrare" förekom ett relativt stort antal sammansättningar, till exempel "invandrarflicka", "invandrarkvinna", "invandrarelev", "invandrarbarn", "invandrarungdom" och "invandrarakademiker". Det fanns många exempel i materialet där det framgick att "invandrare" och "svenskar" ofta betraktades som skilda grupper, till exempel:

Inflytande över det politiska livet ska vara lika för svenskar och invandrare.

(Valhandbok, vpk)

Därför är det viktigt att vi svenskar lär känna både nya och gamla invandrare för att vi ska kunna lära av varandra och förstå varandra bättre.

(20 frågor och 20 svar om Sveriges invandrings- och flyktingpolitik, s)

Distansering

I första kapitlet beskrev jag distanseringens uttryck som dels en fråga om benämning, dels en fråga om hur grupper beskrivs. I den diskurs inom vilken valmaterialet är författat rådde sedan minst ett decennium indelningen i svenskar och invandrare/flyktingar med dessa gällande kategorinamn (se Brune, 2004: 214 om användningen av ordet "invandrare" i tidningstext på 1970-talet). Valmaterialet var sannolikt varken mer eller mindre distanserande på denna punkt än det vidare offentliga samtal inom vilket det var producerat. Att man talade om invandrare och flyktingar i programmen följde av att dessa grupper urskiljdes i samhället och att man ansåg att det fanns specifika saker som borde göras i sammanhanget. Det finns bara enstaka exempel i det mer perifera materialet på att man explicit hävdade att "invandrare" är på bestämda sätt som skiljer sig från hur "svenskar" är. En sådan jämförelse, fast med européer, gjordes i centerns *Invandrapolitiskt valprogram för valperioden 1988–1991* där man hävdade att

...kultur och religion är för de flesta européer två skilda områden. För många av våra flyktingar och invandrare är det en odelbar enhet.

Mer implicit framgår vissa skillnader i andra resonemang i vissa av skrifterna, som när man påtalade att invandrare fört med sig en ny (underförstått bättre) syn på familjen, nya matvanor etcetera till Sverige.

I socialdemokraternas studiematerial om invandring, om vilket det alltså är svårt att veta om det spelat någon roll i valrörelsen, fanns minst en passage som slår mig som distanserande. Här är det som om skillnad konstruerades. På en bild visade en lärare olika löv för två barn i kanske fem–sexårsåldern. Bildtexten lød:

Undervisning om svenska förhållanden är en viktig del i arbetet med flyktingarnas integration.

Bortsett från att det ju är möjligt att den fotograferade situationen faktiskt ägde rum på en flyktingförläggning skulle den kunnat utspela sig på vilken förskola som helst i hela Sverige: då svenskfödda barn i den åldern lär sig skilja mellan lönn- och eklöv handlar det inte om att de ska "integreras" utan om att de ska lära sig känna igen träd i sin omgivning. Varför var innebörden av denna undervisning annorlunda för flyktingbarnen?

Perspektiv på flyktingpolitiken

I det centrala valmaterialet var de frågor som uppgavs speciellt handla om flyktingar eller "invandrare" inte framträdande. Alla partier utom moderaterna och kristdemokraterna² hade dock korta formuleringar om flykting- eller asylpolitik i sina valmanifest och hänvisningar förekom i TV-materialet. Man kan se spår av både generositets- och rättighetsperspektiv. Ordet "generös" var frekvent i uttalanden om flyktingpolitiken:

– Jag tycker det är viktigt att säga avslutningsvis att jag hoppas vi också i framtiden kan stå för en human invandringspolitik och en generös flyktingpolitik i vårt land och jag hoppas också att det blir ett ja till flyktingmottagning i Sjöbo.

(Olof Johansson, c i "Riksdagspartiernas slutdebatt" 16/9 1988)

– Vi tycker att det är viktigt att få resurser för att avhjälpa bristerna i sjukvården, för att satsa mer på det glömda Sverige, för att öka och effektivisera det svenska u-landsbiståndet, för att fortsätta med en generös flyktingpolitik.

(Bengt Westerberg, fp i "Riksdagspartiernas slutdebatt" 16/9 1988)

Både vpk och socialdemokraterna använde "solidaritet" i sammanhanget, vilket bör ha haft en lite annorlunda klang och inte lika lätt kan passas in under generositetsperspektivet: solidaritet kan i varje fall lättare tolkas som en ömsesidig relation än generositet.

En generös flyktingpolitik är en insats av solidaritet och för demokrati.

(*Till Sverige 1988. Vänsterpartiet Kommunisternas valmanifest*)

Folkpartiet, som bland annat ville höja flyktingkvoten, talade i någon mån om flyktingpolitiken i rättighetstermer. I miljöpartiets manifest fanns också inslag som påminner om både generositets- och rättighetsperspektivet: man talade både om vikten av en generös flyktingpolitik och att Sverige hade en skyldighet att ta emot flyktingar väl. Ett konkret förslag för flyktingpolitiken var att nyinrättade asylnämnder skulle sköta flyktingmottagningen i stället för polisen.

I det centrala valmaterialet var man med andra ord rörande överens om att Sverige skulle föra en "generös" flyktingpolitik och man uttryckte sig då och då tydligt som att detta redan var fallet. Så

² För kd har inget som kallas valmanifest eller -plattform återfunnits från valet 1988 utan jag har utgått från vad jag uppfattat motsvara detta, ett papper med titeln "Kristdemokraternas fyra huvudfrågor i 1988 års valrörelse".

gjorde ju både Olof Johansson och Bengt Westerberg (citerade ovan) i TV-debatten, trots att åtminstone folkpartiet på annat håll kritiserade regeringen just för att inte föra en generös flyktingpolitik. Nedan citerar jag socialdemokraterna då de hävdade att Sverige i förhållande till sin folkmängd tog emot fler flyktingar än något annat land i Europa.

Även i det mer perifera materialet kan man skönja uttryck för både rättighets- och generositetsperspektiven, ofta i samma program och i relaterade skrivelser. I folkpartiets program *En generösare invandrar- och flyktingpolitik* kan man till exempel se ett tydligt rättighetsperspektiv i vissa formuleringar:

Rättssäkerheten måste vara omutlig. Svensk lagstiftning och praxis måste garantera varje asylsökande en human och värdig behandling.

Samtidigt användes ordet "generös" frekvent i dessa material. I socialdemokraternas material *20 frågor om Sveriges invandrings- och flyktingpolitik och 20 svar* bemöttes påståendet (materialets uppläggning var att 20 olika påståenden eller frågor bemöttes eller besvarades) "Sverige för en snål och ogenerös flyktingpolitik" med:

Sverige tar i förhållande till sin folkmängd emot fler flyktingar än något annat land i Europa... Antalet mottagna både när det gäller asylsökande och flyktingar ökar ständigt.

Längre fram hävdades att:

Svensk flyktingpolitik är ett uttryck för solidaritet och medkänsla med förföljda och utsatta människor som av politiska skäl inte kan eller vågar stanna i sitt hemland. (...) Vi ska föra en generös flyktingpolitik.

Men spår av rättighetsperspektivet fanns i samma skrift:

En noggrann prövning av varje ärende/asylärende/är nödvändig från rättssäkerhetssynpunkt.

Hotperspektivet på flyktingpolitik uttrycktes inte någonstans. Däremot *förhöll* man sig uppenbarligen till andra aktuella diskussioner där man tycktes uppfatta att ett hotperspektiv existerade, till exempel i Sjöbo. I socialdemokraternas *20 frågor om Sveriges invandrings- och flyktingpolitik och 20 svar* bemöttes uttalandet "Sverige ska inte behöva ta emot terrorister. Är vi hur släpphänta som helst?" med:

Sverige ska inte ta emot terrorister. Kontrollen vid gränsen ska vara effektiv. Utredningarna som görs när någon söker uppehållstillstånd ska göras noggrant utan att rättssäkerheten ifrågasätts. Vi har samma rätt som andra stater att skydda oss från icke önskvärda personer. (...) Det är ett skamgrepp i den flyktingpolitiska debatten att sätta likhets-tecken mellan passlös och terrorist.

Viss användning av metaforer tyder också på att hotperspektivet låg latent. I forskning om offentlig diskurs från flera länder har man pekat på att vattenmetaforer som "strömmar" och "vågor" används om flyktingar som kommer till ett land och på det sättet framställer flyktingar som "lika önskvärda som en våldsam översvämning (Brune, 2004: 77)". Detta slags metaforer förekom, fast sparsamt, i materialet. I folkpartimaterialet *En generösare invandrar- och flyktingpolitik* talades om att "en rännil av" världens flyktingar kommer till Sverige och man nämnde "spontanflyktingströmmar". Vpk använde i sin valhandbok både vattenmetaforer och metaforen om en börda:

Bördan, när det gäller flyktingströmmarna, bärs idag huvudsakligen av fattiga och underutvecklade länder i tredje världen, medan de högt industrialiserade länderna i Europa anstränger sig för att bygga upp vattentäta murar omkring sig för att skydda sig mot flyktingströmmen.

Sådana metaforer var inte specifika för valrörelsen. Johansson (2006: 186) ger exempel på metaforens användning i offentligt tryck redan på 1980-talet, Brune (2004, kapitel 5) ger exempel på denna metafors användning i nyhetsrapportering på 1990-talet.

Jag finner inget uttryck för något nyttoperspektiv. Men liksom hotperspektivet florerade det troligen på andra håll. I sin valhandbok argumenterade vpk nämligen explicit mot ett sådant perspektiv:

Flyktingfrågan får aldrig göras till en arbetsmarknadsfråga. Vi ska inte ta emot flyktingar bara när vi behöver dem som arbetskraft.

Perspektiv på diskriminering och rasism

Det ligger nära till hands att tänka sig att händelserna i Sjöbo skulle ha motiverat partierna, som ju explicit tog avstånd från det som hände där, att lyfta in frågan om rasism och så kallad främlingsfi-

entlighet som en valfråga. Så var alltså inte fallet i det centrala valmaterialet.

Men i det mer perifera materialet förekom resonemang om dessa fenomen, om än knapphändiga. Ofta framgick inte hur man såg på orsakerna till rasism och diskriminering, eller som vilken sorts fenomen man förstod dem, men där så var fallet var det alltid fråga om ett fördomsperspektiv:

Främlingsfientlighet får näring ur okunnighet och rädsla. Därför är kunskap och kontakt våra viktigaste medel.

(En generösare invandrar- och flyktingpolitik, fp)

Fördomar och rasism har ofta sin grund i bristande kunskaper och vanföreställningar av olika slag.

(20 frågor om Sveriges invandrings- och flyktingpolitik och 20 svar, s)

Dock anfördes inte enbart information och attitydpåverkan som medel mot diskriminering och rasism: tillsättandet av en ombudsman mot etnisk diskriminering och lagstiftning på området nämndes också. Men inget pekar mot att man betraktade diskriminering eller rasism som djupgående eller strukturella samhällsproblem. Detta, liksom temat den generösa flyktingpolitiken, förklarar till stor del hur man framställde relationerna mellan "oss" och flyktingarna och "invandrarna", ämnet för nästa avsnitt.

"Vi" och "dom"

Den enda gång "invandrare" nämndes som grupp i det centrala valmaterialet var i en mening i centerns valprogram som talade om "invandrarbarn" och hemspråksundervisning³. "Flyktingar" förekom lite fler gånger och några formuleringar relaterade flyktingarna till "oss".

En liten rännil av alla **flyktingar** kommer till vårt land. Självklart skall **vi** erbjuda **dem** en fristad och ge **dem** nya livschanser.

(Det behövs både hjärta och hjärna i politiken, valmanifest fp)

De **flyktingar vi tar emot** ska snabbt få möjlighet till egen försörjning genom arbete.

(Valprogram 1989–1991, c)

³ "Hemspråk" kallas numer "modersmål".

...så länge det finns **flyktingar** måste **vi ställa upp** och ge **dem en fristad**...

(Valmanifest, mp)

Det "vi" gjorde, eller borde göra, gentemot "dem", flyktingarna, var med andra ord att erbjuda dem en fristad, ge dem nya livschanser, samt ta emot dem. "Vi" var i relationen alltså givare av något gott (fristad och livschanser) och "de" mottagare av detta goda. "Vi" var också mottagare, fast i en annan mening, av "dem": "vi" var värdarna och "de" gästerna.

I det mer perifera materialet fanns fler formuleringar av intresse. Också här finner man i flera fall relationen mellan mottagaren och den som tas emot. Relationen mellan den som omhändertar och den som blir omhändertagen uttrycktes också:

Så *tar vi hand* om **dem** som kommer hit.

(*Flyktingar och invandrare*, folder, s)

I förra kapitlet har jag redan visat hur omhändertagandeperspektivet i några fall i ett socialdemokratiskt studiematerial blev så framträdande att föräldra-barnrelationen framstår som en rimlig metafor.

I en annan relation som uttrycktes var "vi" att likna vid företagsledaren som importerar (eller väljer att inte importera) arbetskraft. I nedanstående citat bör man också lägga märke till nyttoperspektivet på "invandrare" och flyktingar: "vi" bör ta vara på de resurser som finns bland dem:

Enligt vår mening ska **vi** inte *importera arbetskraft* till Sverige. **Vi** bör istället bättre *ta vara på de resurser* som redan finns bland **invandrare** och **flyktingar**.

(*Invandrarpolitiskt valprogram 1988–1991*, c)

I studiematerialet uttryckte socialdemokraterna ett liknande företagsledarperspektiv:

Fram till slutet av 1960-talet hade **vi** en fri invandring till Sverige – *tidvis rekryterade vi* till och med **invandrare** som arbetskraft.

I ovanstående relationer är den svenska subjektspositionen antingen överordnad flyktingens/"invandrarens", som en förälder är överordnad ett barn eller en företagsledare överordnad de anställda, eller så är den god, som en värd eller som en givare av goda gåvor.

Det fanns också enstaka exempel på relationsbeskrivningar där "invandrarna" var givarna, i detta fall även lärarna och "vi" de mer passiva mottagarna och eleverna:

Också på de mänskliga relationernas område har **invandrarna** *bidragit genom att föra in nya dimensioner på* vår syn på medmänniskor, på släkt och vänner. Där har vi att lära från deras många olika kulturer.
(*En generösare invandrar- och flyktingpolitik*, fp)

Det kunde också vara så att "vi" behövde invandrarna:

Vi skulle *inte klara oss utan* våra **invandrare**.
(Rubrik i Flyktingar och invandrare, folder s)

Det finns också enstaka exempel då rättighetsperspektivet i flyktingfrågan slog igenom i en relation där "vi" befann oss i subjekt-positionen att vi var skyldiga flyktingar något:

...har **vi** *skyldighet att bereda fristad åt* **den som är flykting**
(Valhandbok, fp)

Även om det alltså fanns exempel på olika slag av relationer så var den där "vi" är givare och värddar den som oftast uttrycktes. Det rimmar väl med de ofta återkommande resonemangen om en "generös" flykting- och invandrapolitik. Starkare genomslag för rättighetsperspektivet skulle gett fler exempel som det sista citatet där "vi" står i skuld till en rättighetsinnehavare, en alls inte lika behaglig subjektposition som den generösa givarens.

Diskursiv diskriminering i valrörelsen 1988?

Exkludering

Att rösterna hos människor som inte allmänt räknas som "svenskar" var exkluderade från den centrala valdiskursen är tydligt. De partiledare och journalister som framträdde hade svenskklingande namn, talade svenska utan brytning och var nästan säkert uppvuxna i Sverige: de uppfattades som etniska svenskar.

Man skulle kunna tänka sig att "invandrare" var uteslutna som adressater av materialet. Att flyktingar är det i den mån de diskuteras som en potentiell grupp ("vi ska ta emot framtida flyktingar") är inte förvånande: de är inte väljare i Sverige och valmaterialet riktar sig till väljare. En stor andel av dem som betraktades som

"invandrare" var dock väljare: de som var svenska medborgare hade rösträtt i alla val och personer som inte var medborgare men som bott tre år i Sverige hade rösträtt till kommunal- och landstingsval.⁴

Ett enstaka mycket tydligt exempel på att flyktingar eller "invandrare" inte var tänkta som adressater var socialdemokraternas diskussionsunderlag om invandring, flyktingpolitik och flyktingmottagande, som utkom 1988 med kanske inte hade någon direkt koppling till valrörelsen. En diskussionsuppgift löd:

Vad är din egen attityd till invandrare och flyktingar? Varför tycker du som du gör?

Hade man tänkt sig att "invandrare" kunde ha intresse av att delta i en studiecirkel om svensk flyktingpolitik hade man kunnat tillägga frågorna "Vad är din egen attityd till svenskar? Varför tycker du som du gör?" I socialdemokraternas handledning för valarbetare nämnde man i stället ett "speciellt cirkelmateriale för invandrarna" som ABF tagit fram. Denna cirkel sades ta upp "det svenska demokratibegreppet, grundfakta om Sverige, svensk historia, hur det politiska ansvaret är fördelat samt praktiska frågor inför valet" och man påpekade att det var viktigt att "stimulera invandrarna att delta i cirkelverksamheten". "Invandrare" var alltså inte adressater när diskussionen gällde svensk flyktingpolitik, men de fick gärna lära sig mer om Sverige.

Nedvärdering

Eftersom "invandrare" knappt omnämndes var de inte heller värderade i det centrala materialet. Jag har inte heller funnit exempel på nedvärderande formuleringar i det mer perifera materialet, där mer sades om "invandrare" och flyktingar. Det gjordes inte speciellt många generaliseringar om personer i dessa grupper, i bemärkelsen att man uttalade sig om deras egenskaper eller typiska beteenden. Då det gjordes, var det fråga om "många" eller "en del", aldrig hela

⁴ Flera av citaten ovan, då "vi" svenskar relaterades till "invandrare", tyder på att de senare inte tänktes vara adressater. Att man talar *om* invandrare kan dock inte automatiskt utläsas som att de senare inte är tilltalade. Det talas också om till exempel barnfamiljer och pensionärer och att dessa inte skulle vara adresserade som väljare är mycket osannolikt. Frågan är dock om dessa grupper omtalades på samma klara sätt åtskiljda från dem som är "vi" som i flera av citaten ovan. Jag har gjort stickprov ur valmateriale som handlar om frågor specifikt relaterade till bestämda grupper (ungdomar, pensionärer) och tycker mig se vissa tecken på att dessa i högre grad framstår som adressater. Här skulle dock behövas en systematisk jämförelse för att slutsatser skulle kunna dras.

gruppen. Det var ibland, men inte alltid, probleminriktade generaliseringar. I folkpartiets *En generösare invandrar- och flyktingpolitik* sades till exempel både att det i många invandrargrupper är vanligt att kvinnorna har ingen eller låg utbildning, och att många "invandrar-kvinnor" har såväl god utbildning från hemlandet som tillfredsställande arbeten i Sverige. Centern hävdade i sitt invandrapolitiska valprogram att många "invandrare" är småföretagare eller egenföretagare inom servicesektorn och att flera grupper bland den invandrade arbetskraften behöver vidareutbildning eller omskolning. Ingen av de förekommande generaliseringarna var direkt negativ och några positiva.

Man kan dock tänka sig att stereotyper, om än i detta fall inte negativa, växer fram, till exempel av "invandraren" som (potentiell) småföretagare. Motsvarande stereotyper förekommer knappast om majoritetsbefolkningen: alla vet att den ägnar sig åt vitt varierande aktiviteter och att några vill vara småföretagare, andra inte.

Jag har alltså också sett till de frågor eller problemkomplex till vilka "invandrare" och flyktingar associerades för att pröva frågan om negativa associationer genererades i materialet. De sammanhang där "invandrare" eller flyktingar omtalades i det centrala materialet begränsade sig till två: dels till kommentarer till flyktingmotståndet i Sjöbo eller generellt avståndstagande från rasism, dels till allmänna uttalanden om att Sverige ska föra en "human" och "generös" invandrar- och flyktingpolitik. Ett enda undantag från begränsningen till dessa två områden var frågan om hemspråksundervisning, vilken nämnades i centerns valmanifest.

Flyktingar eller "invandrare" associerades med andra ord dels till "generös" flyktingpolitik, dels till ett klart negativt värderat problemkomplex, nämligen rasism/främlingsfientlighet/flyktingmotstånd. Men eftersom det i detta specifika fall var de själva som ansågs utsatta för en orättvisa vars upphov tillskrevs vissa "svenskar", karakteriserar jag inte detta som ett inslag i en nedvärderande diskurs: jag tror inte att negativa associationer till flyktingar eller "invandrare" genereras på detta sätt.

De frågor som kopplades till flyktingar och "invandrare" i det mer perifera materialet var asylrätt, behandlingen av asylansökningar och av asylsökande i Sverige, flyktingmottagande, mål för flyktingpolitiken, rasism och främlingsfientlighet och diskriminering, äldre "invandrades" behov, "invandrar-kvinnornas" situation, "invandrare" och flyktingar på arbetsmarknaden, svenskstudier för "invandrare", hemspråksundervisning, stöd till "invandrades" kul-

turyttringar, "invandrades" behov ifråga om barnomsorg och sjukvård, "invandrades" trossamfund, invandrarföreningar, flyktingbarnens situation, skola, "invandrare" som småföretagare, samt "invandrades" rösträtt i olika val. De övergripande frågor som diskuterades kan sägas vara främst hur svenska myndigheter skulle behandla asylsökande och hur den invandrade delen av befolkningen skulle kunna hjälpas genom speciella åtgärder på olika av livets områden.

Kanske fanns en omhändertagande attityd i materialet som skulle kunna tolkas som nedvärderande. Samtidigt tycks denna attityd förankrad i uppfattningen att det fanns specifika svårigheter som uppstår för människor som flyr eller mer frivilligt flyttar till ett annat land och att det nya landet rimligtvis borde hjälpa till att utjämna skillnader mellan invandrade och infödda. Jag finner inte att de associationer som uppstår är nedvärderande.

Objektifiering

I det centrala materialets knapphändiga referenser till "invandrare" och flyktingar fanns knappast rum för några objektifierande resonemang. Vad gäller flyktingpolitiken, så som den diskuterades i det mer perifera materialet, anlades alltså inget nyttoperspektiv: det handlade om generositet och i viss mån om rättigheter men inte om ifall flyktingar var "nyttiga" för Sverige. Det fanns däremot spår av ett sådant synsätt när invandring på andra grunder diskuterades. Flertalet partier hade känt sig manade att berätta att "invandrarna" varit till stor nytta i Sverige och att invandringen bidragit till allehanda positiva värden. Här var det helt säkert så att man förhöll sig till en diskussion där "invandrare" beskylldes för att vara en ekonomisk börda eller på annat sätt onyttiga för det svenska samhället. Folkpartiet hävdade exempelvis i *En generösare invandrar- och flyktingpolitik* att "invandrare" inte varit en belastning för det svenska samhället utan en "enorm nationell tillgång". Resonemanget utvecklades och exemplifieras bland annat med att Stockholms tunnelbana i hög grad är bemannad av "invandrare". Ett av citaten i avsnittet "Vi och dom" uttrycker också ett sådant nyttotänkande genom att tala om hur "vi" ska ta vara på "invandrades" och flyktingars resurser.

Resonemang av detta slag är inte objektifierande i bemärkelsen att "invandrarna" ses som verktyg som kan användas enbart utifrån något tänkt nationellt behov. Men att man över huvud taget påpe-

kar att "invandrarna" är nyttiga för en tänkt nationell gemenskap berättar att detta är en grupp invånare i Sverige om vilka det är legitimt att diskutera ifall de är till nytta eller inte och att man förhåller sig till förda sådana resonemang. Jag vill dock understryka att jag uppfattar partiernas positiva resonemang som ett defensivt svar på sådana resonemang som redogjorts för i början av kapitlet, enligt vilka det till exempel hävdades att flyktingar kostade för mycket, vilket kunde gå ut över pensionärer och andra.

Förslag som pekar mot negativ särbehandling

Det förekom en lång rad förslag till hur asylsökande, flyktingar som fått asyl, "invandrare" och "invandrares" barn skulle behandlas. Ibland kan de betraktas som förslag till särbehandling men ofta är det fråga om åtgärder som avsåg föra dessa personer upp till samma nivå i samhället som andra svenskar.

Vad gäller behandlingen av asylsökande uttryckte framför allt folkpartiet, men i viss mån även centern, kritik mot den av regeringen förda, och som man hävdade, försämrade flykting- och asylpolitiken. I detta sammanhang formulerades ett flertal förslag som inte kan uppfattas som något annat än förslag till att förbättra flyktingarnas situation. Folkpartiet talade i *En generösare invandrar- och flyktingpolitik* om allvarliga rättssäkerhetsproblem förknippade med behandlingen av asylsökande. Man krävde till exempel att regeringen skulle häva det viseringstvång som införts för flyktingar från Polen och Östtyskland. Vidare föreslogs bland annat utökad rätt till offentligt biträde för asylsökande, att beslut i asylärenden alltid måste motiveras och att handläggningstiderna i asylärenden skulle kortas.

Moderaterna framstod inte som kritiska mot regeringens flyktingpolitik. I deras *Program för invandrar-, flykting- och minoritetsfrågor* framfördes vad som troligen var ett inlindat förslag till en konkret försämring för flyktingar som fått uppehållstillstånd, nämligen att de för sin varaktiga bosättning skulle erhålla lån på förmånliga villkor. Troligen menade man att sådana lån skulle ersätta det dåvarande systemet med ett bidrag till bosättningen som inte behövde betalas tillbaka.

Den svenska flyktingpolitiken hade ju varit i kraftigt blåsväder före valrörelsen och regeringspartiet hade att bemöta å ena sidan kritiken från folkpartiet och andra om att den förda politiken var

inhuman och företedde brister i rättssäkerheten och å andra sidan en flyktingfientlig opinion som hävdade att man tog emot för många och fel flyktingar. Socialdemokraterna argumenterade följdriktigt i sitt material åt båda hållen. Gentemot den första typen av kritik hävdade man till exempel att flyktingpolitiken inte alls var snål eller inhuman (se t.ex. *20 frågor om Sveriges invandrings- och flyktingpolitik och 20 svar*).

Går man med på oppositionens kritik måste man konstatera att regeringspartiet genom sin argumentation stödde en försämrad behandling av asylsökande. Men hur grym en sådan behandling än må vara, måste det inte vara fråga om det som här kallas diskriminering, negativ särbehandling. Eftersom asylsökande per definition befinner sig i ett särskilt läge jämfört med landets bofasta invånare är det svårt att avgöra vad som skulle vara *sär*behandling, eller rättare sagt, hur den relevanta jämförelsen skulle göras.

I valmaterialet framfördes också en rad mer eller mindre konkreta förslag som rörde "invandrarnas" situation i Sverige. Det kunde handla om att "invandrare" borde erbjudas kompletterande utbildningar, att "invandrare" som inte var svenska medborgare skulle få rösträtt även till riksdagsval, att förskolan borde främja tvåspråkighet, att kunskap i minoritetsspråk borde vara meriterande för dem som söker jobb i omsorg och sjukvård, att biblioteken borde ha ett allsidigt utbud av litteratur på invandrarspråk, att förutsättningarna för värdering av utländska examina på olika sätt borde förbättras, att svenska kyrkan skulle öka sin flerspråkiga service eller att samhället skulle stödja invandrarorganisationerna. Över lag förefaller förslagen välmenande och de pekar inte mot någon negativ särbehandling.

Sammanfattning 1988

De kategorier som benämns "invandrare", "flykting" och "svensk" omtalades ofta i materialet. Av många formuleringar framgick att invandrare och svensk var två ömsesidigt uteslutande kategorier. Det fanns dock enstaka exempel på att dessa kategorier också kunde betraktas som överlappande.

Materialet speglar den distansering i en allmän offentlig debatt där gruppen "invandrare" sedan länge var benämnd med ett substantiv. Materialet var knappast distanserande i bemärkelsen att det i övrigt skulle framställa dessa "invandrare" som annorlunda på nå-

got annat sätt än vad som ligger i själva invandrarskapet. Enstaka formuleringar pekade dock ut olikhet.

I materialet samsas generositets- och rättighetsperspektiv på flyktingpolitik hos partierna. I det mer centrala valmaterialet var frågor relaterade till flyktingar och "invandrare" över huvud taget perifera. De resonemang som återfinns inskränkte sig till avståndstagande från utvecklingen i Sjöbo, ofta just genom att man mot Sjöbo ställde den generösa flyktingpolitiken. Talet om en "generös" flyktingpolitik liknar ett mantra i det centrala materialet. I det mer perifera valbudskapet var rättighetsperspektivet ofta tydligare utvecklat. Här återfanns också avståndstaganden från såväl hot- som nyttoperspektivet, vilket visar på en medvetenhet om dessas existens utanför valrörelsen. Vissa metaforer pekar också mot ett latent hotperspektiv.

Det fanns ett avståndstagande från rasism och diskriminering. De formuleringar som gjordes tyder på en förståelse av dessa fenomen som orsakade av i första hand fördomar och bristande kunskap.

De subjektspositioner som kom till uttryck mellan "oss", svenskarna och "invandrare" eller flyktingar var varierade och i vissa fall var de jämbördiga, i något fall var "vi" även mottagare av gåvor och elever till dem som invandrat. Men den vanligaste relationen var den mellan svenskarna som givare, värdar eller omhändertagare, medan flyktingarna var mottagarna och gästerna. I dessa resonemang framstod "vi" svenskar i den positiva subjektspositionen av de goda gåvornas givare, eller värdarna.

De centrala aktörerna i detta valbudskap var alla etniska svenskar. Andra var exkluderade från de centrala arenor som undersökts.

Det fanns inga tecken på nedvärdering i materialet med undantag för en metafor som förekom ibland i vilken flyktingar förknippades med bördor eller framställdes som farliga vattenmassor.

Det fanns inte heller vad jag kallat objektifiering i materialet, däremot resonemang som tycktes uttrycka avståndstagande från objektifierande tendenser i en vidare diskurs. Förslag till negativ särbehandling förelåg inte heller. Däremot förekom kritik av en inhuman flyktingpolitik, en politik som naturligtvis hade sina försvarare i den regeringsansvariga socialdemokratin. Om kritiken uppfattas som rimlig var ett sådant försvar ett försvar för en negativ behandling. I detta resonemang uppstår dock frågan med vilka man kan jämföra för att avgöra om det är fråga om negativ *sär*behandling av de asylsökande, det vill säga diskriminering.

3 Val 1991: "Generös flyktingpolitik" mot beskrivningen av flyktingar som hot

Efter valet 1988 var socialdemokraterna fortfarande riksdagens största parti, följt av moderaterna, folkpartiet, centern och därefter vänsterpartiet kommunisterna. En betydelsefull förändring var att alla partier utom vpk tappat mandat och att miljöpartiet passerat fyraprocentsspärren och kommit in i riksdagen. Socialdemokraterna hade utgjort minoritetsregering. I valrörelsen 1991 fanns alltså sex riksdagspartier. Ett synligt nytt inslag i valrörelsen var Ny Demokrati.

Rasism och flyktingmotstånd i flera tappningar

På flera sätt framstår 1990-talets första år som en tid av hårdnande attityder från det etablerade Sverige och delar av dess befolkning gentemot både människor som sökte asyl i Sverige och mot delar av den invandrade befolkningen och dessas barn. Detta kom att accentueras betydligt efter valet 1991 men tecken fanns redan före valrörelsen.

Ett inslag var hatpropaganda från en allt bättre organiserad extremhöger. Månaderna före valrörelsen utgjorde en särskilt expansiv period för svensk högerextremism efter andra världskriget (Tamas, 2004: 9). Sverigedemokraterna hade alltså bildats ur BSS, Bevara Sverige Svenskt, 1988 och ställde upp i kommunalval på ett tiotal orter 1991 och erhöll mandat i två kommuner (Lodenius & Larsson, 1994: 338–340).

Ett annat inslag var attentat mot flyktingar eller personer som uppfattades som icke-svenskar. John Aufsonius, "Lasermannen", som mördade en man och skadade tio mer eller mindre allvarligt, hade skjutit sitt första offer den 3 augusti 1991. Detta dåd uppfattades dock ännu inte som rasistiskt under valrörelsen – nästa attentat inträffade inte förrän mer än en månad efter valet. Men andra attentat hade inträffat under flera års tid. En beräkning listar 111

mordbränder eller angrepp med sprängmedel eller skjutvapen riktade mot "invandrare", flyktingar eller asylsökande i Sverige under perioden 1982–92 (Bjørge, 1997). Under 1980-talets två sista år hade det skett en dramatisk ökning av antalet rasistiska bombdåd, vilket gavs stor uppmärksamhet i medierna. I början av 90-talet ökade antalet ytterligare. 1990 utfördes 36 attentat mot flyktingförläggningar i Sverige och 56 rasistiska våldsangrepp mot "invandrare" utanför förläggningarna. 1991 var motsvarande siffror 30 respektive 39 (Lodén & Larsson, 1994: 295–296).

Samtidigt intog beslutsfattarna en mer restriktiv hållning gentemot asylsökande. 1989 hade antalet asylsökande ökat med 50 % (Abiri, 2000: 15). Samma år ändrades asylreglerna av den socialdemokratiska regeringen, med stöd av moderaterna, vid det så kallade Luciabeslutet till att endast vara tillämpliga för dem som kunde definieras som flyktingar i enlighet med Genève-konventionen eller hade särskilt starka skyddsbehov. Eftersom endast en liten andel av flyktingarna varit "konventionsflyktingar", medan övriga flydde från till exempel krig, ledde detta till drastiskt färre beviljade asylansökningar. Under 1990 hade medierna spekulerat om förväntad massflykt från det sönderfallande Sovjetunionen. Den socialdemokratiska regeringen tillsatte en utredning som enligt direktiven skulle undersöka hur flykting-, invandrings-, utrikes- och biståndspolitik bättre kunde samordnas. På våren 1991 lade regeringen en proposition som föreslog ytterligare förändringar i de kategorier som kunde ges asyl. Förslaget stöddes av moderaterna. Propositionen lades dock fram för sent för att kunna behandlas före valet (Abiri, 2000: 16–18).

Ytterligare en förändring i riktning mot större restriktivitet som införts under 1989 var att dokumentlöshet hos asylsökande skulle ses som en nackdel i tillståndsprövningen, om inte den sökande kunde uppge rimliga skäl till att hon eller han saknade dokument (Johansson, 2006: 159–160).

Greven och betjänten

Ny Demokratis bildande på hösten 1990 kan betraktas som ett steg på rikspolitikens arena av sådant populistiskt missnöje som redan tidigare fångats upp och exploaterats av Sjöbo-centern och Skånepartiet. Förutom Ny Demokrati fanns inför valet 1991 två andra populistiska partibildningar: det nybildade Sjöbopartiet som

leddes av Sven-Olle Olsson som hade ingått en teknisk valsamverkan med Framstegspartiet (Edgerton m.fl., 1994).

Bildare och centralfigurer i Ny Demokrati var företagsledarna Bert Karlsson och Ian Wachtmeister. Karlsson var skivbolagsägare och nöjesparksdirektör, Wachtmeister kom närmast från den SAF-finansierade tankesmedjan Den Nya Valfärden. Denna organisation hade i slutet av 1980-talet presenterat ett förslag till ny grundlag för Sverige, ett förslag som i stora delar handlade om att påverka lagstiftningen i riktning mot större marknadsfrihet och mindre välfärdsstat. Bland annat ville man att det i grundlagen skulle skrivas in en förstärkning av äganderätten, näringsfrihet och avtalsfrihet, att skatter och avgifter inte skulle få ta mer än hälften av en persons inkomst, samt att den offentliga sektorn inte skulle få ta mer än hälften av BNP (Timbro 1988). Dessa idéer tog Wachtmeister med sig in i det nybildade partiet, vars partiprogram i stora delar byggde på Den Nya Valfärdens skrift.

Ny Demokrati brukar i forskningen klassificeras som högerpopulistiskt, liksom en rad partier som uppstått i olika europeiska länder under de senaste decennierna. Det finns en akademisk diskussion om hur partier av detta slag bör klassificeras och indelningen har skett på olika grunder (se t.ex. Widfeldt 2004). En beteckning är *Radical Right-Wing Populist Parties* eller på svenska partier som står för radikal högerpopulism, RHP-partier (Ibid.). Hit räknas till exempel det franska *Front National*, *Freiheitliche Partei Österreichs*, italienska *Lega Nord*, belgiska *Vlaams Blok*, *New Zealand First*, de norska och danska framstegspartierna och Ny Demokrati. Dessa partier är ofta bra på att fånga upp ideologiska trender i samhället och missnöje med etablissemangen, är ofta toppstyrda och har karismatiska ledare. De är inte högerextrema i bemärkelsen att de förnekar demokrati som ett värde och ger vanligtvis inte uttryck för biologisk rasism. Vanliga mål för de retoriska angreppen är vad som ses som en alltför omfattande välfärdsstat och "det mångkulturella samhället". Man uttrycker en tro på "vanliga människor" "sunda förnuft" och säger sig föra de vanliga människornas talan gentemot ett antal väl avgränsade fiender (Betz 1998).

Ny Demokrati passar väl in på kriterierna "höger" och "populism" och i viss mån även på kriteriet "radikal". Partiet var höger i bemärkelsen att budskapet präglades av en nyliberalism vars kärna var en kritik av den offentliga sektorns omfattning och en argumentation för större marknadsfrihet. Några huvudkrav i det parti-

program som kom att bli stommen i valrörelsen 1991 var kraftigt sänkta skatter, nerskärningar i den offentliga sektorn, privatiseringar, avreglering av energisektorn och EG-medlemskap. I slutet av 1990 och under våren 1991 hade man också profilerat sig genom utspel ifråga om alkoholpolitiken (se *Expressen* 22/12 1990) och krav på sänkt matmoms (SvD 14/5 1991). På dessa punkter var partiets retorik i mycket en förlängning av den propagandistiska verksamhet som bedrivits av de tankesmedjor som det privata näringslivet genom Näringslivets Fond, bekostad av SAF och Industriförbundet, sponsrade. Den Nya Välfärden, i vilken alltså Wachtmeister verkat, var en av dessa (Boréus, 1994, kapitel 3).

Allt i Ny Demokratis budskap kan dock inte påstås vara nyliberalt, allra minst inställningen till flyktingar och invandrare, den del av partiets budskap jag fokuserar i detta kapitel. En helt igenom konsekvent nyliberal vill se fri invandring, vilket definitivt inte gällde för Ny Demokrati. Det fanns i stället ett nationalistiskt drag i Ny Demokratis retorik som lättare förknippas med en annan högerideologi, konservatism. Ett annat inslag i partiretoriken som ofta förknippas med konservatism var krav på hårdare tag mot kriminaliteten.

Ett populistiskt budskap brukar förstås som ett där man säger sig tala i namn av folket, gentemot ett etablissemang som står över folket och där man hävdar att de politiska frågorna egentligen är mycket enkla. Detta var ett tydligt inslag i Ny Demokratis retorik. Man propagerade för ett gladare och mindre byråkratiskt Sverige, för avskaffande av byråkrater och lapplisor, sänkt alkoholskatt och att politiken skulle drivas med "sunt förnuft".

Ny Demokrati anser att överhettssamhället, socialism, kravmaskiner och ansiktslös byråkrati inte kan accepteras av moderna människor...

...skrev man i partiprogrammet. Många resonemang handlade om hur politikerna skodde sig på folket, som i artikeln av Wachtmeister och Karlsson om matmomsen i *Svenska Dagbladet*:

Politikerna, som i slutänden har besluten i sin hand, har enbart bevisat att de håller de tre stora grossistkedjorna om ryggen. Ingen ska tro att de etablerade politikerna värnar om konsumenten och har vanligt folks bästa för ögonen. Nej, de blundar när de ser hur grossisterna gör allt för att förhindra de s k frifräsarnas möjligheter att konkurrera och hålla nere priserna.

(14/5 1991)

I detta uttalande kritiserades ju indirekt även de stora grossistkedjorna men annars var det etablissemang man i allmänhet smädade det inom politik och förvaltning.

Man arbetade också medvetet med att framstå som "vanligt folks" talesmän och det kunde till och med vändas till en fördel att bli tillplattad av dem som kunde räknas till etablissemang. När Bert Karlsson blev intervjuad i TV-programmet "Magasinet" i februari 1991 och misslyckades med att besvara en rad frågor och troligen framstod som ganska illa åtgången av programledaren Olle Stenholm, utnyttjade partiet detta för att kritisera etablissemangets översitteri mot vanliga människor (Rydgren, 2005: 70).

Partiet var alltså både höger och populistiskt i sitt budskap. Om det också var radikalt beror på vad man jämför med. I en svensk politisk kontext framstod till exempel kraven på kraftigt sänkta skatter, en vidareutveckling av kärnkraftsteknologin, fördubblade resurser till högskoleutbildning och forskning, samt vin- och ölförsljning i livsmedelsbutikerna som radikala förändringskrav vid tiden. Samtidigt pekar bland annat Rydgren (2005), som inte klassificerar Ny Demokrati som ett renodlat RHP-parti, på att partiet höll en betydligt mjukare ton i invandrings- och flyktingfrågor än till exempel *Front National* i Frankrike.

Det nybildade partiet fick ett stort medialt genomslag. Bert Karlsson hävdade efter valrörelsen att stora delar av massmedia-etablissemanget varit emot det nybildade partiet, men nämner också ett antal program och programledare som var välvilligt inställda och gärna släppte fram partiet (Karlsson, 1991). Ny Demokrati arbetade med mycket publikfriande medel och medvetna pr-satsningar. Man använde skämt och satir i budskapet. Djur var ett tema i detta. Svensk politik liknades vid en ankdamm, politiker vid elefanter, tunga av att sitta för länge, eller vid krokodiler med små öron och stora käftar (Rydgren, 2005: 66), socialdemokratin vid kräftor som är "röda, går baklänges och kostar svenskarna en jäkla massa pengar" (Karlsson, 1991: 93).

Greven och betjänten var ett epitet som användes av massmedierna om Ian från överklassen och Bert från folket. De två gjorde en egen TV-satir på det populära nyårsprogrammet med grevinnan och hennes snubblande betjänt där Bert var grevinnan och Ian betjänten (Rydgren, 2005: 68–69).

Frågor i valrörelsen 1991

I partiledardebatten, där ju partiföreträdarna och inte medierna valde vilka ämnen som skulle föras upp på agendan, var ämnena blandade. Det handlade bland annat om skattepolitik, vårdnadsbidrag versus dagis, arbetslösheten, den ekonomiska politiken, äldreomsorg, pensioner, miljöfrågor, EG, sjukvård och regeringsfrågan, det vill säga hur ett möjligt regeringsunderlag skulle se ut.

I valmanifesten var ämnena också ganska blandade. Moderaterna och folkpartiet gick i april ut med ett gemensamt manifest för den ekonomiska politiken, kallat *Ny start för Sverige!*. Detta gemensamma utspel handlade om att utveckla en ny ekonomisk politik för att ersätta den så kallade tredje vägens politik som man hävdade hade misslyckats. Frågorna i partiledarutfrågningarna utgår delvis från partiernas egna program och manifest. Ett antal olika sakfrågor, till exempel relaterade till skattepolitik och ekonomisk politik, pensionssystemet och möjligheter för regeringsbildning, behandlades. När det gällde regeringsbildningen frågade man om Ny Demokratis roll, eftersom de andra borgerliga partierna uttalat sig olika om det tänkbara i att regera med stöd av detta parti. Utrikesfrågor behandlades sparsamt.

Frågor som specifikt berörde "invandrare" och flyktingar var mer uttalade i det centrala materialet än 1988. Men de var långt ifrån dominerande i detta. Det genomgångna TV-materialet är 11 timmar och 35 minuter långt och de flykting- och invandringsrelaterade frågorna avhandlades på sammantaget 14 minuter. Flyktingpolitiken var en fråga bland andra. Den behandlades detaljerat i partiledarutfrågningen med Ian Wachtmeister, flyktigt i den med Bengt Westerberg och av flera partiledare i slutdebatten. Den berördes också i samtliga valmanifest och i Ny Demokratis partiprogram, som utgjorde deras viktigaste valmaterial.

Ny Demokrati förde på den centrala valagendan också in frågan om hemspråk samt kravet på att utländska brottslingar skulle utvisas ur landet för grov brottslighet. Folkpartiet, socialdemokraterna och vänsterpartiet tog dessutom upp diskriminering och rasism i sina valmanifest.

Även några DN Debattartiklar av partiföreträdare tog upp frågor som specifikt berörde flyktingar, "invandrare" eller etniska minoriteter. En folkpartist (DN 17/8 1991) oroades över antisemitismen i Sverige och talade i sammanhanget om rasistisk propaganda. I en artikel av tre vänsterpartister (DN 24/8 1991) och en av några mil-

jöpartister (DN 10/9 1991), nämndes flyktingpolitiken i förbifarten. Slutligen gjorde Bengt Westerberg ett inlägg i vilket en mindre del utgjordes av en kritik av svensk flyktingpolitik som inhuman (DN 10/9 1991).

Man kan därmed konstatera att frågorna som rörde flyktingar och "invandrare" inte bara fick lite större utrymme utan även var något mer varierade än i den föregående valrörelsen i det mer centrala valmaterialet, då det ju bara handlade om att ta avstånd från agerandet i Sjöbo och att föra en generös flyktingpolitik. Det var Ny Demokrati som förde upp hemspråksundervisning, utländska medborgares kriminalitet och vissa jämförelsevis detaljerade krav för flyktingmottagandet på valagendan.

I det lite mer perifera materialet, liksom i olika mediebevakade inslag i valrörelsen, var dessa frågor mer närvarande. Samtliga partier hade något specialmaterial om flykting- eller invandrarfrågor och alla partier utom socialdemokraterna och Ny Demokrati hade antagit speciella program om dessa frågor under 1991.¹ Ny Demokrati, vars valrörelse intresserade medierna starkt, rapporteras i flera uttalanden ha tagit upp flykting- och invandringsfrågor i sin retorik. Westlind (1996: 146–151) rapporterar till exempel om flygblad som argumenterade för att flyktingar skulle hjälpas där katastrofer drabbat dem i stället för i Sverige, och att invandringen av "ekonomiska flyktingar" skulle stoppas.

Kategorisering

Vad gäller benämningarna ser jag ingen skillnad mot valrörelsen 1988. "Invandrare" och "flyktingar" omtalades i det mer centrala materialet. Där man förde lite djupare resonemang förekom många andra termer, det fanns exempelvis "de facto-flyktingar", "krigsflyktingar", "asylsökande", "kvotflyktingar" och "politiska flyktingar". Även i denna valrörelse förekom många uttryck sammansatta med "invandrare", till exempel "invandrarkvinna", "invandrarbarn", "invandrarelev", "invandrarförälder" och "invandrarungdomar".

Också i denna valrörelse ställdes "invandrare" och "svenskar" i många formuleringar mot varandra som separata, avskilda grupper:

¹ Åtminstone har arkivsökningar och förfrågningar till partiet inte givit vid handen att socialdemokraterna skulle antagit något sådant program 1991.

Invandrarna och flyktingarna tar inte jobb från svenskarna. Bland dem finns en högre arbetslöshet än bland svenskar. Invandrarna tar oftast inledningsvis sådana arbeten som inte svenskar uppfattar som tillräckligt attraktiva...

(Valhandbok, fp)

...dialog mellan svenskar och invandrare...

(*En fråga om människovärde. Vänsterpartiets Flykting- och Invandrarpolitik*)

Det påtalades dock ibland att svenskheten kan förenas med annan etnicitet:

...blir naturligt att vara både svensk och finne, svensk och zigenare, svensk och jude...

(*Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram, kds*)

Notera dock "både ... och". Ordagrant innesluter kategorin svensk här inte finne, zigenare eller jude, utan det som sägs är att samma person kan tillhöra båda grupperna. Ett alternativ vore föreställningen om svenskhet som något som kunde innefatta till exempel judiskhet, turkiskhet eller finskhet, såsom dessa identiteter levs i Sverige, snarare än förenas med. Ett annat sätt att säga detta på vore att turkiskhet eller judiskhet också kan innefatta svenskhet.

I åtminstone vissa partier fanns medvetenhet om att distinktionen mellan "invandrare" och "svenskar" kunde verka distanserande eller exkluderande, vilket är det troliga skälet till att man ibland explicit inkluderade "invandrarna" bland "svenskarna":

Det svenska samhället måste ge alla svenskar fulla sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter. Det gäller med självklarhet även invandrarna.

Var åttonde svensk är invandrare.

(Båda citaten: *En fråga om människovärde. Vänsterpartiets Flykting- och Invandrarpolitik*)

Distansering

Den starka tendensen att sortera i kategorierna svensk, invandrare och flykting som rått under många år präglade även denna valrörelse. Men inte heller nu var det gott om distanserande beskrivningar. De skillnader som uppmärksammades ansågs med stor sannolikhet av författarna bero på skilda levnadsomständigheter:

Invandrarna och flyktingarna tar inte jobb från svenskarna. Bland dem finns en högre arbetslöshet än bland svenskar. Invandrarna tar oftast inledningsvis sådana arbeten som inte svenskar uppfattar som tillräckligt attraktiva, arbeten som ofta är enahanda och ger få möjligheter till utveckling.

(Valhandbok, fp)

I enstaka fall pekade man dock på kulturella skillnader:

Vårt land bör i många fall ta hänsyn till att invandrare kommer från ett land där begreppet familj är vidare än i Sverige.

(*Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram*, kds)

Många invandrarbarn – i synnerhet från kulturer som starkt skiljer sig från den svenska – börjar så småningom att nedvärdera eller rent av skämmas för föräldrarnas kultur.

(*Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram*, kds)

Miljöpartiet avvek från mönstret i sitt *Invandrare och flyktingar. Handlingsprogram* där man förde ett relativt långt resonemang om kulturella skillnader och de problem sådana kunde medföra. En ingång i resonemanget var att Sverige är egendomligt men kontentan att kulturella skillnader kan ställa till problem:

Sverige är ett egendomligt land – inte för svenskarna, men för många utlänningar som kommer hit. Vårt sätt att fungera, våra värderingar och vår kultur är lika självklara för en svensk som de kan vara obegripliga för en invandrare. Därför är det av största vikt att de som kommer till Sverige får en bra introduktion här. Detta gäller då inte bara att lära sig det svenska språket utan också den svenska kulturen.

Man talade i sammanhanget om kulturkollision och problem:

Det är genom att få kunskap, via skolan, via massmedia osv., som man kan motverka problemen i kulturkollisionen. För att informationen ska fungera som bäst krävs att den dels informerar om hur olika invandrarna faktiskt är och dels om de problem som de facto uppstår när kulturer möts.

Perspektiv på flyktingpolitiken

I denna valrörelse fördes hotperspektivet in av Ny Demokrati. I partiledarutfrågningen hävdade Wachtmeister exempelvis att det uppstod problem (oklart vilka) när den årliga invandringen av flyktingar kom att överstiga ett visst antal:

- Ska Sverige ta emot färre flyktingar? (frågade en av reportrarna)
- Ja just det. Men då måste man ju veta vad man talar om. Då talar man om upp i den nivån, 45 000 och mer... flyktingar in i Sverige. Och den nivån gick inte bra. Vi har sagt, vi tycker inte siffror är viktigt. Men eftersom det ofta handlar om siffror så har vi sagt det att vi vet det att 25 000 fungerar relativt bra, för att vi har haft det förut, blandat alltså.
- Totalt 25 000?
- Totalt 25 000, är det taket alltså?
- Om vi tittar tillbaks i tiden ska du se att Sverige har haft en invandring på 30 000 per år. Sen så fick vi en puckel så här och då så blev det problem.

(Ur "Partiledarutfrågning" 16/8 1991)

I detta citat uttrycks alltså också en argumentation *mot* ett generositetsperspektiv: Sverige hade tagit emot för många flyktingar. Min bedömning att ett hotperspektiv uttrycktes stärks av att Wachtmeister själv kopplade flyktingpolitiken till en diskussion om flyktingar som bedriver kriminell verksamhet och får mycket bidrag:

- Sen så säger vi, ge inga bidrag. Och det håller vi på med. Då säger nån, det är slut med bidrag. Inte alls. Det är en massa bidrag. Det finns vissa saker dom får lov till. Ta bort det och ge bara lån. Och så säger vi det, utvisa dom som bedriver kriminell verksamhet. Och det betyder inte att dom har tagit ett kilo kaffe eller nånting, det betyder allvarlig kriminell verksamhet, då ska dom utvisas. Det anser vi är en human och realistisk flyktingpolitik.

(Ur "Partiledarutfrågning" 16/8 1991)

Flyktingar kopplades också i samma intervju av Wachtmeister till hiv-spridning:

- Det jag har lärt mig utav läkare och andra, är, att största delen av dom nyupptäckta hiv-fallen, eller aidsfallen i Sverige är hos flyktingar.

I slutdebatten kopplade han återigen "invandrare"/flyktingar till ospecificerade problem, bidrag, samt kriminalitet:

- Men nu skulle jag vilja ta upp en fråga som typiskt nog inte behandlats här men som *folk* alltid talar om. Det är nämligen frågan om invandring. Det finns alltså en främlingsfientlighet i Sverige. Det finns problem, folk talar mycket om det här. (...) Vi har då sagt att vi tycker att alla bidrag som ges ska ersättas med lån därför att den som tar ett lån misstänks inte för att leva på andra. (...) Och vi har sagt vi tycker man ska utvisa för grov, utvisa ur landet för grov brottslighet. Det finns nämligen internationell brottslighet.

(Ur "Slutdebatten" 13/9 1991)

I slutdebatten besvarade Bengt Westerberg och kristdemokraternas ledare Alf Svensson Wachtmeisters argumentation kring flyktingpolitiken utifrån vad som mest liknar ett generositetsperspektiv. De tog dock inte diskussion i frågan om utvisning för kriminalitet och kritiserade inte Wachtmeisters systematiska sätt att koppla ihop kriminalitet med flyktingpolitiken. Westerberg sade:

– En del av våra medmänniskor hade mindre tur än vi. Dom föddes i länder där diktatorer har härskat eller där andra omständigheter har tvingat dom på flykt. Och några av dom här flyktingarna kommer hit. Jag tycker det är självklart att vi ska vara beredda att ge dom en ny livschans. Dom ger oss resten av sitt liv. Jag tycker det är ett mycket kristligt bud.

Westerberg nämnde också senare i programmet att folkpartiet var för en "human och generös flyktingpolitik". I citatet ovan är dock generositetsperspektivet inte tydligt i och med den transaktionsmetafor som användes: vi byter en livschans mot resten av ett liv, det vill säga att vi gör en rimlig affär.

Alf Svensson förenade talet om generositet med ett vagt tal om att ställa krav. Det går att tolka nedanstående som en flirt med hotperspektivet. Man ska "ställa krav" på flyktingarna (vilket förutsätter att det finns en anledning att kräva något av dem). Men samtidigt ska vi "våga" vara generösa (vilket förutsätter att generositeten medför en risk):

– Människor som har flytt undan våld och förtryck, dom ska vi naturligtvis ta emot. Och vi har plats för dom. Och vi ska ha tillbaka dom regler som gällde före 89. Och jag vill gärna också tala om då att det här lånesystemet är ju introducerat. Det är ju det som gäller som Wachtmeister efterlyste, efterlyser. Sen tycker jag visst att man kan göra mycket för att förändra. Man kan se till att människor inte får gå sysslösa utan kommer i arbete och själva får ta initiativ. Och jag tycker också man ska ställa krav därför att kravlöshet det är inte det samma som kärleksfullhet. Men vi ska våga och vilja vara generösa.

Inget av de andra partierna bemötte Wachtmeister på denna punkt i slutdebatten, men Lars Werner uppgav att vi (partiet) "vill vara en röst för alla som vill ha en generös flyktingpolitik".

Utifrån talet om generositet framstod Ny Demokrati som ett snällt och ogeneröst parti. Hade man i stället valt att tala utifrån rättighetsperspektivet hade Ny Demokratis position framstått som än mer problematisk: som det parti som sådde tveksamhet om ifall Sverige skulle uppfylla rättigheter landet åtagit sig att uppfylla. I

andra sammanhang hade ju Ny Demokrati talat om tak för invandringen, vilket knappast är förenligt ens med Genève-konventionens krav på asyl för dem som flyr ett land av vissa skäl.

I det övriga centrala valmaterialet berördes några gånger flyktingpolitiken men det är svårt att utläsa något bestämt perspektiv. Där fanns formuleringar om generositet men också i något fall (kristdemokraterna) ett konkret krav på att begränsningar som infördes i asylrätten 1989 skulle upphävas.

I de speciella program och valmaterial som rörde flykting- och invandrarfrågor sades naturligtvis mer. Här fanns generositetsperspektivet men också rättighetsperspektivet tydligt uttryckt:

Rättssäkerheten måste förbättras genom följande åtgärder: (...) Folkpartiet liberalerna vill ha en flyktingpolitik som präglas av generositet, rättssäkerhet och värdigt mottagande.

(Valhandbok, fp)

Vänsterpartiet anser att detta i grunden kränker de asylsökandes rättssäkerhet och kräver utförliga, skriftliga motiveringar till varje avvisningsbeslut.

(*En fråga om människovärde. Vänsterpartiets Flykting- och Invandrapolitik*)

Miljöpartiet hävdade också i *Invandrare och flyktingar. Handlingsprogram* att flyktingpolitiken skulle vara generös samt gav flera konkreta förslag för att öka rättssäkerheten för asylsökande.

Ingenstans i materialet finner jag uttryck för ett nyttoperspektiv. Men liksom i den föregående valrörelsen fanns uppenbarligen ett sådant formulerat i andra sammanhang. Vänsterpartiet skrev till exempel i sitt flykting- och invandrapolitiska program att man ansåg att "flyktingmottagningen aldrig får göras till en arbetsmarknadsfråga". Det andra sammanhang där detta berördes var faktiskt i intervjun med Ian Wachtmeister där en av reportrarna förutsatte existensen av ett sådant perspektiv med sin fråga:

– Men Sveriges vilja att ta emot flyktingar, den ska styras av konjunkturen?

På detta svarade Wachtmeister att den absolut inte skulle det och som jag läser intervjun antydde han inte heller själv någonstans ett sådant perspektiv, trots (eller möjligen på grund av) att frågans formulering förutsatte att han skulle utgå från nyttoperspektivet.

Perspektiv på diskriminering och rasism

Förekomsten av "främlingsfientlighet" och rasism noterades i det centrala materialet, bland annat i TV. En folkpartistisk riksdagsledamot behandlade antisemitism som ett stort problem i en DN Debatt-artikel och skrev i sammanhanget om "rasistisk propaganda" och "rashets", till vilken tydligen antisemitism i den grova tappning som beskrevs i artikeln räknades (17/8 1991). I detta material gjordes dock inga analyser av orsaker och uttryck som pekar på något specifikt perspektiv.

I det mindre centrala materialet är det också oftast svårt att läsa sig till något speciellt perspektiv, även om diskrimineringens och rasismens existens erkändes och problematiserades. Det fanns ett program som avvek på denna punkt genom att uttrycka sig utifrån ett tydligt strukturellt perspektiv:

Det finns många teorier om orsakerna till diskriminering och rasism. (...) En erfarenhet från många länder är att rasism och främlingsfientlighet inte motverkas enbart med information och utbildning. (...) Enligt moderna teorier är de orsaker som bidrar till rasism att söka på tre huvudområden.

Det första gäller *sambället som helhet*. En ojämlik maktfördelning mellan olika etniska grupper kan bidra till rasism, framför allt om den stöds av "kulturell arbetsdelning", dvs. att vissa folkgrupper alltid är hänvisade till vissa arbeten. I vårt land kan vi finna begynnande tecken till sådan kulturell arbetsdelning. Invandrarna finns ofta i städyrken och andra låglöneyrken. (...)

Ojämna maktfördelning motverkas av att man ger svaga grupper makt. (...)

Det andra huvudområdet gäller *mötet mellan enskilda företrädare för majoritetsgrupp och minoritetsgrupp*. Det är där den diskriminerande handlingen kan ske. (...)

Det tredje området där orsakerna till rasism och främlingsfientlighet kan sökas gäller *föreställningsplanet* – det som inom oss formar attityder och fördomar.

(*Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram*, kds)

Även vänsterpartiet förde ett relativt utvecklat resonemang om diskriminering och rasism och vissa formuleringar för tanken mot en strukturell syn, även om denna inte var lika tydligt som i kristdemokraternas skrift.

Det tydligaste fördomsperspektivet uttrycktes av miljöpartiet i *Invandrare och flyktingar. Handlingsprogram*:

För att motverka rasism krävs först och främst en trygghet inför framtiden. Trygga människor har råd att vara generösa. (...) I vår kamp mot rasismen ska vi i miljöpartiet de gröna vara medvetna om den ångest som många lever med – även i den rika delen av världen. (...) Bristande kunskap leder till myter och rädsla, vilket i sin tur kan leda till främlingsfientlighet som i sin värsta form blir rasistisk. Därför måste även svenskarna få sin del av invandrarpolitiken för att helheten ska fungera.

Det är genom att få kunskap, via skolan, via massmedia osv., som man kan motverka problemen i kulturkollisionen.

Förutom dessa relativt tydliga uttryck för ett strukturellt perspektiv respektive ett fördomsperspektiv vill jag peka på det speciella i Ian Wachtmeisters resonemang citerat ovan. Där kopplades främlingsfientlighet samman med ekonomiska bidrag till och brottslighet bland dem som invandrat. Skulden för "främlingsfientligheten" tenderade därmed att lyftas bort från de fientliga för att i stället belasta de myndigheter som gav flyktingar bidrag och var för slappa gentemot kriminella flyktingar och de invandrade själva, såsom bidragstagare och brottslingar. van Dijk (1993: 260) pekar på det han kallar *blaming the victim* som ett framträdande drag i bland annat den högerinriktade brittiska pressens bemötande av anklagelser om rasism eller fördomsfullhet. I *blaming the victim*-strategin läggs skulden för diskriminering eller rasism på dem som drabbas: deras eget agerande sägs ha lett fram till det.

"Vi" och "dom"

I det centrala materialet är det ont om exempel på att flyktingar eller "invandrare" relaterades direkt till "oss". Wachtmeister sade alltså i partiledarintervjun:

– 25 000 fungerar relativt bra, för att *vi har haft det* förut, blandat alltså. /där 25 000 syftar på "invandrare"/.

och

– *Vi hade* 65 000 **invandrare** i Sverige 1989

Det svenska "vi:et" (som dock inte med nödvändighet uteslöt de invandrade) var här innehavarna.

I det mindre centrala materialet återfinns fler exempel på hur relationen mellan "oss" och "invandrare"/flyktingar uttrycktes. Här fanns relationen invandrarna/flyktingarna och de svenska hjälparna och omhändertagarna:

Allt fler /"invandrare"/ kommer långt bort ifrån, från Asien, Afrika och Latinamerika. **De** kommer till Sverige för att söka skydd undan förtryck, förföljelse och svåra lidanden. Kanske kommer **de** aldrig att kunna återvända hem. Vänsterpartiet anser att **vi måste göra allt som står i vår makt för att hjälpa dem**.

Vi måste i första hand *ta hand om dem* som har behov av skydd /syftningen inte helt självklar men "dem" syftar troligen tillbaka på "flyktingar som kommer till Sverige"/.

(Båda citaten *En fråga om människovärde. Vänsterpartiets Flykting- och Invandrarpolitik*)

Det fanns några exempel på "svenskarna" som mottagare av sådant "invandrarna" tillför dem:

...**vi** i Sverige aktivt *ska ta till vara den yrkesskicklighet och det hantverkskunnande* som många **invandrare** bär med sig till Sverige.

Samtidigt ska **vi respektera deras** /flyktingars och invandrares/ *traditioner och seder* så att **de kan berika vår kulturella gemenskap**.

(Båda citaten *Invandrare och flyktingar. Handlingsprogram*, mp)

I dessa fall uttrycktes ett visst nyttotänkande med uttrycken "ta till vara" respektive "berika vår kulturella gemenskap".

Det fanns också sådant som "vi" inte kunde neka vissa flyktingar:

Vi kan alltså *inte* av arbetsmarknadspolitiska eller liknande skäl *neka "konventionsflyktingar" att stanna i Sverige*.

(*Minoritets- och flyktingpolitiskt program*, kds)

Det fanns ett flertal exempel på när "svenskar" och "invandrare" sågs som grupper där båda relaterades till ett system, vare sig man hävdade att detta system slog lika för grupperna:

...*samma bidragsregler gäller för flyktingar* som för infödda **svenskar**...
(*En fristad i världen*, folder, s)

... eller att budskapet var att systemet inte fungerade lika:

DET ÄR FORTFARANDE MYCKET LÅNGT kvar till målet att ge infödda svenskar och invandrare lika villkor.

(En fråga om människovärde. Vänsterpartiets Flykting- och Invandrarpolitik)

Det förekom också att grupperna relaterades till varandra som mötande eller samverkande:

Också för många bofasta svenskar kan mötet med invandrarna vara något som på ett vagt, nästan omedvetet sätt hotar tryggheten.

Man borde inventera förekomsten av sådana "udda" yrken bland invandrare och skapa en möjlighet för samverkan mellan svenskar och invandrare som är intresserade av att utveckla hantverkstraditionerna inom ett visst område.

(Båda citaten Minoritets- och flyktingpolitiskt program, kds)

Trots att båda grupper i det första citatet var de mötande var relationen inte jämlik: "svenskarna" känner sig hotade av mötet, men hur "invandrarna" uppfattar det får vi inte veta.

I första kapitlet nämndes metaforen "svensken är husets herre och invandraren/flyktingen är gästen" (se Groglopo, 2000). Denna metaforiska relation uttrycktes på flera sätt. Dels ett "vi" som mottagare av eller värdar för flyende människor, något som ju också förekom 1988:

Vi kan ta emot fler flyktingar.

(Jan Axelsson m.fl. miljöpartister på DN Debatt 10/9 1991)

Vi bör med glädje hälsa dem /flyktingar och invandrare/ välkomna och underlätta deras anpassning i vårt samhälle", skrev också miljöpartiet i sitt *Invandrare och flyktingar. Handlingsprogram*. Gäster ska vara välkomna men de måste också lära sig följa de regler som gäller i värdens hem, alltså anpassa sig. I sitt *Invandrarpolitiskt valprogram 1991–1994* formulerade centern en explicit liknelse med innebörden att de som kommer nya ska betraktas som gäster:

På samma sätt som vi tar emot gäster i vårt hem, har vi som folk och nation ansvar för att de nya invånare som får komma in i vårt land behandlas väl.

I detta citat uttrycks bara de positiva plikter värden har mot sina gäster, men alla vet också att gäster bara är välkomna så länge de anpassar sig till husets regler.

Diskriminering i valrörelsen 1991?

Exkludering

De vars röster tydligt urskiljs bland dem som utformat den analyserade valdiskursen, det vill säga partiledare/språkrör och journalister, samt en bisittare till statsminister Ingvar Carlsson i slutdebatten, bör alla ha kategoriserats som "svenskar". I detta års upplaga av partiledarutfrågningarna lät man vad som benämndes "kända svenskar" ställa frågor till partiledarna/språkröret. Sammanlagt var dessa 28 personer, av vilka två uppenbarligen inte hade svenska som modersmål: de talade med amerikansk-engelsk respektive norsk brytning (ifråga om den förstnämnda personen framgick dock inte om han var bosatt i Sverige och han kallades inte explicit för "känd svensk"). Dessutom medverkade kulturpersonligheten Harry Schein, en person som möjligen tenderade att kategoriseras som invandrare i Sverige av tittarna (han flyttade till Sverige från Österrike som 14-åring och talade i inslaget svenska med tysk brytning). En av de "kända svenskarna" var mörkhyad. Fem DN Debatt-artiklar som berörde invandrings- eller flyktingfrågor var författade av partiföreträdare (sammanlagt 10 personer); ingen av dessa lär ha kategoriserats som annat än "svenskar".

Nedvärdering

Inga specifikt nedvärderande benämningar eller beskrivningar förekom i det centrala valmaterialet. Över huvud taget gavs inga generaliserade beskrivningar av några etnifierade grupper i detta med ett undantag: Ian Wachtmeister uttalade sig på ett starkt värderande sätt om svenskar:

- ...vi är stolta över Sverige, ... vi tycker svenskar är fantastiska på alla sätt. Jag brukar jämnt berätta om detta, hur goda förhållandena är på arbetsplatserna, hur duktiga svenskar är, hur vackert det är i Sverige
(Ur "Partiledarutfrågning" 16/8 1991)

Vattenmetaforerna för flyktingar och asylsökande förekom även under denna valrörelse:

Misstaget som oftast görs när man bedömer de ekonomiska konsekvenserna av en invandringsvåg är att invandrarna enbart ses som en ekonomisk börda

(Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram, kds)

Under 1989 kom det cirka 30 000 asylsökande till Sverige. Den stora inströmningen ledde till att reglerna för att få asyl skärptes i december 1989.

(*En fristad i världen*, folder, s)

Trots att explicita generaliseringar undveks, associerades "invandrare" och flyktingar i vissa fall med negativt värderade fenomen i enskilda uttalanden. Speciellt gällde detta åtskilliga uttalanden av Ny Demokrati. Vid båda TV-tillfällena associerade Wachtmeister flyktingar med obestämda problem eller obehagligheter, något som redan framgått av ett av citaten i avsnittet om perspektiv på flyktingpolitiken. I slutdebatten sade han:

– Ja Ny Demokrati har tagit upp några frågor i valrörelsen som inte är så behagliga, nämligen kriminalitet, invandring och u-hjälp.

(Ur "Slutdebatten" 13/9 1991)

Både flyktinginvandring och hemspråksundervisning (som ju entydigt förknippades med barn i invandrade familjer) associerades av Ny Demokrati med oönskade bidrag och höga kostnader:

– Vi har då sagt att vi tycker att alla bidrag som ges ska ersättas med lån därför att den som tar ett lån misstänks inte för att leva på andra. Vi tycker att den, att behandlingstiden ska kortas ner för alla asylärenden. Vi vet att varje månad som dom sitter i onödan kostar 200 miljoner kronor.

(Ur "Slutdebatten" 13/9 1991)

– Vi vet att man delar ut förtidspensioner till marockaner som åker hem efter 14 år i svenska fängelser

(Ur "Slutdebatten" 13/9 1991)

– ...hemspråksundervisningen i Sverige den kostar ungefär precis så mycket, det handlar om 900 miljoner kronor, så visst skulle man kunna göra nåt utan att skicka folk till socialen.

(Ur "Slutdebatten" 13/9 1991)

Sammanhanget var här att Wachtmeister hävdade att 60 000–70 000 pensionärer levde under existensminimum men att det fanns resurser att ta av. Vidare förknippade han flyktingar med kriminalitet, vilket framgår av citat ur både partiledarutfrågningen och slutdebatten i avsnittet om perspektiv på flyktingpolitiken.

I två skrifter från andra partier gjordes vad jag uppfattar som en otydlig koppling mellan invandrare och oönskat beteende som

förtryck av kvinnor och barn. I folkpartiets valhandbok sades följande:

Rätten till olikhet innebär aldrig att svensk lag kan åsidosättas. Jämställdhet mellan könen, förbud mot barnåktenskap och förbud mot äga är några exempel på värderingar och lagar som vi inte kan kompromissa om.

Miljöpartiet uttryckte sig på följande sätt i *Invandrare och Flyktingar. Handlingsprogram*:

– att grundläggande mänskliga värderingar inte får brytas i vårt land. Detta betyder att t.ex. kvinnomisshandel, barnmisshandel och kvinnlig omskärelse inte kan godkännas vare sig bland svenskar eller invandrare även om man kan stödja sig på någon religiös eller kulturell sed.

Med vad associerades "invandrare" och flyktingar genom ämnesval i denna valrörelse? I det centrala materialet hade kraven att göra med asylprocessen och flyktingmottagningen. För Ny Demokratis del handlade det dessutom om kravet på att hemspråksundervisning bekostad med allmänna medel skulle avskaffas. Som redan nämnts förknippade också Ny Demokrati "invandrare" och/eller flyktingar med brottslighet i utvisningskravet.

I det mer perifera materialet förekom, liksom 1988, en lång rad krav och förslag som hade att göra med den invandrade befolkningens liv i Sverige. Mycket handlade om flyktingpolitiken, asylreglerna, mottagandet av flyktingar. I övrigt förekom en rad krav kopplade till "invandrades" och flyktingars liv i Sverige som till exempel hade att göra med medborgarskap och rösträtt, utbildning, förskola, äldreomsorg, språk, kultur, religion, arbetsmarknad, rasism och diskriminering, och "invandrades" organisationer. Jag finner inget anmärkningsvärt här.

Objektifiering

De resonemang och förslag som förekom inbegrep ofta flyktingarnas eller "invandrarnas" välbefinnande och intressen. Som jag konstaterat ovan kom inte heller nyttoperspektivet på flyktinginvandring till uttryck. Diskursen var med andra ord inte objektifierande.

Förslag som pekar mot negativ särbehandling

I det centrala materialet förespråkades alltså allmänt, med undantag av Ny Demokrati, en "generös" flyktingpolitik. Förslaget att de mindre restriktiva regler för uppehållstillstånd som hade gällt före 1989 skulle återinföras framfördes också, samt att Sverige skulle ta emot fler flyktingar. Moderaterna föreslog förbättrade möjligheter för arbetskraftsinvandring. Snabbare handläggning av invandrings- och asylärenden efterlystes, liksom rätt för dem som inväntade besked att arbeta i Sverige. Inga av dessa förslag kan rimligtvis uppfattas som förslag till negativ särbehandling.

Med Ny Demokratiska förslaget var det möjligen annorlunda. Dels rörde de potentiella flyktingar för vilka man ville införa temporära uppehållstillstånd. Att detta skulle uppfattas som sämre än att få permanent uppehållstillstånd av flyktingarna själva är mycket troligt, alltså föreslog man en försämring för denna grupp. Här återkommer dock problemet vilka som utgör den rimliga referenskategori i relation till vilken detta skulle vara fråga om negativ särbehandling: här rörde det sig inte om personer redan bosatta i Sverige. Emellertid kan man diskutera kring konsekvenserna av ett sådant förslag. Det skulle kunnat innebära att en stor grupp flyktingar fått leva i årtal i Sverige utan permanent uppehållstillstånd med allt vad detta skulle innebära av otrygghet och utanförskap jämfört med den del av befolkningen som hade rätt att leva obegränsad tid i Sverige. Här kan dock motargumentet resas att permanenta uppehållstillstånd till alla flyktingar gör att färre personer "kan" tas emot, vilket skulle innebära att färre kunde få temporära uppehållstillstånd i krigssituationer med många människor som flyr samtidigt. Ett temporärt uppehållstillstånd är bättre än inget uppehållstillstånd. Mot detta kan man invända att hur många flyktingar som "kan" erbjudas permanent uppehållstillstånd är en fråga om politisk vilja.

En annan försämring som föreslogs av Ny Demokrati var att bidrag skulle ersättas med lån för flyktingar. Troligen avsåg man dock de tidigare bidragen till bosättning för nyanlända flyktingar som under mandatperioden redan hade ersatts med ett lån (så som alltså förmodligen föreslogs av moderaterna i valrörelsen innan). För alla utom de mest förmögna flyktingarna torde det ha inneburit en ekonomisk långtidsbelastning att tvingas ta ett lån för sin nya bosättning, som inte drabbade flertalet redan bofasta människor.

Huruvida detta kan kallas negativ särbehandling beror av vilka krav man i övrigt vill ställa på det allmännas utjämning funktion.

Vidare krävde man alltså utvisning av utländska brottslingar som begått allvarliga kriminella handlingar. Även i detta fall (liksom vad gäller det borttagna bidraget) var detta redan praxis. Det är svårt att veta om Ny Demokrati krävde en skärpning av praxis eller om man stödde en redan existerande negativt särbehandlande praktik.

Kravet på hemspråkets borttagande rörde bofasta invånare med andra modersmål än svenska, som hade möjlighet till skolundervisning i sitt modersmål. Man kan se det som att barn med svenskfödda föräldrar hade fri tillgång till sådan undervisning och att ett jämlikhetskrav skulle vara att även invandrarnas barn skulle ha det. På så sätt kan detta uppfattas som ett förslag till negativ särbehandling av barn med andra modersmål än svenska.

I det mer perifera materialet restes en lång rad mer eller mindre specificerade förslag som berörde flyktingar, "invandrare" och barn till dessa. Flykting- och asylpolitiken tog stort utrymme i dessa skrifter. Här framfördes olika förslag för att förbättra rättsäkerheten i asylprocessen eller de asylsökandes situation under väntetiden som exempelvis att transportföretagen inte skulle ha ansvar för visumkontroll, att det skulle ingå medborgarvittnen i asylutredningarna, att det skulle finnas advokatjourer som kunde bistå asylsökande och att asylsökande inte skulle förlora det ekonomiska bidraget om de lämnade förläggningen. Vad gällde "invandrare" och flyktingar som fått uppehållstillstånd framfördes sådant som att särskilda PBU-team² med specialisering på flyktingbarn skulle inrättas, att "invandrare" skulle få rösträtt och bli valbara även i riksdagsvalet, att kunskaper i olika invandrarpråk skulle vara meriterande vid vissa anställningar, att finskans ställning i Sverige skulle stärkas, att lokalradiosändningarna på olika invandrarpråk skulle utökas, samt att undervisningen i svenska för invandrare skulle förbättras.

Alla dessa förslag avsåg att förbättra situationen för grupper av människor som beskrevs som mer eller mindre ut- eller åsidosatta. Ett undantag är att centern i broschyren *Invandrare och flyktingar* hävdade att möjligheterna utvisa utländska medborgare som gjort sig skyldiga till grova brott borde öka, alltså ett krav i linje med det som Ny Demokrati fört upp på den centrala valagendan.

² Team från den Psykiska Barn- och Ungdomsvården.

Reaktioner på Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik

I detta avsnitt diskuterar jag kring vissa teman som Ny Demokrati förde in i valrörelsen och de övriga partiernas hantering av samma frågor. Analysen bygger på en jämförelse av det material som är direkt jämförbart mellan denna valrörelse och den föregående. Eftersom den totala textmassan inte innehåller exakt samma slags texter har jag valt att göra på detta sätt. Det finns till exempel inte invandrings- eller flyktingpolitiska program från exakt samma partier i båda valrörelserna.

Hemspråk

Ny Demokrati ville alltså att hemspråksundervisningen inte längre skulle bekostas med offentliga medel och ställde kostnaden för hemspråk mot bidrag till andra grupper. Partiet var dock inte först med att formulera kritiken mot hemspråk. I valrörelsen 1988 förekom ju explicit försvar av hemspråkets ställning, vilket avspeglar att det redan ifrågasatts i den offentliga debatten. Ny Demokrati var dock först med att föra in kravet på hemspråkets borttagande som offentlig utgift på den centrala valagendan. Hade övriga partier ändrat sin inställning till hemspråk sedan valet 1988?

Moderaterna visade en mer restriktiv hållning 1991 om man jämför deras program i invandringsfrågor med det från 1988. Texterna är nästan identiska men en av få förändringar gällde just hemspråk. I *Program för invandrar-, flykting- och minoritetsfrågor* från 1988 skrev man:

Den hemspråksundervisning som barnet har rätt till måste organiseras så att inte obligatoriska ämnen blir lidande, och kommunerna bör kunna samarbeta sinsemellan och med invandrarorganisationer för att ge möjlighet till eftermiddagsskolor och lördagsskolor.

I *Invandrarprogram* från 1991 anas en än mer restriktiv hållning till hemspråk:

Träning och undervisning i hemspråk bör dock begränsas till förskolan samt låg- och mellanstadiet. Den får inte inkräkta på den ordinarie undervisningen. En striktare tillämpning av regeln att hemspråket skall vara det språk som talas i hemmet måste ske.

Vänsterpartiet försvarade hemspråket båda åren men under perioden backade partiet från ett mer långtgående krav på hemspråk som obligatoriskt ämne, vilket uttrycktes i valhandboken 1988:

Den socialdemokratiska regeringen tillsammans med moderaterna har i år föreslagit att hemspråksundervisningen ska lyftas bort från ordinarie skolschema, dvs. förläggas till barnens fritid. VPK tar bestämt avstånd från det förslaget.

Invandrabarnens rätt till det egna modersmålet måste säkras. (...) Ingen ifrågasätter det självklara med att det svenska språket är obligatoriskt för svenska barn. Samma självklarhet måste präglade inställningen till invandrabarnens rätt till sitt modersmål. Modersmålsundervisningen ska vara obligatorisk.

Obligatoriekravet saknades i valhandboken från 1991. Även centern backade i försvaret av hemspråksundervisningen. 1988 var de det enda parti som nämnde frågan i sitt valprogram, där man hävdade att "invandrabarnens" språkutveckling måste uppmärksammas genom väl utbyggd hemspråksundervisning. I *Invandrapolitiskt valprogram för valperioden 1988–1991* var man explicit:

Tvåspråkiga barn måste få hemspråksträning redan under tidig barndom. Det stärker deras möjligheter till goda språkkunskaper både i sitt modersmål och i svenska.

Längre fram i programmet sade man:

Centen accepterar inte att hemspråksundervisningen ska ske utanför den ordinarie timplanen under invandrarelevens fritid. Det kan även tyra hemspråkets betydelse och status.

1991 hade man för det första tagit bort hemspråkets omnämnande ur valmanifestet. För det andra hade man i *Invandrapolitiskt valprogram 1991–1994* tagit bort kravet på hemspråk på ordinarie skoltid och hävdade bara att:

Hemspråksundervisningen inte får försämrats. Det är en samhällsekonomisk fördel om många människor är flerspråkiga.

Sammantaget hade alltså en tydlig omsvängning skett mellan valrörelsen 1988 och 1991 i hemspråksfrågan: alla partier från vilka jämförbara dokument återfunnits intog en mer restriktiv hållning vid den senare tidpunkten.

Invandrare och kriminalitet, bidrag och hiv

Ny Demokrati förknippade alltså flyktinginvandringen med kriminalitet och reste kravet på utvisning för grova brott. Varken i folkpartiets valhandbok från 1988 eller från 1991 kopplades invandring eller flyktingpolitik till kriminalitet. Men i avsnittet från 1991 ingick den ovan citerade passusen om lagar och regler som inte hade någon motsvarighet 1988.

Centern tog alltså även de upp kravet på att öka möjligheten att utvisa utländska medborgare som begått brott. Detta krav fanns dock inte formulerat i partiets invandrapolitiska handlingsprogram. Det är möjligt att det kastades in på ett sent stadium i en broschyr som troligen nådde fler läsare än det mer omfattande handlingsprogrammet. Kds hävdade i sitt *Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram* från 1991 att starka insatser behövde göras för att föräldragenerationen invandrare skulle bibringas goda kunskaper i svenska och om det svenska samhällets grundläggande normer och lagar. I övrigt har jag inte hittat någonting i materialet från varken 1988 eller 1991 som kopplade samman flyktingar eller invandrare med kriminalitet.

Ny Demokrati drev alltså också bidragsfrågan och hävdade att flyktingmottagandet var mycket dyrt. Detta var man ensam om i valretoriken. Det påpekades från flera håll att det bidrag partiet sannolikt syftade på, ett bidrag till inköp av möbler för nyanlända flyktingar, redan var avskaffat. Bland annat tog sig folkpartiet i en folder kallad *Försvara toleransen!* an påståendet att flyktingar skulle få särskilda bidrag till möbler och förklarade att de numera fick lån. I samma broschyr invände man mot påståendena att de som fick politisk asyl inte var riktiga flyktingar och att flyktingpolitiken skulle kosta 40 miljarder.

Vad gäller sammankopplingen av flyktingar och hiv har jag bara funnit den i Ny Demokratis retorik. Övriga partier berörde inte frågan vare sig 1988 eller 1991, åtminstone inte i det direkt flykting- eller invandrarrelaterade materialet. Men inte heller bemötte man Ny Demokratis retorik i något material jag funnit.

Flyktingpolitiken

Hur ställde sig övriga partier till Ny Demokratis krav på en minskning av flyktingmottagandet? Flyktingpolitiken var ju starkt kontroversiell redan i valrörelsen 1988. I båda valrörelserna fick socialdemokraterna motta kritik från andra partier. Flera hävdade att rättssäkerheten för flyktingar hade urgröpts och möjligheterna till asyl försämrats.

Folkpartiet var i valhandböckerna från både 1988 och 1991 starkt kritiskt mot regeringens flyktingpolitik. Här var kraven detaljerade. De skiljde sig något åt mellan de båda åren eftersom regeringen förändrat politik och praxis i vissa avseenden under perioden men den genomgående linjen, enligt vilken generositet och rättssäkerhet krävdes, var oförändrad. Förslagen 1991 pekade mot en ökad flyktingmottagning, som då man krävde att så kallade de facto flyktingar åter skulle få laglig rätt till skydd. I sammanhanget påpekade man att Invandrarverket 1990 hade gett 48 % färre uppehållstillstånd än 1989, till vilket man var kritisk. På denna punkt gick folkpartiet med andra ord direkt emot Ny Demokratis krav på att färre flyktingar skulle få uppehållstillstånd.

Vänsterpartiet hade om något skärpt tonen i sin kritik av regeringens restriktiva asylpolitik i valhandboken 1991. Men man krävde inte explicit, såsom folkpartiet, en utvidgning av grunden för uppehållstillstånd även om man protesterade mot inskränkningar i asylpolitiken. Däremot kritiserades i *En fråga om människovärde* från 1991 sådana åtgärder som ledde till att färre flyktingar fick uppehållstillstånd.

Kds sade sig i sitt valmanifest under kommande mandatperiod vilja

upphäva de begränsningar i asyrrätten som infördes i december 1989 (dvs. åter acceptera också flyktingliknande skäl och krigsvägran som grund för asyl).

Några kända miljöpartister hävdade på DN Debatt den 10/9 att Sveriges flyktingpolitik var inhuman och att landet kunde ta emot fler flyktingar. Centern däremot protesterade inte mot regeringens restriktivare flyktingpolitik.

Vad gäller moderaterna hade några skrivningar ifråga om flyktingpolitiken ändrats mellan *Program för invandrar-, flykting- och minoritetsfrågor* 1988 och *Invandrarprogram* 1991. Men ingen ändring pekade mot en mer restriktiv hållning i flyktingpolitiken 1991.

Inget parti anslöt sig därmed till Ny Demokratis krav på färre flyktingar in i Sverige. Fyra partier, folkpartiet, vänsterpartiet, kristdemokraterna och miljöpartiet, kritiserade i stället regeringen för sådana åtgärder som hade lett till minskad flyktingmottagning och krävde att Sverige skulle ta emot fler flyktingar.

Sammanfattning 1991

Såsom i det föregående valet var de kategorier som benämndes "invandrare", "flykting" och "svensk" viktiga. I många sammanhang omtalades de som separata grupper, även om materialet också innehåller exempel på då "invandrare" explicit räknades till "svenskar". Förutom den hårda sorteringen i dessa kategorier framstår inte valmaterialet som specifikt distanserande. Ett program från miljöpartiet framstår i sammanhanget som mer distanserande, då det gjorde en stor affär av och också problematiserade kulturella skillnader mellan "invandrare" och "svenskar".

Ifråga om synen på flyktingpolitik var den påtagliga skillnaden mot valrörelsen 1988 att Ny Demokrati fört in hotperspektivet, även i det centrala materialet. Detta tycks dock inte ha påverkat de övriga partiernas retorik i flyktingpolitiska frågor. I det mest publika materialet gjordes bara övergripande markeringar utifrån vad som förefaller vara ett generositetsperspektiv. I de mer specialiserade programmen fanns liksom i valrörelsen 1988 också i vissa fall tydliga uttryck för ett rättighetsperspektiv. Nyttoperspektivet fanns ingenstans uttryckt men argumentationen emot det tyder på att det florerade i sammanhang utanför det här studerade.

Diskriminering och rasism uppmärksammades men förklaringarna var i allmänhet otydliga. Det fanns dock enstaka exempel på såväl utpräglade strukturella analyser som på ett fördomsperspektiv och dessutom Wachtmeisters koppling av "främlingsfientlighet" till att "invandrare" var bidragsmottagare och att det fanns de bland dem som utförde kriminella handlingar.

De subjektspositioner som tilldelades "svenskar" respektive "invandrare" och flyktingar var relativt varierade. "Svenskar" som hjälpare och omhändertagare av eller värdar för flyktingarna förekom ett flertal gånger, alltså en gynnsam och god subjektsposition. Men "svenskar" tilldelades också subjektspositionen som mötande och samverkande med de inflyttade och som mottagare av sådant

de förde med sig. Tillsammans med dem sågs de som relaterade till politiska och andra system.

De centrala aktörerna, det vill säga de som direkt uttalade sig, var även i denna valrörelse enbart etniska svenskar. En nyhet i partiledarutfrågningarna var att "kända svenskar" fick ställa frågor. Av dessa bör någon eller ett par personer ha uppfattats som invandrare från andra västeuropeiska länder.

Vad gäller nedvärdering förknippade Ny Demokrati "invandrare" med problem och obehagligheter. Flyktingar eller kanske invandrare generellt förknippades av partiet även med kriminalitet. Sådana inslag förekom inte i valrörelsen 1988. Något annat som skiljde sig från den tidigare valrörelsen vara att två andra partier gjorde vaga kopplingar i enstaka skrivningar mellan "invandrare" och förtryck av kvinnor och barn. Enligt den typologi jag använder skulle dessa uttryck knappast kvalificera som diskriminerande. För det först var det inte fråga om explicita generaliseringar om grupper av människor. För det andra kan de associationer som gjordes mellan "invandrare" eller flyktingar och negativt värderade fenomen knappast sägas ha varit ett mönster i valdiskursen, utom för Ny Demokrati. Men den kritiska och ifrågasättande attityd gentemot framför allt flyktingar som fördes in på den centrala valagendan var något nytt jämfört med 1988. I övrigt associerades flyktingar även i denna valrörelse med vattenmassor, det vill säga potentiellt farliga företeelser, något som förmodligen var etablerat i den offentliga debattens uttryckssätt sedan länge.

Objektifiering förekom inte heller i 1991 års valdiskurs såsom den representeras i det insamlade materialet. Ny Demokrati föreslog temporära uppehållstillstånd för flyktingar, att hemspråket inte längre skulle bekostas med allmänna medel och att bosättningsbidrag till nyanlända flyktingar skulle ersättas med lån, någonting som dock redan var genomfört eller beslutat. Om något av detta kan kallas förslag till negativ särbehandling beror av hur jämförelsen med andra grupper görs. Vidare krävde Ny Demokrati utvisning av utländska medborgare för grova brott och centern uttryckte i ett av sina material att det skulle bli lättare att utvisa utländska medborgare som dömts för brott. Om den relevanta jämförelsen är människor bosatta i Sverige, innebär dessa förslag antingen krav på negativ särbehandling eller ett stöd för sådan befintlig praxis.

Vad kan sägas om Ny Demokratins inflytande på övriga partiets retorik i valrörelsen? För att kunna diskutera denna fråga har jag

jämfört hur partierna ställde sig till de frågor som specifikt berörde invandrare och flyktingar, som Ny Demokrati drev, med ställningstaganden i motsvarande texter från valet 1988.

Det visade sig att alla partier från vilka jämförbara dokument kunde analyseras hade intagit en mer negativ eller åtminstone restriktiv hållning till hemspråk 1991 jämfört med 1988. Denna omsvängning kan dock inte säkert förklaras med att man följt efter Ny Demokrati. Uppenbarligen existerade redan 1988 kritik mot hemspråket och man kan ha förhållit sig till en allmän trend i debatten snarare än till Ny Demokratiska valretorik. Detta är den troligare förklaringen. Förmodligen var också delar av det material jag behandlat här redan färdigt när Ny Demokrati dök in i valrörelsen.

Ny Demokrati förde också in kopplingen mellan flyktingar och kriminalitet i 1991 års valdiskurs. Men partiet var inte först i svensk offentlig debatt med att göra denna koppling. I *20 frågor om Sveriges invandrings- och flyktingpolitik och 20 svar* från 1988 handlade två av de frågor som socialdemokraterna ansåg sig behöva besvara om flyktingar och kriminalitet:

Det är bara halvkriminella och lycksökare som kommer hit för att tära på den svenska välfärden.

Det är högst legitimt att söka sig till ett annat land för att få bättre levnadsförhållanden – man är inte brottsling eller lycksökare för det.

Dessutom svarade man på påståendet "Sverige ska inte behöva ta emot terrorister. Är vi hur släpphänta som helst?" Inte heller denna fråga var alltså ny på den offentliga agendan 1991 utan uppe till debatt redan 1988. Det nya i valrörelsen 1991 var att Ny Demokrati tydligt sammankopplade flyktingar med brott och förde in frågan på den centrala valagendan. Här följde inte övriga partier efter. Men jag har inte heller i materialet funnit några avståndstaganden från Ny Demokratiska retorik på denna punkt.

Inte heller ifråga om kritiken av bidrag till flyktingar, flyktinginvandringens kostnader eller sammankopplingen av hiv och invandrare, följde övriga partier efter. Folkpartiet tycks i någon mån ha argumenterat mot Ny Demokrati vad gällde bidrags- och kostnadsfrågorna. Inget tyder alltså på att partiets hållning i den del av flyktingpolitiken som gällde hur många som skulle få stanna i Sverige drog de övriga partierna med sig. Krav på en minskning av flyktinginvandringen hade ju redan hörts i den offentliga debatten under flera år och regeringen hade med stöd av moderaterna

"skärpt" asylreglerna redan 1989. Det skäl som regeringspartiet självt gav till detta var en ökad "tillströmning" av flyktingar.

Även i tidigare forskning har påpekats att Ny Demokrati inte initierade flyktingmotståndet eller kritiken av invandringspolitiken även om man gjorde något nytt genom att föra in detta motstånd på de centrala valarenorna 1991. Ny Demokrati bildades också vid en tidpunkt då fler svenskar än någonsin tidigare menade att Sverige tog emot för många invandrare (Rydgren, 2005: 38). Genom Luciabeslutet 1989 hade redan viktiga restriktioner i asylpolitiken genomförts, långt före Ny Demokratis bildande.

4 Val 1994: ”Stramhet gentemot de många”

Valet 1991 hade förändrat den parlamentariska situationen: miljöpartiet åkte ut men in kom i stället två högerpartier, för första gången Kristdemokratiska Samhällspartiet men också det helt nybildade Ny Demokrati. Samtliga sittande riksdagspartier utom moderaterna gick bakåt. Socialdemokraterna gjorde sitt sämsta val sedan 1928, vilket bäddade för skiftet till en borgerlig koalitionsregering. Denna var en minoritetsregering bestående av moderaterna, centern, folkpartiet och kristdemokraterna, med moderatledaren Carl Bildt som statsminister. De tre oppositionspartierna var socialdemokraterna, vänsterpartiet och Ny Demokrati. Regeringen hade under mandatperioden 1991–1994 fått söka stöd av olika partier. Ny Demokrati hade röstat för Bildts regeringsdeklaration.

På hösten 1991 gick den svenska ekonomin in i en kraftig lågkonjunktur. Arbetslösheten steg. 1992 inträffade den dramatiska period då Riksbanken, som svar på spekulation mot kronan under några dagar i ett antal steg höjde räntan till rekordet 500 %. Sedan släppte man kronkursen fri. Under perioden slöt regeringen en krisuppgörelse med socialdemokraterna.

Hets mot flyktingar och invandrare, hårdnande politik

Utöver denna ekonomiska dramatik fick den borgerliga regeringen hantera stor dramatik i frågor som rörde flyktingar och invandrare. Den första omskakande händelsekedjan stod ”Lasermannen” John Ausonius för. Hans första skott föll alltså före valet 1991. Från denna tidpunkt tills han greps i juni 1992 mördade han en person och skadade tio. Polisen jagade denne potentielle seriemördare som satte skräck i allmänheten, framför allt i den del som såg sig som möjliga offer, mörkhåriga människor i Stockholms-regionen. På flera håll togs initiativ där invandrade personer som jobbade ensamma, till exempel i kvällsöppna butiker, fick sällskap av frivilliga.

Flera stora demonstrationer och manifestationer mot rasism genomfördes runt om i landet, inklusive en "invandrarstrejk" i februari 1992. Tumult och slagsmål utbröt i Stockholm den 30 november 1991 då organiserade högerextremister och skinnhuvuden drabbade samman med antirasistiska motdemonstranter. Stämningen blev alltmer uppjagad då det ena av Lasermannens attentat följde på det andra och Carl Bildt tog till det i Sverige då unika greppet att hålla ett "tal till nationen" i TV i februari 1992.¹

En andra omständighet som troligen uppfattades som dramatisk var det stora antalet asylsökande från kriget i forna Jugoslavien. 1989 hade antalet asylsökande alltså ökat kraftigt, för att ligga på en någorlunda konstant nivå till 1991. Den ursprungliga propositionen från den socialdemokratiska regeringen om förändringar i flyktingpolitiken drogs tillbaka efter valet och Bildt deklarerade att den striktare praxis som införts 1989 inte längre var nödvändig. Men från 1991 steg antalet asylsökande från strax över 27 000 till 84 000 1992, det största antalet sedan andra världskriget. Det politiska svaret blev införandet av temporära uppehållstillstånd och av visumtvång för jugoslaviska medborgare i oktober 1992. Detta satte stopp för kosovoalbanernas möjlighet att ta sig till Sverige och söka asyl. Men eftersom situationen i Bosnien samtidigt förvärrades, minskade inte antalet asylsökande. I juni 1993 infördes visumtvång även för medborgare i Bosnien-Hercegovina.²

Troligen var 1990-talets första år en period av speciellt stark fiendlighet mot flyktingar och mot den invandrade delen av befolkningen i Sverige. För det första förekom flera anmärkningsvärda handlingar i den offentliga sfären och inom det politiska etablissemanget. Invandrarministern polisanmälades av flera personer efter att i februari 1992 i TV ha uttalat att det fanns något i deras kultur som gjorde de kosovoalbanska flyktingarna mer benägna för stöld än andra flyktinggrupper. Detta uttalande följde på att ett moderat kommunalråd i Solna krävt kollektiv utvisning av alla kosovoalba-

¹Stycket bygger bland annat på Tamas, 2004. Det var under denna period som den folkpartistiska kulturministern, med ansvar för invandringsfrågor, gjorde ett beramat framträdande i Folkets hus i Rinkeby i Stockholm. Tillsammans med statsministern och en lokal socialdemokratisk politiker besökte hon ett möte där den ena efter den andra av mötesdeltagarna ställde kritiska frågor om varför polisen inte gjorde tillräckligt för att fånga Lasermannen, och om rasism och diskriminering i Sverige. När ministern började känna sig pressad föreslog hon mötet att man skulle brista ut i allsång, vilket först orsakade total häpnad, därefter ilska bland mötesdeltagarna.

²Stycket bygger på Abiri, 2000: 20.

ner på en flyktingförläggning i kommunen sedan några cykelstölder och snatterier inträffat i området.³

Mediebevakningen av flyktingfrågor och sådant som ansågs beröra "invandrare" var troligen också speciellt negativ under början av 1990-talet. En undersökning visar hur den del av nyhetsflödet i pressen vid en bestämd period under 1993 som hade att göra med invandrare och flyktingar dominerades av tre teman. För det första flyktinginvandring och de lagliga åtgärder som vidtagits i relation till den, för det andra enskilda avvisningsärenden, för det tredje invandrade personers brottslighet. I det första fallet förknippades invandringen med ett hot utifrån. I det andra slaget av artikel låg sympatin visserligen på den utvisningshotades sida (ofta en liten flicka) men flyktingen framställdes som ett offer, med mycket begränsad handlingskraft, en tvetydig roll. Det fanns alltid en svensk hjälpare, till exempel en kvällstidning, som trädde in för att rädda den lilla flickan kvar till Sverige, landet som flyter av mjölk och honung. I det tredje fallet förknippades givetvis "invandrare" med kriminalitet (Brune, 1998). *Expressens* chefredaktör fick avgå sedan tidningen hösten 1993 producerat en löpsedel med rubriken KÖR UT DEM!, vilket sades vara vad en majoritet av de tillfrågade i en intervjuundersökning önskat – "dem" var flyktingar eller "invandrare".

Den rasistiska högerextremismen gjorde sig också gällande på 1990-talet. I Sverige hade den under 1980-talet dominerats av BSS, Bevara Sverige Svenskt. Ur denna rörelse bildades alltså Sverigedemokraterna 1988, för att därefter uppleva en stark tillväxt. Partiet ställde upp i kommunalvalet på ett tiotal orter 1991 men fick mandat endast på två av dessa, troligen mycket beroende på att deras potentiella väljare i stället sökte sig till Ny Demokrati. Efter 1991 följde en nedgång för Sverigedemokraterna då förbindelserna med den öppet fascistiska extremhögern, såsom VAM, Vitt Ariskt Motstånd, blev tydlig (Lodenus & Larsson, 1994: 338–340). 1990–1992 ökade antalet attentat mot flyktingförläggningar och enskilda invandrare ytterligare. Under dessa två år begicks 117 attentat mot flyktingförläggningar och 151 attentat mot invandrare utanför förläggningarna. Däremot minskade mediernas intresse för attentat mot flyktingar, utöver det stora intresset för Lasermannen, under perioden (Ibid.: 295–297).

³ Stycket bygger på Tamas, 2004.

Greven och betjänten snubblar för sista gången

Etablissemangskritiken var fortfarande ett viktigt inslag i Ny Demokratis retorik. I ett informationsblad kallat *Val -94 INFO* från Vivianne Franzén sades:

Att bli vald till politiker är ett hedersuppdrag och inte en post där det gäller att sko sig själv och sina polare på skattebetalarnas pengar.

Och vidare:

Riksdagen får inte vara en skyddad verkstad för en stor mängd röstboskap som dresserats att kunna trycka på tre knappar, JA, NEJ eller AVSTÅR.

Det finns idag riksdagsledamöter, som suttit på sina häckar i plenisalen i mer än 25 år! Vad de har gjort för sina väljare och för Sverige? Det kan inte jag och många andra svara på.

Men, som visas nedan, rådde inte enighet i partiet om det etablissemangskritiska och populistiska inslagets roll i partiet. I övrigt var kritiken mot flyktingpolitiken ett viktigt inslag i partiets retorik under mandatperioden fram till 1994.

Ny Demokratis sönderfall inleddes kort efter valet 1991. Rydgren (2005) förklarar sönderfallet med främst två faktorer: bristen på organisatorisk stadga och att väljarna, på grund av den ekonomiska krisen under valperioden, rörde sig bort från Ny Demokratis politik. Klassiska höger-vänsterfrågor blev viktigare under krisen samtidigt som andelen invandrar- och invandringskritiska väljare var ungefär lika hög 1994 som 1991. En majoritet av partiets väljare var dessutom EU-motståndare medan partiets ledning (med sin nyliberala inriktning) förespråkade medlemskap. Den politiska utvecklingen gjorde det med andra ord svårare för partiet att vinna väljare med samma budskap som 1991.

Samtidigt fanns dubbla splittringstendenser inom partiet: både mellan partiledning och medlemmar och inom partiledningen. Motsättningar uppstod kring organisatoriska frågor då medlemmar fann partiet för toppstyrt. Konflikten trappades upp och ledde till såväl uteslutningar som fraktionsbildning. Partiet drabbades också av flera avhopp av riksdagsledamöter.

Samtidigt vidgades sprickan mellan Wachtmeister och Karlsson. Förutom maktkamp är en tolkning av detta att Karlsson uppfattade att Wachtmeister efter inträdet i riksdagen inte längre brydde sig om att "prata som folk" utan tonade ner eller övergav den populist-

tiska anti-etablissemangsappellen. Medan Wachtmeister var öppen för samarbete med regeringspartierna gällde för Karlsson fortfarande "drag under galoscherna" som huvudprincip oavsett taktiskt läge. Medan Karlsson var beredd att följa opinionssvängningen en bit vänsterut i till exempel inställningen till den offentliga sektorn, men samtidigt mot slutet av mandatperioden drev invandrar- och invandringskritiken allt hårdare, var Wachtmeister inställd på att hålla fast vid den nyliberala politiken. Wachtmeister lade också större vikt vid att stödja den borgerliga regeringen.

Samtidigt backade partiet kraftigt i opinionsmätningarna. Efter en krisuppgörelse mellan den borgerliga regeringen och socialdemokraterna, vilken för tillfället avsatte partiet från dess vågmästarroll, hamnade partiet i medieskugga, vilket är förödande för ett parti som saknar en stark medlemsbas och måste förlita sig på mediernas reklam. Hösten 1993 gick Karlsson ut med offentlig kritik av Wachtmeisters politikerfasoner och regeringsvänlighet. Konflikten kom därefter att delvis utspelas i medierna. Wachtmeister meddelade till exempel i en "Rapport"-sändning i februari 1994, utan att partikamraterna varskotts i förväg, att han tänkte avgå som partiledare. I ett pressmeddelande motiverades detta med att han inte längre kunde styra partiet som han ville. Harriet Colliander tillträdde som ny gruppledare i riksdagen och lanserades som ny partiordförande av Bert Karlsson. Partiet var i mars 1994 inne i ett stadium av akut sönderfall där medlemmar i riksdagsgruppen gick emot varandra och det talades om tre fraktioner. På partistämman i juni valdes Vivianne Franzén till ny partiledare. Valet ogiltigförklarades dock. Valrörelsen var tumultartad för Ny Demokratis del och under en period rådde oklarhet om vem som var eller skulle vara partiledare men Franzén kom att bli partiets företrädare under valrörelsen.⁴

Frågor i valrörelsen 1994

Valagendan dominerades detta år tydligt av den ekonomiska krisen och en bitter tolkningsstrid kring denna. Socialdemokraterna hävdade att ekonomin fortfarande befann sig i kaos på grund av den borgerliga regeringens inkompetenta ledarskap och att endast en socialdemokratisk regering kunde föra Sverige ur krisen, medan det borgerliga budskapet, främst i Carl Bildts tappning, var att den

⁴ Avsnittet bygger på kapitel 4 i Rydgren (2005).

borgerliga regeringen fått ta över en ekonomi i fritt fall och fört en mycket konsekvent politik som lett till att Sverige nu var på väg ur krisen. Arbetslöshet, statsskulden och den ekonomiska politiken var följaktligen viktiga debattämnen. Bland andra ämnen som debatterades fanns socialpolitik, miljöfrågor inklusive kärnkraften och EU-medlemskap.

Flyktingpolitiken var också omdebatterad detta val, främst beroende på Ny Demokrati. TV:s reportrar valde att ställa frågor om flyktingpolitiken i utfrågningarna av ledarna för socialdemokraterna, vänsterpartiet och Ny Demokrati. Bengt Westerberg nämnde flyktingpolitiken kort då han blev intervjuad. I slutdebatten upptog en diskussion om flyktingpolitik nästan 14 minuter. I övrigt förde TV in en fråga om många "invandrarbarn" i vissa skolor i Göteborg i utfrågningen med Alf Svensson och Carl Bildt förde självmant in ett resonemang om en oroande segregation i skolorna, vilket han hävdade hängde samman med att vissa bostadsområden var nästan "renodlade invandrarområden" och att man måste gå i skola där man bor. Förutom de nämnda frågorna fördes frågan om hemspråk, etniska motsättningar i Sverige och religionsfrihet för "invandrare" in i slutdebatten men diskuterades egentligen aldrig där. I intervjun med Vivianne Franzén förde TV utöver frågor om flyktingpolitiken in frågor baserade på olika uttalanden som partimedlemmar gjort under valperioden som berörde socialbidrag till flyktingar, det så kallade svenska kulturarvet, "invandrare" och bidragsfusk, muslimers kvinnosyn, moskéer i Sverige, samt "invandrararmans" våld mot barn och kvinnor. Sammantaget upptogs 33 minuter av den totala diskussionen i TV-materialet av invandrar-/flyktingrelaterade frågor, bland vilka flyktingpolitiken dominerade helt och hållet. Materialet var totalt 11 timmar, 25 min.⁵

Moderaterna, folkpartiet, vänsterpartiet och kristdemokraterna berörde flyktingpolitik i sina valmanifest (något valmanifest från nydemokraterna har inte återfunnits). Kristdemokraterna nämnde i sin valplattform främlingsfientlighet och vänstern tog i sitt manifest även upp rasism. Centern talade i sitt manifest om "invandrare" i samband med arbetsmarknadspolitik.

På DN Debatt förekom under den studerade perioden detta valår inga inlägg av partiföreträdare som berörde de frågor jag sökt på. Däremot berördes de på några valaffischer. Den enda valaffisch

⁵ "Duellen" mellan Bildt och Persson (då inga specifikt invandrar- eller flyktingrelaterade frågor berördes) som också analyserats är inte inräknad. Detta för att möjliggöra jämförelse med de år då inget motsvarande program förekom.

från Ny Demokrati som återfanns i arkivet hade budskapet "Utvisa flyktingar som begår grova brott i Sverige". Folkpartiet berörde på ett indirekt sätt dessa teman på sina centrala affischer. Dels hade man en med texten "Törs du resa dig ur soffan?", vilket anspelade på det tillfälle då Bengt Westerberg reste sig ur TV-soffan då Ny Demokratis företrädare tog plats där, med andra ord en uppmaning till att ta strid mot ett flykting-/invandrarfientligt budskap. Dels hade man en något mer svårtolkad affisch, som ingick i en serie på temat "De här klarar sig inte utan de här". På vänster bildhalva avbildades en ung kvinna med "svenskt" utseende, och på höger en ung man med "invandrarutseende". Affischen kunde förstås läsas på flera sätt (vilket möjligen var meningen): "svenskar" klarar sig inte utan "invandrare", kvinnor klarar sig inte utan män. Ytterligare en något svårtydd affisch på "du törs"-temat bar budskapet "Du törs älska en främling". Vad såväl "du" som "främling" fick stå för varierade troligtvis för betraktarna men sannolikt var det meningen att man skulle kunna läsa budskapet som att "du svensk" törs älska en invandrad person. Dessutom fanns en affisch från miljöpartiet, möjligen centralt framställd, som hävdade att alla har rätt till hemspråk, svenskundervisning och arbete och på en textaffisch hävdade vänsterpartiet bland annat att barn har rätt till modersmål oberoende av kulturbakgrund.

I det mer perifera materialet diskuterades fler frågor knutna till "invandrare" och flyktingar. Från alla partier utom socialdemokraterna, miljöpartiet och Ny Demokrati har jag återfunnit specialprogram eller -plattformar antagna under 1994. Socialdemokraterna hade ett faktablad och nydemokraterna och miljöpartisterna diskuterade invandrar- och flyktingfrågor i olika valmaterial även om de troligen inte hade några speciella program i dessa frågor.

Kategorisering

Förutom att ordet "flykting" var speciellt vanligt i denna valrörelse där flyktingpolitiken var en viktig fråga ser jag ingen skillnad mot de tidigare valrörelserna. Man talade då som tidigare om "svenskar", "invandrare", "flyktingar" och "asylsökande". I diskussionen om flyktingpolitiken förekom ett flertal underkategorier till "flykting", såsom "spontanflykting", "kvotflykting", "konventionsflykting", "de facto-flykting" och "katastrofflykting". Det fanns också

"invandrare" av olika slag, såsom "invandrarelever", invandrarkvinnor", "invandarmän", "invandrarelever" och "invandrarföräldrar".

"Svenskar" och "invandrare" skiljdes åt i separata grupper i många resonemang i olika partiers skrifter:

Vårt program är därför en inbjudan till alla – löntagare och företagare, unga och gamla, svenskar och invandrare – att medverka till att bygga morgondagens Sverige med arbete, rättvisa och framtidstro som grund.

(Sverige kan bättre. Socialdemokraternas valmanifest)

Centerns invandrapolitik bygger på att invandrare och svenskar tillsammans utgör det svenska samhället.

(Invandrapolitiskt program, c)

Men i samma program kunde man uttrycka det på ett sätt som visar att man var medveten om det distanserande i uppdelningen och räkna in "invandrarna" bland "svenskarna":

Övriga svenskar har även att vinna på ökad kunskap och insikt om invandrades olika kulturella bakgrund, religion och värderingar.

(Invandrapolitiskt program, c)

I ett program användes ordet "icke-svensk" flera gånger:

Vill vi undvika pyrande motsättningar, måste vi tillsammans – svenskar och icke-svenskar – finna en väg ut ur segregationen.

(En offensiv mot diskrimineringen i arbetslivet. Folkpartiet liberalerna informerar)

Det förekom också att svenska medborgare inte räknades som svenskar och att "ungdomar med invandrarbakgrund", det vill säga förmodligen barn vars föräldrar invandrat, explicit räknades som något annat än svenska ungdomar:

En grupp svenska medborgare med utländsk bakgrund har tillsammans med svenska arbetskamrater aktivt arbetat i Tjeckien, Polen och i de baltiska republikerna.

(En offensiv mot diskrimineringen i arbetslivet. Folkpartiet liberalerna informerar)

I storstadsområdena har det blivit allt vanligare att gäng – ibland bestående av svenska ungdomar men också gäng av ungdomar med invandrarbakgrund – drar runt och ägnar sig åt våld, skadegörelse, snatteri, stölder och andra kriminella aktiviteter.

(Liberal invandrapolitik 2000, fp)

Distansering

Liksom tidigare var svensk, invandrare och flykting olika och viktiga kategorier i diskussionen. Hur, det vill säga enligt vilka kriterier kategorigränserna drogs, var inte klarare detta valår än tidigare. Men sådana uttryck som skiljde "invandrare" från "svenskar", på sätt som exemplifieras ovan, var ovanligt rikligt förekommande detta år, även om alltså logiken i detta då och då utmanades med uttryck som "invandrare och övriga svenskar". Vad gäller distanserande beskrivningar var det inte heller nu vanligt att man explicit pekade på skillnader mellan "svenskar" och "invandrare" utom, såsom tidigare, ifråga om de villkor olika grupper levde under. Liksom 1991 förekom endast ett fåtal beskrivningar av sådant som sades vara specifikt för "invandrare", som då kristdemokraterna i sitt program krävde att Sverige i många fall borde ta hänsyn till att "invandrare" kommer från ett land där begreppet familj är vidare än i Sverige.

Men det fanns en viss skillnad mot 1991, då endast ett parti underströk betydelsen av kulturella skillnader mellan "svenskar" och "invandrare". Fler partier talade nu om kulturskillnader:

Vänsterpartiet vill ha ett mångkulturellt samhälle där invandrare och svenskar deltar i samhällsprocessen på lika villkor och där vi respekterar varandras kulturella särart.

(Invandrarpolitisk plattform. För ett mångkulturellt och solidariskt Sverige, v)

Det behövs att vi visar vidsynhet i våra värderingar och tolerans både hos invandrare och svenskar. Svenskar och invandrare måste leva med varandra inte bredvid varandra.

(Liberal invandrarpolitik 2000, fp)

– Jaa, i min i min vision om framtidssverige så har jag ju svårt att se moskéer, det har jag, det måste jag säga. Dom faller inte inom ramen, dom smälter inte in om jag säger så.

(Vivianne Franzén i partiledarutfrågningen "Om svar anhålles" 30/8 1994)

Inte i alla men i flera fall kopplades de kulturella skillnaderna till konflikt eller konfliktrisk:

När det gäller barnuppfostran, kärlek, äktenskap, renhetsföreställningar, heder och ära och religion är det svårt att kompromissa. För att kunna lösa eller leva med sådana konflikter behövs en bättre beredskap hos både invandrare och svenskar.

(Invandrarpolitisk plattform. För ett mångkulturellt och solidariskt Sverige, v)

Det gäller t.ex. när invandrare bryter mot svenska värderingar och beteenden. Ibland beror detta på att invandraren är okunnig om hur det svenska samhället fungerar eller att svenskar feltolkar sociala mönster hos de nyanlända. Ibland kolliderar invandrares moral- och rättsuppfattning med varandras eller med svenskars.

(Invandrarpolitiskt program, c)

Perspektiv på flyktingpolitiken

Ny Demokrati hade fört in ett hotperspektiv i retoriken kring flyktingpolitiken i sin första valrörelse. Som framgår av redogörelsen ovan eldade man på med detta under mandatperioden, som också i övrigt präglades av motsättningar kring och en omsvängning i flyktingpolitiken. Hotperspektivet var med andra ord närvarande, liksom avståndstagandet från ett generositetsperspektiv, också i det mest centrala materialet, genom Ny Demokratisk retorik.

Ett återkommande argument i partiets retorik var att Sverige inte hade råd. Franzén kopplade också flyktinginvandringen till en utveckling där en fjärde klassens medborgare växte fram:

– Vi vågar tala klarspråk och vi vågar påstå att vi kan inte ta hit alla dom människor som har det sämre än vad vi har det dag i Sverige. För vi har inga jobb och erbjuda (...). Och jag kan bara konstatera att alla dom människor som kommer hit idag har vi inget jobb att erbjuda. Dom blir en fjärde klass i samhället. Och vi påstår och vi har krävt, lägg korten på bordet, tala om den totala kostnaden. Fråga svenska folket vad tycker ni. Vi har påstått att det kanske kostar, totalkostnaden 60 miljarder, men vi vet inte, ingen lägger korten på bordet och det tycker vi faktiskt att man borde göra.

(Vivianne Franzén i "Slutdebatten" 16/9 1994)

Franzén ställde också kostnaden för flyktingmottagningen mot vissa pensionärs levnadsstandard:

– Vi har faktiskt fattigpensionärer i Sverige som idag ska buga och bocka med mössan i hand för att be om allmosor. Jag tycker dom som har varit med och byggt upp vårt land utan en krona i bidrag, jag prioriterar faktiskt dessa människor i det här läget. Jag talar om, vi ska

hjälpa flyktingar men vi ska inte hjälpa dom här, vi ska hjälpa dom i deras närområde.

(Vivianne Franzén i "Slutdebatten" 16/9 1994)

I partiledarutfrågningen med Franzén återgav TV även ett uttalande av Bert Karlsson med samma typ av koppling mellan flyktingmottagning och fattigpensionärens levnadsstandard. Ett annat inslag i detta program var ett uttalande av ytterligare en partimedlem som uttryckte oro för det stora antal flyktingar som skulle kunna söka sig till Sverige:

– Friggebo sa det i debatten till oss: "Där det finns risk för att människor inte drar sams, där är det, föreligger en krigsrisk då va." Och då kan du ta hela Sovjetunionen, före detta Sovjetunionen, där är det ju stor risk att människorna inte drar sams. Ja och då ska vi ta emot 30 miljoner då, eller hur ska vi göra?

Ytterligare en partimedlem som var inklippt i samma program kopplade flyktingar och "invandrare" till fusk, våld mot barn och kvinnoförtryck:

– Man ska inte säga att alla flyktingar och invandrare är så här heller, men det förekommer hemskt mycket fusk va, och det mesta våldet mot barn och kvinnor det är faktiskt invandrade, främst muslimer, för dom har en kvinnosyn som inte är av denna världen.

I ytterligare ett inklipp i partiledarutfrågningen med Franzén återgavs ett uttalande av henne som blev mycket omtalat:

– Vad händer då med vårt svenska kulturarv? Och jag frågar mig – nu kommer det, akta er – hur länge dröjer det innan våra svenska barn ska vända ansiktet mot Mecka?

I slutdebatten nämnde och kritiserade andra partiledare en Ny Demokrati-affisch (kanske lokal i Stockholm) med texten "Gärna import men inte av kriminalitet och aids"⁶.

Sammanfattningsvis kopplade Ny Demokrati i de delar av valrörelsen som på ett eller annat sätt utspelade sig i de stora medierna (vare sig partimedlemmarna själva hade valt att ha det så eller inte) samman flyktinginvandring med höga kostnader, framväxten av en svensk underklass, fattigdom för vissa pensionärer, invandring av enorma mängder människor, bidragsfusk, våld mot kvinnor, oönskad islamisering, kriminalitet och aids. Jag läser detta som ett tydligt hotperspektiv.

⁶ Denna affisch har inte återfunnits i Kungliga Bibliotekets affischsamling.

Till detta ska läggas att andra personer involverade i debatten tycktes förhålla sig till föreställningar om att flyktingpolitiken gav upphov till ytterligare ont, nämligen segregation:

– Segregation, är det en konsekvens av att vi har tagit emot för många flyktingar?

...frågade en av reportrarna i partiledarutfrågningen med Alf Svensson.

Vilket perspektiv på flyktingpolitiken förde då de andra partierna in som ett svar på hotperspektivet? Vad gäller det centrala materialet är svaret – inget. I slutdebatten inträffade att alla partiledare utom centerns (som inte uttalade sig i frågan) tog mer eller mindre indignerat avstånd från Vivianne Franzéns uttalanden om flyktingpolitiken. Men ingen av dem valde att bemöta de mycket konkreta förslag hon framförde angående flyktingpolitiken (se avsnittet om förslag som pekar mot negativ särbehandling). I förra kapitlet visade jag hur man i debatten 1991 mot Ny Demokratis hotperspektiv intog ett generositetsperspektiv. Detta skedde inte 1994. Ordet "generös" användes inte en enda gång i samband med flyktingpolitiken. I stället tog man på ett mycket allmänt (men alltså indignerat) sätt moraliskt avstånd från Franzéns retorik, som i nedanstående uttalande:

– Men jag reagerar mycket starkt när det kallas kalas⁷, flyktingpolitiken. Och att det görs till en fråga om bara pengar. Jag inledde denna valrörelse med att vara uppe i Torneå och Haparanda och högtidligt hålla 50-årsminnet av när vi tog emot tiotusentals människor från Finland när det härjades av tyskarna. Vi var ett fattigare folk då, men det var ingen som kallade det kalas eller talade om pengar. Jag vet vad det har betytt att vi tog emot båtflyktingarna eller dom som flydde från Ungern 1956. Bosnien är nära. Europa är vårt hem, vi har ett ansvar. Och jag kan ha mycket synpunkter på hur vi ska spara och förbättra i flyktingpolitiken, men moralen får inte ifrågasättas, det är inte en fråga främst om pengar. Och det är inget, inget kalas.

(Carl Bildt i "Slutdebatten" 16/9 1994)

Miljöpartiets språkrör Birger Schlaug inriktade sitt avståndstagande på Franzéns människosyn:

– Ja, man blir väldigt matt när man hör det här. Jag trodde inte att en svensk politiker i en slutdebatt, 1994 i ett civiliserat samhälle skulle ha den människosynen som Vivianne Franzén har. Jag tycker det faktiskt

⁷ Bildt refererade till en formulering där Franzén frågade vad "kalaset" kostade, med syfte på flyktingmottagningen.

är chockerande och jag tycker att du personligen och dina närmaste som är med dig här idag bör på hemvägen plocka bort dom affischer som ni har satt upp i Stockholm. Det tycker jag du borde ha vett att göra Vivianne.

De fåtaliga omnämningen av flyktingpolitiken som gjordes i valplattformar eller valmanifest pekade inte heller i någon bestämd riktning genom att exempelvis använda orden "generös" eller "rättighet". Den enda gång ordet "generös" i samband med flyktingpolitiken förekom i det centrala materialet var när Ingvar Carlsson i TV-utfrågningen på en väljarfråga svarade att han var "för en generös flyktingpolitik".

I det mer perifera materialet fanns dock spår av flera perspektiv. I Ny Demokratis övriga material (det vill säga det som återfunnits i arkiven) antydde också ett hotperspektiv. I ett informationsmaterial från Vivianne Franzén, *Val -94 INFO*, talades om risk för ett lämmeltåg från baltstaterna och Ryssland, om höga kostnader, samt att ifall Sverige tog emot för många flyktingar skulle det innebära att dessa kom att bli "en fjärde klass i samhället utan möjlighet att skaffa sig arbete eller i övrigt anpassa sig till vårt samhälle". Kravet på utvisning av flyktingar som begått grova brott i Sverige upprepades, vilket förstärker hotperspektivet.

Moderaterna förde in ett synsätt som svarade mot Ny Demokratis krav på en minskad flyktinginvandring utan att för den skull uttrycka ett hotperspektiv:

Miljoner människor befinner sig på flykt undan krig, förtryck och förföljelse, men också undan fattigdom och hopplöshet. För Sverige liksom för andra utvecklade länder ligger utmaningen i att förena realism med humanism. En stramhet gentemot de många måste förenas med en möjlighet till fristad för den flykting som saknar alternativ.

(Vad valet handlar om. Ja till framtiden, valhandbok m)

"Stramhet gentemot de många" antyder en argumentation riktat emot ett generositetsperspektiv.

Även om moderaterna inte direkt tycktes argumentera utifrån ett hotperspektiv kan man tolka det som att de tagit hotperspektivet på allvar och agerat utifrån det. Under punkten "Detta har regeringen gjort" (i flyktingpolitiken) hänvisade man i valhandboken till att visumtvång för medborgare från det forna Jugoslavien införts, att dagersättningen för asylsökande hade sänkts och att möjligheten att sänka kostnader genom att använda frivilligorganisationer i förläggningsverksamheten hade införts, samt att möjlighe-

terna att utvisa utländska brottslingar hade ökats. Man hävdade också att dokumentlöshet i princip inte skulle accepteras. Man nämnde även det avskaffade startbidraget som ersatts av ett boställningslån. Med andra ord ville man gärna torgföra att man gjort det svårare för flyktingar att komma till Sverige, att man verkat för att sänka kostnaderna för flyktingmottagande och att man förbättrat möjligheterna att bli av med brottsliga flyktingar.

På liknande sätt uttryckte man sig i sitt flyktingpolitiska program. I båda dokumenten nämndes dock på ett par ställen en "generös" flyktingpolitik. Kravet gällde dock en gemensam europeisk flyktingpolitik. I programmet utgick argumentationen från att Sveriges flyktingpolitik var mer generös än andra länders, men att det nu var dags att ändra principerna.

Rättighetsperspektivet förekom dock i några andra partiernas material. Det underströks till exempel i ett faktablad från socialdemokraterna:

När flyktingar kommer till våra eller andra länders gränser har de rätt att begära och få en fristad – asyl. Vi har skyldighet att utreda om de har skäl som är starka nog för att de ska få asyl. Det är nödvändigt att vi och andra länder tar emot flyktingar på ett förutsägbart och rättssäkert sätt.

(Invandrare och flyktingar, s)

Att man här talade från rättighets- men inte generositetsperspektivet hade troligen att göra med att den politik man faktiskt förespråkade var mer restriktiv än tidigare. Den rättssäkerhet som nämns ovan gällde så kallade Genève-konventionsflyktingar.

Kds, som argumenterade för en mer omfattande asylpolitik tycktes dock, helt logiskt, tala utifrån såväl ett generositets- som ett rättighetsperspektiv:

Vårt land har av tradition haft en generös inställning till flyktingar. KdS anser att denna generositet står i överensstämmelse med den kristna broderskapstanken...

...skrev man bland annat i sitt *Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram*. Men man förde också ett rättighetsbaserat resonemang där lagparagrafer hänvisades till och man bland annat krävde medborgarvittnen i asylutredningar.

Perspektiv på diskriminering och rasism

Kanske kunde man, mot bakgrund av vad som berättats i inledningen till detta kapitel, förvänta sig att frågor om rasism och diskriminering skulle hamnat högt på agendan i 1994 års valrörelse. Så var dock inte fallet. I TV-materialet talades inte alls om existensen av rasism, diskriminering eller liknande, med undantag av att Bengt Westerberg hävdade att Ny Demokrati var främlingsfientligt. Endast två av de sju partier från vilka valmanifest, -program eller -plattformar återfunnits⁸ nämnde sådana frågor. Det var socialdemokraterna och vänsterpartiet som hade likartade formuleringar om att den ekonomiska krisen ledde till rasism. Socialdemokraterna uttryckte det på följande vis:

I kölvattnet på den ekonomiska krisen utmanas grundläggande mänskliga värden. Främlingsfientlighet och rasism framträder öppet. I försvaret av människovärde och demokrati måste alla medborgare, grupper och partier enas.

(Sverige kan bättre. Socialdemokratiskt valmanifest)

I det mer perifera materialet förekom dock omnämmanden av och resonemang kring dessa fenomen. Ett orsaksförhållande som anfördes även där var att den ekonomiska krisen lett till främlingsfientlighet. Det utvecklade strukturella perspektiv som anfördes i kristdemokraternas program från 1991 ingick också i partiets *Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram* från 1994 (de bägge programmen var i stora delar identiska). En annan form av strukturellt resonemang handlade om de politiska systemen i kombination med ett slags omedveten vana:

Den strukturella diskrimineringen är bland annat ett resultat av ett mottagningssystem som ofta har hindrat kontakterna med arbetslivet i stället för att underlätta dem. Förläggningar och små kommuner dit många flyktingar skickas för att "introduceras" i sitt nya hemlands vardag förfogar sällan över den rörliga arbetsmarknad som kan suga upp många nya och annorlunda slag av erfarenhet och kompetens.

Den strukturella diskrimineringen är också ett barn av ett specialiserat och strängt organiserat samhälle, där alla som inte ingår i klart definerade kategorier faller mellan stolarna och försvinner ur sikte. (...)

Till denna form av diskriminering kan man lägga en närmast automatisk diskriminering. Personalcheferna som mekaniskt sorterar bort anställningsansökningar undertecknade med främmande namn tycker

⁸ Från Ny Demokrati har inget sådant dokument återfunnits. Troligen producerades inget, jag har inte sett något sådant refereras i litteraturen om Ny Demokrati och det omtalas inte i partiledarutfrågningen.

antagligen inte att de diskriminerar, de agerar utan att ens tänka på vad de gör

(*En offensiv mot diskrimineringen i arbetslivet. Folkpartiet liberalerna informerar 1994:24*)

Fördomsperspektivet var tydligast i folkpartiets *Liberal invandrarpolitik 2000*, i ett avsnitt kallat "Bekämpa främlingsfientlighet och rasism", även om man också där antydde att specifika samhällsförhållanden kan leda till att människor i majoritetsbefolkningar vänder sig mot minoriteter:

Njugghet och intolerans mot människor av annan etnisk bakgrund beror oftast på rädsla, okunskap och fördomar. De senaste åren har vi sett oroande tendenser både i Västeuropa och det tidigare Östeuropa, att mycket av människors bekymmer och osäkerhet vänds mot invandrare och flyktingar.

De åtgärder som föreslogs i sammanhanget var att "argumentera, diskutera och manifesteras".

Värt att notera i denna valrörelse var hur ett par partier gled från resonemang om rasism till frågan om konflikt mellan grupper. I samma avsnitt som i citatet ovan fortsatte folkpartiet:

Om öppna konflikter mellan svenskar och invandragrupper uppkommer måste det finnas en beredskap att agera snabbt. På andra håll i världen – både i Västeuropa och i USA finns det goda erfarenheter av "medlare" som arbetar lokalt.

Här gjordes alltså en tydlig koppling mellan rasism och etnisk konflikt. I centerns *Invandrarpolitiskt program* förkom en liknande glidning mellan etnisk diskriminering och etniska konflikter.

"Vi" och "dom"

I det centrala materialet förekom några meningar där "vi svenskar" relaterades till flyktingar. Där handlar det främst om svenskarna som flyktingmottagare, till exempel:

- Segregation, är det en konsekvens av att vi har tagit emot för många flyktingar?
- Nej, jag tycker inte vi har tagit emot så många flyktingar.
(Reporter och Alf Svensson i "Om svar anhålles" 1/9 1994)

Även i detta val uttalades föreställningen att en flykting är en gäst:

- **Människor som kommer hit**, som flyr ifrån nånting, och kommer som gäster till vårt land, borde **man** inte *nöja sig med* att få 80 % av socialbidraget till exempel?

(Vivianne Franzén i "Om svar anhålles" 30/8 1994)

I just detta uttalande är det tydligt hur flyktingens subjektsposition påverkas genom att bli betraktad som gäst. Gäster kanske kan förvänta sig att bli mottagna som om de är välkomna, men de kan inte kräva något av sina värdar, till exempel en levnadsstandard likvärdig deras.

I det mer perifera materialet framställdes denna relation på flera olika sätt. Mottagarperspektivet fanns där uttalat någon enstaka gång. På ett par ställen uttrycktes att "vi" har skyldigheter mot "dem", respektive inte kan neka "dem" vissa saker, det vill säga att "de" placeras i den position där de i egenskap av rättighetsinnehavare kan ställa krav på "oss":

När **flyktingar** kommer till våra eller andra länders gränser *har de rätt att begära och få en fristad* – asyl. **Vi** har skyldighet att utreda om **de** har *skäl* som är starka nog för att **de** ska få asyl.

(*Invandrare och flyktingar, faktablad s*)

Vidare förekom, liksom 1991, i flera fall att "svenskar" och "invandrare" relaterades till samma sociala system:

Jämlikhetsmålet innebär att **invandrare** ska så långt möjligt *ha samma rättigheter och skyldigheter* som **infödda svenskar**.

(*Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram, kds*)

Den relation som omtalades eller efterfrågades beskrevs även ibland i termer av samverkan:

Vill **vi** *undvika pyrande motsättningar*, måste **vi** tillsammans – **svenskar** och **icke-svenskar** – *finna en väg ut ur segregationen*.

(*En offensiv mot diskrimineringen i arbetslivet, fp*)

Det förekom också att invandrare, eller "nya invånare" framställdes som en resurs eller tillgång för "oss". Detta placerar "oss" i en subjektsposition där vi har att avgöra om vi ska förslösa resursen eller värna om den:

Det gäller att gå vidare och **ge de nya invånarna** i Sverige *möjlighet att använda sin företagsamhet, sina kunskaper och sin energi till arbete i Sverige*. **De** är en resurs som **vi** inte har råd att förslösa.

(*Invandrapolitiskt program, c*)

...invandrarna utgör en kulturell tillgång som vi ska värna om.
(Invandrarpolitisk plattform. För ett mångkulturellt och solidariskt Sverige, v)

I en mening uttrycktes en relation som jag inte funnit i materialet från de tidigare båda valåren, nämligen att "vi" ställer krav på dem:

Därför måste vi *kräva* att alla **invandrare** *lär sig behärska språket*.
(Liberal invandrarpolitik 2000, fp)

Diskriminering i valrörelsen 1994?

Exkludering

Även i detta val var de medverkande i TV:s utfrågningar och debatter personer som utan tvekan kategoriserades som "svenskar" i den allmänna debatten. Av de 45 "väljare" som TV valt ut i detta val att ställa frågor till partiledarna framgick att fyra hade invandrat från andra länder (två från Turkiet, en från Chile och en från Venezuela).

Nedvärdering

Det har redan framgått att inklippta partimedlemmar i Ny Demokrati hävdade att det förekom "hemskt mycket" bidragsfusk av flyktingar och invandrare, att invandrare, främst muslimer, stod för det mesta våldet mot kvinnor och barn och att muslimer har en hemska kvinnosyn. Gudrun Schyman argumenterade mot i den centrala valdebatten uttalade anklagelser mot flyktingar att inte vara "riktiga" flyktingar:

– Alltså, människor flyr inte för sitt nöjes skull. Det ska till väldigt mycket innan man bestämmer sig för att bryta upp ifrån det land där man lever, där man har sina rötter, historiskt, kulturellt och så vidare.
(Ur "Om svar anhålles" 28/8 1994)

Jag uppfattar att hon argumenterade mot en typ av nedvärderande generalisering av flyktingar som förekom i den offentliga diskussionen vid tiden men inte fanns explicit uttryckt i det valmaterial jag har analyserat, nämligen att många flyktingar bara var lyckökare som ljög om sitt asylbehov. Franzén antydde dock en sådan syn i TV-materialet då hon upprepade gånger talade om att "vi"

inte hade råd att ta hit alla dem som har det sämre än vad vi har det i Sverige.

Den metaforiska framställningen av flyktingar som svårhejdbara vattenmassor gjorde avtryck även i denna valrörelses uttalanden. "Flyktingström" förekom flera gånger i olika partiers material, till exempel:

För att förebygga nya flyktingströmmar vill vi helt stoppa svensk vapenexport

*(Så här tycker vi.
Argumentationshandbok för valarbetare 1994, mp)*

Franzén använde en djurmetafor som hade det gemensamt med vattenmassorna att människor utanför Sveriges gränser metaforiskt framställdes som ett slags svårhejdbart naturfenomen:

Om vi inte ser till att förutsättningarna i de baltiska staterna och Ryssland blir så att människorna där kan försörja sig, kommer det inom kort att innebära ett lämmeltåg till Sverige.

(Val -94 INFO Vivianne Franzén)

Men framför allt bör nedvärdering diskuteras utifrån med vad flyktingar och "invandrare" associerades. I avsnittet om perspektiv på flyktingpolitiken har redan framgått att Ny Demokrati förknippade flyktinginvandring, och därmed flyktingar, med höga kostnader, framväxten av en underklass i Sverige, fattigdom för redan fattiga pensionärer, bidragsfusk, våld mot kvinnor, oönskat kulturinflytande, kriminalitet och aids. Detta var ju inte olikt budskapet 1991. Det går i dessa resonemang ofta inte att skilja mellan potentiella flyktingar, de som kunde tänkas söka asyl i framtiden, och existerande människor boende i Sverige. En skillnad, om än inte helt tydlig, mot 1991 var annars att människor som existerade och bodde i Sverige (och inte bara flyktingar) förknippades med problem på ett sätt som inte tidigare varit så tydligt. Segregation hade börjat diskuteras. Carl Bildt tog bland annat upp det i partiledarintervjun. Visserligen har jag inte funnit tecken på att detta fenomen direkt belastades den invandrade delen av befolkningen, på så sätt som kopplingen mellan kriminalitet och flyktingar definitivt betydde att flyktingar var kriminella, men nedanstående dialog är ändå intressant. Frågan ställdes av en verksamhetschef i en skola i ett inklippt inlägg i partiledarintervjun med Alf Svensson och var riktad till denne:

– Jo jag jobbar i norra Göteborg. Här har vi under många år haft en situation där vi har väldigt många invandrabarn i skolorna. Under dom senaste tre åren så har antalet invandrabarn ökat väldigt mycket och vi har också fått barn från många nya länder. Det här har inneburit att i 24 av våra skolor här i nordöstra Göteborg så har vi faktiskt över 50 % invandrabarn. Jag undrar om du tycker detta är en utveckling som är bra eller om du vill göra nånting åt det, för att förändra den?

(Reportern i studion med Svensson) – Segregation, är det en konsekvens av att vi har tagit emot för många flyktingar?

(Svensson) – Nej, jag tycker inte vi har tagit emot så många flyktingar. Men jag kan hålla med om att det blir tuftt i en del skolor där man får väldigt många språkgrupper.

Som TV-tittare fick man aldrig veta vad skolledaren ifråga ansåg om att det fanns över 50 % "invandrabarn" i skolorna eller vari problemet bestod. Att problematiseringen inom ramen för den dåvarande offentliga debatten inte var självklar visas av att reportern och Svensson gjorde olika tolkningar. Reportern förstod, eller valde att formulera, problemet som en fråga om segregation och markerade också att en tänkbar orsak till segregationen stod att finna i svensk flyktingpolitik: flyktingarna var kanske för många.

I avsnittet om distansering har jag redan pekat på att kulturskillnader tenderade att påpekas och problematiseras mer än 1991. Kultur- eller värderingsskillnaderna kopplades i flera fall ihop med konflikt eller konfliktrisk. Som framgår av citaten lades skulden till konflikterna inte på den invandrade "parten", vilket jag hade analyserat som diskriminerande. Enda undantaget från detta mönster av lika (eller outtalad) skuldfördelning var ett uttalande av Franzén i slutdebatten om gäng med 99 % "invandrare" som kom in från förorterna till Fryshuset i Stockholm och slogs med varandra.

Men även om "invandrarna" inte ensamma gavs skulden för kulturkonflikterna var det enbart till de invandrade grupperna eller deras kulturer som negativt värderade fenomen kopplades:

Som liberaler måste vi reagera när liberala värden åsidosätts av politiska skäl, i religionens hägn eller i namn av andra kulturella traditioner.

Liberalismen är universell. Våra värderingar om hur det svenska samhället ska se ut är följaktligen allmängiltiga.

Denna grundsyn leder oss till att fördöma och aktivt arbeta mot t.ex. kvinnlig omskärelse var sådan än förekommer. Respekten för oliktkännande, religiösa eller kulturella traditioner kan aldrig förleda oss att acceptera denna sedvänja.

(Liberal invandrarpolitik 2000, fp)

Sverige är ett mångkulturellt land. Människor som har invandrat hit ska ha rätt att utveckla det egna kulturarvet inom ramen för de lagar och regler som gäller hos oss. Det innebär bland annat att vi inte accepterar tvångsäktenskap eller stympning av kvinnors könsorgan. Vi accepterar inte heller att flickor på grund av religiösa eller andra skäl inte får fullfölja sin grundutbildning.

(*Invandrapolitisk plattform.
För ett mångkulturellt och solidariskt Sverige, v*)

Det förekom också resonemang om kriminalitet. I följande stycke som inleder ett avsnitt kallat "Bekämpa ungdomskriminaliteten" nämns visserligen "svenska ungdomar" men det att resonemanget förekom i ett invandrapolitiskt program gjorde att det sannolikt av de flesta läsare i första hand associerades med "invandrare":

I storstadsområdena har det blivit allt vanligare att gäng – ibland bestående av svenska ungdomar men också gäng av ungdomar med invandrarbakgrund – drar runt och ägnar sig åt våld, skadegörelse, snatteri, stöld och andra kriminella aktiviteter. Ofta tar de sig på kvällar och helger in från förorterna till city. Konfrontationer mellan olika sådana gäng förekommer allt oftare.

(*Liberal invandrapolitik 2000, fp*)

I centens *Invandrapolitiskt program* talades om att svenska normer och lagar ska följas och att skolan mer än tidigare måste ta upp de konflikter som kulturmöten kan ge upphov till, samt att könsstympning måste motarbetas.

Det är ju inte i sig nedvärderande att ta avstånd från tvångsäktenskap eller könsstympning. Vad jag velat peka på här är hur en koppling mellan fenomen som var starkt negativt värderade och "invandrades" kulturer hade vunnit insteg i diskursen.

Objektifiering

I sin helhet var inte heller detta års valdiskurs objektifierande gentemot "invandrare" eller flyktingar: något nyttoperspektiv lades inte på flyktingpolitiken och i de diskussioner som rörde politiken gentemot "invandrare" diskuterades inte dessa som ting i avsaknad av egna intressen eller behov. Däremot föreföll nyttoresonemangen, enligt vilka det svenska samhället kunde eller borde dra nytta av "invandrarna" många och långa detta år. Centern anlade i sitt *Invandrapolitiskt program* genomgående ett perspektiv på "invandrare" enligt vilka dessa sades vara nyttiga antingen för företa-

gen i Sverige eller för Sverige som land eller nation, parallellt med en argumentation som hävdade olika åtgärder för de berörda "invandrarnas" skull. Följande är ett exempel på de nyttoinriktade resonemangen i detta program:

Man kan också se till nyttoaspekten. I takt med att våra internationella kontakter ökar har vårt land allt större behov av fler välutbildade människor med goda språkkunskaper. Med invandrarbarnen får vi dessa kunskaper. Centern menar att invandrarbarnen är en resurs för vårt samhälle som vi bättre borde ta till vara.

I folkpartiets *En offensiv mot diskrimineringen i arbetslivet* anlades också ett nyttoperspektiv på "invandrarna" i flera sammanhang, exempelvis:

Invandrarnas kompetens är en tillgång för samhället och den bör aktivt utnyttjas i själva integrationsprocessen, i utbildningssystemet, i program för hjälp för fattigare länder och i tvärkulturella företag.

Vänsterpartiet skrev i sin *Invandrarpolitisk plattform*:

Det är en tillgång för vårt land att ha invånare med goda språkkunskaper och vi bör ta tillvara denna resurs.

Förslag som pekar mot negativ särbehandling

För flera av partierna syntes en tydlig omsvängning i flyktingpolitiken. Då hållningen till flyktingpolitiken är central för frågan om Ny Demokratis inflytande diskuterar jag dessa förändringar i detalj i nästa avsnitt. Kort kan sägas här att förändringarna handlade om mer restriktivitet i möjligheterna för människor att söka och erhålla asyl och att bli bofasta i Sverige.

Vilka förslag som specifikt berörde de redan invandrade och som skulle kunna förstås som förslag till negativ särbehandling framfördes? I det centrala materialet rörde diskussionen i första hand flyktingpolitiken men några diskussioner om de invandrade som bodde i Sverige tangerades. En fråga gällde hemspråket, där Vivianne Franzén i både partiledarutfrågningen och slutdebatten framförde förslaget att hemspråk inte längre skulle bedrivas med skattemedel och inte på ordinarie skoltid. Med avstamp i en idé om lika rätt till modersmålsundervisning oavsett vilket språk ens föräldrar talar, kan detta förslag betraktas som negativt särbehandlande. Ytterligare ett förslag som framfördes av Franzén i partiledarutfrågningen

var något som självklart måste ses som negativt särbehandlade av boende i Sverige, nämligen att flyktingar som inte var svenska medborgare bara skulle ha rätt till 80 % av socialbidraget.

I det mer perifera materialet framfördes några förslag som pekade mot hårdare myndighetskrav gentemot gruppen av invandrade i Sverige. Socialdemokraterna talade i sitt faktablad *Invandrare och flyktingar* om att kravet på att delta i undervisningen i svenska för invandrare skulle få ett starkare drag av obligatorium. Centern talade i *Invandrarpolitiskt program* om att man inte skulle få välja bort det svenska språket. En liknande formulering i folkpartiets material finns citerad ovan.

Moderaterna föreslog i *En ny flyktingpolitik. Ansvar och humanism* hårdare krav för uppnående av medborgarskap. För att bli beviljad svenskt medborgarskap skulle krävas minst sex års vistelse i landet med permanent uppehållstillstånd samt "tillräckliga kunskaper i svenska språket" (men med möjlighet till undantag för äldre invandrare).

Kravet på bevisade svenskkunskaper för erhållande av medborgarskap kan sägas vara negativt särbehandlade gentemot de inflyttade då ju inga krav alls ställs på infödda för att erhålla eller behålla medborgarskap. Specifikt särbehandlande blir det då det plockar ut en av de färdigheter som med goda argument kan anses viktiga för att kunna leva som en aktiv medborgare i ett land – kunskaper i landets officiella språk – från andra kunskaper, som viss orientering om samhällliga och andra förhållanden i och utanför landet, viss allmänbildning och förmåga att ta till sig information på främmande språk (i Sverige är till exempel kunskaper i engelska viktiga i många sammanhang). Bland dessa färdigheter är just "tillräckliga kunskaper i svenska språket" den som skulle sortera bort störst andel av de inflyttade. Förslagen på hårdare krav på deltagande i svenskundervisning för invandrare är kanske inte direkt negativt särbehandlande – det är svårt att se hur den relevanta jämförelsen skulle göras. Men förslagen andas en mer krävande ton gentemot flyktingar och "invandrare".

Ny Demokrati krävde fortfarande utvisning av flyktingar som begick grova brott i Sverige (*Val -94 INFO*). Eftersom detta redan förekom var det inte klart om det var en utvidgning av detta förfaringsätt som krävdes eller om man bara ville understödja en praxis som tillät att boende i landet som inte var svenska medborgare särbehandlades om de blivit dömda till brott. Moderaterna var dock i *En ny flyktingpolitik. Ansvar och humanism* explicita på punkten att

de ville ha fler utvisningar då de krävde att utvisning på grund av brott skulle "ske i större omfattning än hittills".

Detta valår hade flera partier fört in en diskussion om "repatriering" av flyktingar. Kds föreslog i sitt *Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram* försök med flyktingutbildning inför återresan till hemlandet i Sverige och "återvändandeprojekt" för flyktingar som vistats länge i Sverige och själva önskade återvända. Även socialdemokraterna talade om innehållet i "återvändandeprogram" i sitt faktablad *Invandrare och flyktingar* och moderaterna berörde frågan i *En ny flyktingpolitik. Ansvar och humanism*. Också i folkpartiets *En offensiv mot diskrimineringen i arbetslivet* nämndes repatrieringsfrågan.

Den typ av återvändandeprojekt som partierna beskrev skulle inte i sig vara negativt särbehandlande – de flyktingar som verkligen önskar återvända (vilket ju gällt bland annat många flyktingar från Latinamerika) kan dra nytta av sådana program. Men i den infekterade flyktingdebatt som pågått under några år är frågan hur dessa förslag tolkades. Det finns en skala från frivilligt och eget initiativ, till mer eller mindre av tryck för att få flyktingar att lämna landet, till ett system där alla uppehållstillstånd är tillfälliga och återkallas när regeringen bedömer att det är säkert för flyktingarna att återvända. Ett aktivt officiellt budskap om att repatriering är något eftersträvansvärt kan också av flyktingar uppfattas som att man inte är speciellt önskvärd i det nya landet även om budskapet inte är förenat med några tvångsåtgärder. Alla partier utom Ny Demokrati som talade om repatriering i valet 1994 uttalade att eventuell återflyttning skulle vara frivillig men moderaterna talade om "stimulans" till frivilligt återvändande:

Stimulanser och insatser av olika slag för frivilligt återvändande bör komma till stånd. Särskilda repatrieringsprogram bör utvecklas och gärna ske i samarbete med mottagarländerna.

(*En ny flyktingpolitik. Ansvar och humanism*, m)

Inflytandet av Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik

Liksom i förra kapitlet ska jag här se till hur de övriga partierna ställde sig till de förslag av relevans för denna rapports tema som Ny Demokrati drev och hade drivit under perioden 1991–1994.

"Invandrare" och flyktingar i Sverige

Ny Demokrati krävde ju att flyktingar som inte var svenska medborgare endast skulle kunna få 80 % av socialbidraget. Detta krav drevs inte av något annat parti. Ett annat Ny Demokrati-krav var att Invandrarverket skulle läggas ner (exempelvis framfört i slutdebatten). Moderaterna anslöt sig till detta krav men ville att Invandrarverket skulle delas upp i två myndigheter (*En ny flyktingpolitik. Ansvar och humanism*). Till kravet på att utvisa flyktingar som begår grova brott anslöt sig ju moderaterna i samma program. Möjligen fanns här en påverkan.

Hemspråket var ingen stor fråga 1994. I det stora hela har jag inte urskiljt något genomslag för den restriktivare hållning gentemot hemspråk som Ny Demokrati förespråkade under denna period utöver den förändring som skedde mellan 1988 och 1991.

Flyktingpolitiken

Ny Demokratis förslag i flyktingpolitiken var tydliga. Man ville inskränka rätten för anhöriga till flyktingar att få uppehållstillstånd till att gälla enbart make, maka och minderåriga barn. Man ville att Sverige enbart skulle ta emot konventionsflyktingar, med vilket sannolikt avsågs de som hade asylskäl i enlighet med Genève-konventionen och alltså inte var exempelvis krigsflyktingar. Man krävde att alla som saknade ID-handlingar men kom från ett "säkert land" skulle avvisas direkt. Alla uppehållstillstånd ville man skulle vara tillfälliga. Man ville att aktiv repatrieringspolitik skulle bedrivas. Så kallade katastrofflyktingar skulle få hjälp i "närområdet". Vidare uttryckte man helt enkelt att Sverige skulle ta emot färre flyktingar. I materialet *Hur har NyD påverkat politiken 1991–1994* krävde man också bland annat begränsningar i rätten till allmän rättshjälp för asylsökande och att förutsättningar för direktavvisning av personer som kommit till Sverige utan svenska myndigheters tillåtelse skulle skapas.

Det är tydligt att det hos flera av de andra partierna fanns en förskjutning gentemot denna mer flyktingrestriktiva linje jämfört med 1991. Som jag visat ovan möttes inte Ny Demokratis krav att färre flyktingar skulle tas emot med en retorik baserad i kravet på en generös flyktingpolitik, så som varit fallet 1991. Flera av Ny Demokratis krav i flyktingpolitiken återfanns hos en del av de andra par-

tierna. Ett sådant var alltså repatrieringskravet. Här gick moderaterna längst, såsom framgår av citatet i föregående avsnitt och uttryckte också i samma skrift att målet för flyktingmottagande i Sverige skulle vara repatriering och att skydd och återvändande skulle betonas. Repatrieringsdiskussionen var dock inte uppfunnen av Ny Demokrati. Redan 1989 hade riksdagen godkänt ett förslag från regeringen som behandlade utgångspunkterna för den återvändandepolitik som kom att fastställas efter mitten av 1990-talet (Johansson, 2006: 92).

De krav som gällde införande av temporära uppehållstillstånd var ju redan tillgodosedda vad gällde vissa av Jugoslavien-flyktingarna. Frågan gällde snarast om detta skulle göras till en framtida modell, antingen i vissa situationer, eller som Ny Demokrati ville, som standard. Socialdemokraterna tycktes mena att tillfälliga uppehållstillstånd kombinerat med en repatrieringspolitik var något som skulle tillämpas allmänt vid större katastrofer:

Tillfälliga uppehållstillstånd och stöd till återvändare

När stora grupper människor tvingas på flykt som resultat av krig, etniska rensningsaktioner eller miljökatastrofer vill vi kunna ge tillfälliga uppehållstillstånd. För att dessa ska bli meningsfulla, måste de som får tillstånd att stanna en tid få hjälp att återvända till hemlandet. Dessa så kallade återvändarprogram ska ha som mål att förbereda människor så att de kan bidra till att bygga upp sina länder efter krig eller katastrofer.

(Invandrare och flyktingar, faktablad s)

I denna skrift förefaller det också som om socialdemokraterna fortsatt förespråkade den mer begränsade asylpolitik som bara godkände asylskäl i Genève-konventionens mening som grund för permanent uppehållstillstånd medan krigsflyktingar alltså skulle erbjudas temporärt skydd.

Som jag förstår det ville även moderaterna permanenta regeln om tillfälliga uppehållstillstånd för åtminstone en flyktinggrupp. Man talade om att uppehållstillstånd skulle beviljas Genève-flyktingar och dem som hade uppenbara humanitära skäl. Vad gäller de senare tycktes man förorda tillfälliga uppehållstillstånd. Begreppen de facto-flykting och krigsvägrare ville man utmönstra ur lagstiftningen. För anhöriga till dem som gavs uppehållstillstånd skulle reglerna skärpas.

Kds, däremot, uttalade i *Invandrar- och flyktingpolitiskt handlingsprogram* att de beslutade lagbestämmelserna om tillfällig asyl

bara skulle användas vid mycket speciella situationer med massflykt till Sverige. I nämnda program tog man också avstånd från kravet på att dokumentlösa flyktingar skulle utvisas direkt samt att transportföretagen skulle ha ansvar för visumkontroll.

Vad gäller frågan om antalet flyktingar har jag bara funnit att miljöpartiet explicit tog avstånd från kravet på mottagande av färre flyktingar. I sin *Så här tycker vi. Argumentationshandbok för valarbetare 1994* ville man att den svenska flyktingmottagningen skulle ökas, att Genève-konventionens flyktingbegrepp skulle vidgas till att omfatta även de som flydde från krig, svält eller miljöförstöring, att visumkrav för flyktingar från krigsområden skulle upphävas och att dokumentlöshet inte skulle minska möjligheten få asyl.

Från vänsterpartiet har jag inte funnit något material som på preciserade punkter krävde ändringar i den restriktivare flyktingpolitiken. I partiledarintervjun tog dock Schyman avstånd från principen om tillfälliga uppehållstillstånd med argumentet att regeringen gjort väldigt annorlunda bedömningar om när det var lämpligt att skicka tillbaka flyktingar än vad flyktingarna själva gjort och "med berätt mod skickat människor tillbaka till en säker fängelsevistelse eller död".

Jag har inte funnit att folkpartiet talade om flyktingpolitiken i något specialmaterial under denna valrörelse. Med tanke på den kognitiva dissonans som torde ha uppstått i ett parti som i valet innan mycket tydligt tagit ställning för en på preciserade punkter "generös" och "rättssäker" flyktingpolitik men sedan dess, som innehavare av det ministerium som hade ansvaret för flyktingfrågor, varit med om att införa visumtvånget för Jugoslavien-flyktingarna och de tillfälliga uppehållstillstånden, är detta kanske inte så konstigt.

Det fanns med andra ord en ny restriktivitet i flyktingpolitiken som låg i linje med Ny Demokratis krav i valrörelsen 1994. Det är dock inte klart vilken betydelse Ny Demokrati hade för denna utveckling. Det ökade antalet asylsökande var en av anledningarna till den förändrade politiken. En tolkning som gjorts är att Ny Demokratis retorik i själva verket bidrog till att skjuta på framtiden den "åtstramning" av flyktingpolitiken som redan var aviserad med regeringspropositionen från 1990 och som hade stöd av moderaterna. Enligt denna tolkning låg innehållet i propositionen mycket nära Ny Demokratis förslag, bland annat vad gällde förändringar i de kategorier som kunde få asyl och uppehållstillstånd för att de var anhöriga till flyktingar. Tonen var naturligtvis annorlunda. Dilem-

mat för främst socialdemokraterna, men även moderaterna, var hur man skulle kunna genomdriva dessa förändringar utan att associeras med Ny Demokrati och flyktingfientlig retorik. Detta kan vara en anledning till att en ny proposition med detta innehåll inte presenterades förrän av den socialdemokratiska regeringen 1996 (se Abiri 2000).

Sammanfattning 1994

Flyktingpolitiken var även detta år kontroversiell. Flera andra frågor som hade att göra med den invandrade delen av befolkningen fördes in på den centrala valagendan, dels avsiktligt av Ny Demokrati, dels för att TV valde att föra in några sådana frågor.

Kategorisering företogs på samma grunder som tidigare, det vill säga att invandrare, flykting och svensk var centrala kategorier i diskussionen om dessa frågor. I många resonemang talades om "invandrare" och "svenskar" som olika, icke överlappande grupper och i vissa formuleringar gjordes skillnad mellan "svenskar" och "svenska medborgare med utländsk bakgrund" respektive "svenska ungdomar" och "ungdomar med invandrabakgrund", indikerande att för att vara svensk behövs något utöver svenskt medborgarskap, troligen också utöver att vara född och uppvuxen i Sverige och ha svenskt medborgarskap. Vissa formuleringar inkluderade dock "invandrarna" bland "svenskarna".

Distansering uttrycktes möjligen i något högre grad i detta års valretorik än 1991. Flera partier talade om kulturella skillnader.

Ny Demokrati uttalade sig om flyktingpolitiken från ett hotperspektiv, vilket de andra partierna inte gjorde. Dock torgförde moderaterna de förändringar i flyktingpolitiken som den borgerliga regeringen hade genomfört och som gick i den av Ny Demokrati förespråkade riktningen som något bra, det vill säga som att hotperspektivet åtminstone delvis var rimligt och krävde denna sorts åtgärder. I det centrala materialet går det inte att utläsa något specifikt perspektiv på flyktingpolitiken hos de övriga partierna. Spår av såväl generositets- som rättighetsperspektivet återfinns dock i det mindre centrala materialet.

Diskriminering och rasism omnämndes kort i delar av det centrala materialet. I det mer perifera materialet utvecklades vissa resonemang. I något fall uttryckte dessa en strukturalistisk syn, i något ett tydligt fördomsperspektiv. I ett par program förekom en

glidning mellan eller sammankoppling av frågor om diskriminering och om etniska motsättningar.

Relationerna mellan "oss svenskar" och flyktingarna uttrycktes både som att "vi" är mottagare av "dem" och att "vi" har skyldigheter gentemot "dem". Flyende människor framställdes också som gäster. De svenska subjektpositionerna mottagare och värdar är positioner av kontroll, medan de formuleringar där flyktingar framställdes som rättighetsinnehavare gentemot "oss" placerar "svenskarna" i en mindre stark position. Relationer mellan "invandrare" och "svenskar" uttrycktes bland annat i resonemang om två grupper på ett eller annat sätt relaterade till samma system, ibland i termer av samverkan. "Invandrare" beskrevs också som en resurs eller tillgång för "oss", som "vi" hypotetiskt kan värna om eller förlösa. Denna senare relation är naturligtvis maktojämlig. I ett sammanhang fann jag att "vi" tog "oss" rätten att ställa krav på "dem".

Även detta år var den TV-sända valrörelsen i hög grad en "svensk" affär. Dock lät TV några invandrade personer representera väljarna.

Ny Demokrati-medlemmar, vars budskap fördes in i den centrala valrörelsen av TV, gjorde nedsättande generaliseringar om flyktingar, "invandrare" och muslimer. Partiets företrädare uttalade sig också på ett sätt som lätt kunde tolkas som att många flyktingar inte var "riktiga" flyktingar. Metaforen om flyktingar som vattenmassor förekom även detta valår. Framför allt förknippades flyktingar med allehanda otrevliga fenomen. Det förefaller också som om oacceptabla fenomen som tvångsäktenskap och könsstympning hade börjat uppmärksammas mer än tidigare och kopplas samman med invandrades kulturer. Segregation och konflikt förefaller också ha lyfts fram tydligare än tidigare men skulden lades då inte entydigt på de invandrade.

Valrörelsen var inte objektifierande gentemot "invandrare" eller flyktingar. Men i flera fall talades om till vilken stor nytta de invandrade skulle kunna vara och vilken resurs för Sverige. Detta indikerar existensen av resonemang utanför den centrala valrörelsen där flyktingars och "invandrades" "nytta" för Sverige var ifrågasatt.

Jag har resonerat kring några förslag som rörde den invandrade delen av befolkningen i avsnittet om förslag som pekar mot negativ särbehandling. Ett tydligt sådant var Franzéns om att flyktingar som inte var svenska medborgare bara skulle ha rätt till 80 % av socialbidraget. I övrigt har jag berört kravet på hemspråkets avskaffande. Ny Demokrati krävde utvisning av utländska brotts-

lingar. Medan det är något oklart om detta skulle förstås som en skärpning av praxis eller inte, var moderaterna tydliga i att de krävde en hårdare praxis. Moderaterna krävde också hårdare krav för erhållande av svenskt medborgarskap. Fler partier uttryckte sig kravställande vad gällde invandrades svenskstudier. Även om detta kanske inte kan klassas som förslag till negativ särbehandling antyds en ny, kravställande, ton i materialet.

Ny Demokratis påverkan på valrörelsen i dessa frågor var sannolikt begränsad. Vissa av deras förslag, till exempel det lägre socialbidraget för flyktingar som inte var svenska medborgare, hade uppenbarligen ingen genklang hos övriga partier. Men ifråga om flyktingpolitiken fanns en förändring hos flera partier i den av Ny Demokrati utpekade riktningen. För det första har jag noterat en förändring i den övergripande retoriken som inträffade mellan valen 1991 och 1994. Från att svaret på Ny Demokratis hotperspektiv på flyktingpolitiken, varit ett allmänt hävdande av generositetsperspektivet 1991, understött i det mer perifera materialet av ganska tydliga rättighetsargument, hade det 1994 blivit till ett allmänt avståndstagande. För det andra fanns det i det mer perifera materialet 1994 flera exempel på att samma slags förändringar som Ny Demokrati förespråkade också förespråkades av andra partier. Tydligast var detta hos moderaterna. Samtidigt hade förändringen i inställning till flyktingpolitiken redan påbörjats före Ny Demokratis bildande.

5 Val 1998: Problemet med de arbetslösa "invandrarna"

I valet 1994 hade alla de borgerliga partierna förlorat mandat, utom moderaterna som behöll sitt antal. Ny Demokrati nådde inte upp till 4 %-spärren. Vänsterpartiet gick framåt och socialdemokraterna gjorde ett mycket bra val. Miljöpartiet nådde ånyo över spärren och kom in i riksdagen. Detta ledde till den borgerliga regeringens avgång och socialdemokraterna bildade en ny minoritetsregering.

Tystnad om flyktingpolitiken

– Välkomna. Ja, Lars Leijonborg, varför är det så tyst från folkpartiets sida i den här valrörelsen om invandrare och flyktingar?

–... jag tycker inte det är tyst när såna frågor kommer upp, till exempel när man ser den här hårdheten i hanteringen av flyktingärenden, då har ju jag reagerat och andra folkpartister. Jag reagerade oerhört hårt när jag tyckte polisen uppträdde flata mot nazistiska demonstranter vid samband med Kristallnattens firande, så att visst håller vi på våra ideal.

– Men vad är din reaktion då, i tidigare valrörelser så har ju folkpartiet drivit den här frågan mycket hårt. Nu har vi letat då i ert valmaterial och lyssnat på dina tal. Det här har försvunnit i stort sett, varför det?

– Ja det är ju så här att i början på 90-talet inträffade ju en flyktingkatastrof i Europa. Det kom väl hit 100 000 människor från ex-Jugoslavien. Nu har ju flyktinginvandringen minskat dramatiskt och därför har vi inte samma tryck i den här frågan. Men det behövs ju hela tiden opinionsbildning där vi gör klart att, att Sverige måste vara ett tolerant samhälle, ett generöst samhälle mot människor som flyr för sina liv. (...)

– Kan det vara så att det här är en fråga som man trots allt inte vinner så mycket väljare på?

– Nej, det är det förmodligen inte men det är en hederssak och en hjärtefråga för varje liberal att stå för ett tolerant samhälle.

– Men ingen profilfråga för er som förut ändå?

– Jag tror aldrig vi har sett det som en, så att säga som en röstvinfråga. Kom ihåg hur det var i början på 90-talet, vi hade haft en

folkomröstning i Sjöbo om man över huvud taget skulle ta emot invandrare. Vi hade fått ett, Ny Demokrati hade bildats, det sprang omkring en dåre i Stockholm och sköt med lasergevär på mörkhyade. Det var en väldigt otäck stämning. I det läget hade den dåvarande folkpartiledaren Bengt Westerberg inget annat att göra än att ställa sig i spetsen för den opinion emot dom här mörka krafterna och det måste ett liberalt parti hela tiden vara berett att göra.

(Reporter och folkpartiledaren Lars Leijonborg i "Till svars", 27/8 1998)¹

Ovanstående utdrag ur en av TVs partiledarutfrågningar illustrerar något väsentligt i valrörelseretoriken 1998. Flyktingfrågan hade praktiskt taget försvunnit från den offentliga agendan. Detta hade flera orsaker. En viktig faktor bakom frågans (temporära) avpolitiserings var den nya flyktinglagstiftning som införts under perioden. Strax efter den socialdemokratiska regeringens tillträde efter valet 1994 hade en utredning tillsatts, vars betänkande (SOU 1995:75) låg till grund för den nya propositionen (1996/97:25). Här föreslogs bland annat en förändring i vilka kategorier som var asylberättigade och snävare kriterier för anhöriginvandring. Det tillfälliga skyddet av flyktingar kom att gälla för vissa grupper under en begränsad tid, även om individer inom gruppen skulle varit berättigade till asyl. Propositionen röstades igenom med stöd i alla delar av moderaterna och stöd till vissa delar av centerpartiet. Förändringarna kom att gälla från januari 1997 (Abiri, 2000: 24). En annan förklaring till det relativa ointresset för flyktingpolitiken var, som Leijonborg påpekade, Ny Demokratins försvinnande ur riksdagen och från den offentliga arenan.

Men även om flyktingfrågan var temporärt avpolitiserad i valrörelsen hade debatten om invandring och "invandrare" förts även under perioden från 1994 års val. I moderaternas omfattande programskrift *Land för hoppfulla*, som utkom 1997, ingick ett avsnitt om invandring som kom att bli omdiskuterat. Där förebådades några av de frågor som kom att bli centrala på valagendan 2002. För det första talades redan i *Land för hoppfulla* om att öppna igen för arbetskraftsinvandring och även för att arbetskraftsinvandrare, åtminstone inte initialt, skulle ha likvärdiga sociala rättigheter med svenska medborgare. För det andra förebådades här den diskussion om invandrades "bidragsberoende" som kom att bli ett centralt inslag i valrörelsen 2002.

¹ I avsnittet om distansering kommenteras en del av denna dialog.

Frågor i valrörelsen 1998

I detta val dominerade inte debatten om ekonomi och arbetslöshet såsom i det föregående valet, präglad som det ju var av den ekonomiska krisen. Naturligtvis var ekonomisk politik och skattefrågor viktiga även 1998, men frågor om bland annat skola, arbetstidsförkortning, EU och barnomsorg var också relativt centrala.

Flera frågor som knöts till "invandrare" eller flyktingar berördes i det centrala valmaterialet. Flyktingpolitiken behandlades mycket kortfattat i några av partiledarutfrågningarna. Ett större diskussionsämne var den höga arbetslösheten bland "invandrare", en fråga som TV förde in i flera av utfrågningarna. Reportrarna tog i dessa intervjuer också några gånger upp kommunplacering av flyktingar då kommuner ville säga nej, samt antal och koncentration av flyktingar och "invandrare" i Sverige, respektive i vissa bostadsområden. Svenskundervisning för "invandrare" berördes också samt religionsfrihet för muslimer i Sverige. Diskriminering och rasism nämndes av ett par av partiledarna. Integration/segregation mer allmänt nämndes i slutdebatten.

Knappt 25 minuter av 10 timmars TV-utfrågning och -debatt ägnades ämnen som knöts till flyktingar eller "invandrare" detta valår. Att dessa 25 minuter fick detta innehåll berodde huvudsakligen på att reportrarna i utfrågningarna förde in frågor som handlade om "invandrare" i Sverige. I slutdebatten, där partiledarna själva initierade vad som skulle tas upp, ägnades mindre än två minuter åt sådana ämnen och i Duellen mellan Persson och Bildt berördes de inte alls.

I alla valmanifest eller -plattformar nämndes frågor som kopplades till "invandrare" eller flyktingar: integrationspolitik, arbetslöshet, samt arbetsmarknadsåtgärder och förändringar i arbetsrätten som specifikt tänktes vara bra för "invandrare" och svenskundervisning för "invandrare". Socialdemokraterna, centern, miljöpartiet och kristdemokraterna nämnde i sina manifest eller motsvarande rasism, främlingsfientlighet eller diskriminering. Folkpartiet, miljöpartiet och vänsterpartiet hade formuleringar om flyktingpolitik.

Flyktingpolitiken hade tonat bort som en kontroversiell och omdiskuterad fråga. Intresset hade i högre grad vänts mot dem som redan invandrat. Men inte heller frågor som gällde dem var speciellt centrala i denna valrörelse, även om TV alltså valde att föra upp dem på agendan i några sammanhang. Att partiernas intresse var begränsat jämfört med de två föregående valrörelserna (och den

som skulle följa) visas av att inget av dem producerade specialprogram om dessa frågor under 1998.² Miljöpartiet tog fram en speciell rapport om Schengen-avtalet (*Schengen – öppna gränser för knarket och höga murar mot flyktingar?*, rapport nr 1 1998) där EUs politik gentemot asylsökande var ett viktigt tema, men huvudämnet för rapporten var inte flyktingpolitiken. Moderaterna producerade ett litet valmaterial om flyktingpolitiken och folkpartiet ett som kallades *Flyktingar och invandrare*. Socialdemokraterna tog fram ett blad om integration.³

Tre inlägg på DN Debatt under den studerade perioden var författade av politiker och berörde frågor av intresse för studien. Det rörde sig om en debatt mellan personer som själva kallade sig "invandrapolitiker" eller "politiker med invandrarbakgrund" och handlade om en enskild politikers, Juan Fonsecas, kampanjstil. På ett par valaffischer fanns anknytning till dessa teman. Vänsterpartiet hade en textaffisch med det centrala valbudskapet "9 punkter för ett rättvisare Sverige". En av punkterna handlade om segregation och integration, men vilka grupper det gällde framgick inte; en punkt behandlade asylrätt. Centern hade en affisch med budskapet "Lennart vill bygga ett nytt land" och en bild av en mörk- och en ljushyad manshand som höll i varandra.

Kategorisering

Vanliga kategorier var fortfarande de som benämndes "invandrare", "flykting" och "asylsökande". Uttryck som "människor med invandrarbakgrund", "utomnordisk invandrare", "anhöriginvandrare" och "de facto-flykting" förekom också.

Nu liksom tidigare förekom att "invandare" och "svenskar" skiljdes åt som separata grupper:

² Eftersom det inte varit helt lätt att få fram material från de olika valrörelserna är det inte uteslutet att jag kan ha missat något program producerat under året men det påverkar inte slutsatsen att materialproduktionen kring dessa frågor från partierna detta valår var liten jämfört med tidigare och senare.

³ Dessa blad från folkpartiet och socialdemokraterna har jag funnit i materiallistor men tyvärr inte lyckats få tag på, så de ingår inte i analysen som redovisas i kapitlet.

Idag har inte invandrare samma möjligheter på arbetsmarknaden som infödda svenskar. I alltför stor utsträckning lever invandrare och svenskar isolerade från varandra.

(*Med omtanke om framtiden*. Valarbetarbok 1998, s)

Ibland användes uttrycket "nya svenskar", uppenbarligen med samma referens som "invandrare":

– De som verkligen är drabbade av arbetslöshet i Sverige, det är ju faktiskt de nya svenskarna, invandrarna.

(Reporter i "Till svars" 30/8 1998)

Distansering

Som framgår ovan användes uttrycken "svensk" och "invandrare" (och någon gång "gammal" respektive "ny svensk") som fasta kategorinamn som skiljde mellan de förmenta grupperna, på samma sätt som i de föregående valrörelserna.

Jag har inte funnit några distanserande beskrivningar i materialet från 1998. Då det handlade om skillnader sades de inte bero på hur olika grupper är eller beter sig. Den skillnad som man återkom till var den i arbetslöshet, då framför allt utomnordiska invandrare sades ha en hög sådan. I ett fall pekades invandrade somalier ut som en grupp med specifikt hög arbetslöshet, men ingen förklaring till detta förhållande erbjöds ("Till svars" 27/8 1998).

I sammanhanget vill jag också återge delar av en dialog, nämligen den mellan reportern och Lars Leijonborg i det inledningsvis citerade "Till svars". Reporterns inledande fråga var mycket otydlig:

– Välkomna. Ja, Lars Leijonborg, varför är det så tyst från folkpartiets sida i den här valrörelsen om invandrare och flyktingar?

Leijonborg valde att besvara detta med att han reagerat mot hårdheten i hanteringen av flyktingärenden och mot att polisen varit flat i samband med en nazistisk demonstration. Reportern fortsatte genom att tala om "den här frågan", som alltså tidigare bara precisrats till att vara något som handlade om "invandrare" och flyktingar:

– Men vad är din reaktion då, i tidigare valrörelser så har ju folkpartiet drivit den här frågan mycket hårt. Nu har vi letat då i ert valmaterial och lyssnat på dina tal. Det här har försvunnit i stort sett, varför det?

Leijonborg valde denna gång att i svaret behandla "den här frågan" som om den gällde flyktinginvandring. Reportern fortsatte på samma oprecisa sätt:

– Det är färre som kommer visserligen, men det här är ändå nåt som fortfarande väcker starka känslor i befolkningen, kring invandrare och flyktingar. Hur har det påverkat den här försiktigheten från er sida?

Leijonborg svarade med att berätta att han nästan dagligen fick flyktingfientliga brev. Reportern fortsatta att tala om "en fråga" som man inte vinner så mycket väljare på. Leijonborg svarade att man nog aldrig sett det som en röstvinnarfråga och talade vidare om de liberala politikernas ansvar att bilda opinion mot de mörka krafterna. Efter detta övergick reportern till att fråga vad man skulle göra när "invandratäta kommuner" inte ville ta emot fler flyktingar, om staten skulle bestämma var flyktingarna skulle få bo, samt vad man skulle göra för att undvika att få bostadsområden eller förorter där "det i stort sett bara bor invandrare".

Intressant för distanseringsaspekten är hur i denna dialog en specifik fråga kunde urskiljas bara genom att den handlade om "invandrare" och flyktingar, det vill säga att det existerade en "flykting- och invandrarfråga". Partiledaren ifråga lyckades också, utan att be om preciseringar, urskilja fler olika teman som han kunde tala om. Detta tyder på att de personer man ansåg sig tala om framstod som en mycket speciell grupp. Det förefaller mig osannolikt att andra grupper som också omnämndes i valrörelsen skulle kunnat diskuteras på detta sätt. Man talade till exempel om småföretagare och sammanhanget var då hur man skulle kunna förbättra deras möjligheter att driva företag. Det verkar inte troligt att detta hade kunnat göras till en "småföretagarfråga" på samma synbarligen enkla sätt. Reportern skulle sannolikt inte ha frågat varför det var så tyst från folkpartiets sida om småföretagare, utan i så fall preciserat frågan till att gälla småföretagarnas eller småföretagandets villkor. Valrörelsens diskurs om småföretagarnas villkor skulle troligen inte heller ha möjliggjort för partiledaren att fånga upp en rad skilda teman som kunde samlas under detta namn. Det är svårt att tänka sig reportern fråga om "nått som väcker starka känslor, kring småföretagare" utan att precisera sig vidare. Att man skulle ha diskuterat "svenskar" på detta sätt är uteslutet.

Perspektiv på flyktingpolitiken

Även om jämförelsevis lite sades om flyktingpolitiken denna valrörelse kan noteras att inriktningen från den föregående valrörelsen, nämligen att det inte längre var generositetsperspektivet som man närmast automatiskt anslöt sig till i diskussionerna, gällde även nu. På några ställen i det centrala materialet kom man visserligen nära. Lars Leijonborg, pressad på frågan varför folkpartiet i denna valrörelse, till skillnad mot den föregående var så tysta "om invandrare och flyktingar", svarade alltså:

- ...att Sverige måste vara ett tolerant samhälle, ett generöst samhälle mot människor som flyr för sina liv.

I sitt valmanifest argumenterade folkpartiet dock inte längre för en generös flyktingpolitik. I stället uttryckte man det som att människor som flyr måste få hjälp och att Sverige kan bli en tillflykt för "några" av dem.

Också Göran Persson nämnde i TV-intervjun, som svar på reporterns fråga vad han ville säga till dem som tyckte att Sverige "har för många invandrare och flyktingar", att han tyckte att Sverige skulle vara ett generöst och öppet land. Miljöpartiet var det enda parti som i sitt övriga material möjligen verkade utgå från ett generositetsperspektiv, åtminstone i vissa resonemang:

- Vi har råd att vara generösa, när alternativet är att skicka tillbaks folk till tortyr och förföljelse.

(Så här tycker vi – en argumentationssamling för valarbetare, mp)

Trots dessa enstaka omnämmanden av generositet uppfattar jag att tankeschemat en generös flyktingpolitik försvunnit från diskursen. Jag har alltså inte ens funnit uttrycket "generös flyktingpolitik", som ju var mycket frekvent tidigare. Carl Bildt kom nära en argumentation *mot* den "generösa flyktingpolitiken" uppfattad som något Sverige borde ägna sig åt. Moderaterna uttryckte, såsom antydde redan 1994, att Sveriges flyktingpolitik inte borde vara mer "generös" än vad den redan var; man hade varit generös men nu måste andra länder ta ansvar:

- Min fråga är då om Sverige, hur ska vi i Sverige bli mer generösa i flyktingpolitiken?
- Neej, att vi ska arbeta för att EU för en gemensam flyktingpolitik som är generösare än idag. Sen vill jag också att vi ska ha ett fördelningssystem, jag var ju med när vi fattade beslutet om bosnienflyktingar, 80 000 personer som vi gav en fristad...

– Men om jag förstår er rätt, det är alltså inte vi i Sverige som ska bli generösare. Varför inte det då?

– Jo då. Jag tycker att vi är generösa. Nu tror jag inte, det är svårt att bedöma detta så där alldeles akademiskt tror jag. I Bosnien-läget, så fattade jag det generösaste beslut vi nånsin har fattat. Jag blev mycket kritiserad för det, också ibland inom mitt parti, det ska jag säga, av Göran Holm⁴ för att ta ett konkret exempel. Jag står för det beslutet. Det var det generösaste flyktingbeslut som jag tror något europeiskt land har fattat, det var mycket dyrt, det var kostsamt, det var svårt, men det var *rätt*. Men om detta inträffar igen. Se vad som händer, se bilderna nerifrån Kosovo och jag vet vad jag talar om. Så hoppas jag att vi har en arrangemang i Europa, att vi kan fördela bördorna lite mera jämnt över de europeiska länderna, det är det jag vill uppnå.

(Reporter och Carl Bildt i "Om svar anhålles" 3/9 1998)

Bildt motiverade mycket tydligt längre fram i intervjun att Sverige inte hade råd, i varje fall inte utan att svenska kommuner fick aningen spara eller höja skatten:

– Vi kan inte bära hela världens bördor på våra skuldror. Jag vet ju, det vet vi alla, att när vi hamnar i de här situationerna där det kommer en flyktingvåg från andra länder... och det kan vara krig, vi måste göra det, inte tu tal om den saken – så slår det direkt in i Göran Holms kommunala budget i Vellinge. Och förr eller senare så får han då spara på sophämtningen eller spara på skolan eller nånting sånt om han inte vill höja skatten. Och staten hjälpte till i viss utsträckning men staten kan inte hjälpa till fullt ut. När vi då dessutom haft en situation på arbetsmarkanden som vi har just nu där dom tvingas gå på bidrag och alldeles för länge utan jobb så blir det dyrt. Därför så tror jag att vi måste samverka mellan länderna om detta. Och vi kan inte föra en politik som är alltför mycket avvikande från andra länder.

I moderaternas informationsblad *Flyktingpolitiken* uttrycktes motsvarande, det vill säga att Sverige hade tagit ett mycket stort ansvar för flyktingar från den egna kontinenten, att Sverige ska ge flyktingar skydd och fristad och att Sverige ska arbeta för en gemensam och generösare europeisk flyktingpolitik, samt att alla länder i EU bör dela "bördan av flyktingströmmarna". Det sades dock också att Sverige har en skyldighet att hjälpa dem som flyr, det vill säga en antydning om ett rättighetsperspektiv. Rättighetsperspektivet fanns uttalat i det centrala materialet enbart av miljöpartiet och vänsterpartiet:

⁴ Holm var en lokal moderatpolitiker som intervjuats i ett inslag i programmet.

Flyktingars rätt till fristad ska garanteras och flyktingpolitiken ska underställas kravet om barnens bästa, enligt FN:s barnkonvention.

(*Valmanifest 98*, mp)

Vänsterpartiet hade i sin valplattform en formulering om "rätt till asyl" och förespråkade en "human flyktingpolitik". Man talade också om att människor skickades tillbaka till tortyr, familjer splittades och barn utvisades i strid med de konventioner som Sverige undertecknat, med andra ord ett tydligt rättighetsperspektiv. Även i valhandboken *Så vinner vi valet* återfanns liknade formuleringar.

Perspektiv på diskriminering och rasism

Att diskriminering och rasism förekom nämndes alltså i några sammanhang i det centrala materialet. Lars Leijonborg och Gudrun Schyman nämnde i partiledarintervjun respektive slutdebatten förefintligheten av främlingsfientlighet och rasism. Centerpartiets Lennart Daléus och Birger Schlaug talade i partiledarintervjun respektive slutdebatten om det oacceptabla i att människor i Sverige förvägrades en anställningsintervju för att de hade utländska efternamn. Kristdemokraterna nämnde främlingsfientlighet i sitt *Valmanifest – för ett tryggare och friare Sverige*. I de tre debattartiklarna från DN Debatt om Juan Fonsecas sätt att driva sin personvalskampanj antydde att det finns "invandrarfientliga krafter" (DN 11/8 1998) och sades att det finns diskriminering (DN 15/8 1998) samt rasister och främlingsfientliga (DN 28/8 1998). I övrigt kom diskrimineringsfrågan upp några gånger i det mer perifera materialet. Men orsakerna till diskriminering eller rasism diskuterades inte.

Den enda något mer utvecklade analysen av diskriminering förekom i miljöpartiets *Så här tycker vi – en argumentationssamling för valarbetare*:

En viktig beståndsdel i att minska arbetslösheten och diskrimineringen av invandrare är näringspolitiken. Vi kan ta till vara de resurser och kunskaper som finns hos invandrade grupper genom att stimulera egenföretagande. I ett längre perspektiv leder det också till att diskrimineringen av invandrare minskar då den svenska omgivningen får respekt genom att man visar att man ger samhället nytt företagande.

Den förklaring som antydde här var att en orsak till diskriminering är att "den svenska omgivningen" inte betraktar "invandrare" med respekt så länge de är arbetslösa eller inte visar sin samhälls-

nyttighet. Detta är inte något fullfjädrat *blaming the victim*-resonemang men tenderar flytta fokus från den diskriminerande parten till den som drabbas.

"Vi" och "dom"

Det var få gånger i detta material som "vi svenskar" explicit relateras till "invandrare" eller flyktingar. Att "vi" ger och tar emot förekom:

- ...jag var ju med när vi fattade beslutet om **bosnienflyktingar, 80 000 personer** som vi gav en fristad...⁵
(Carl Bildt i "Till svars" 3/9 1998)

Nyttoperspektivet har jag funnit uttryckt en gång i en mening där "vi" relaterades till "dem":

- Vi kan ta till vara de resurser och kunskaper som finns hos invandrade grupper genom att stimulera egenföretagande.**
(Så här tycker vi – en argumentationssamling för valarbetare, mp)

"Vi" detta år hade också invandrare och flyktingar, och dessutom kanske för många:

- Men vad vill du säga till dom som menar att **vi har för många flyktingar och invandrare** i Sverige?
(Reporter i "Till svars" 3/9 1998)
- Dom här problemen har ju skapat *motsättningar* också mellan svenskar och **invandrare**. Det är många som tycker att **vi har för många invandrare och flyktingar** i Sverige.
(Reporter i "Till svars" 10/9 1998)

Diskriminering i valrörelsen 1998?

Exkludering

Detta år förekom ju tre valrelaterade inlägg på DN Debatt av politiker som refererade till sig själva som "invandrare".⁶ I övrigt var även detta valår de som deltog centralt på den arena som TV skapade – partiledarna och de reportrar som ställde frågor till dem, samt några lokala politiker i vissa partier – personer som otvetydigt

⁵ Att "vi" syftar på "svenskarna" här är dock inte säkert; möjligen betyder "vi" här regeringen.

⁶ Bijan Fahimi, Juan Fonseca, Ana Maria Narti, Sharif Saleem, Farouk Kobba Abdennabi och Marcela Arosenius.

kategoriserades som "svenskar". Undantaget här var ett reportage där den lokale s-politikern Ilmar Reepalu ställde frågor till Göran Persson. Han presenterades i reportaget som invandrad från Estland. Dock är det inte säkert att han ens efter detta automatiskt kategoriserades som invandrare av flertalet tittare: om signaler för den kategoriseringen tänks vara ett "osvenskt" namn, att tala svenska med brytning och att vara mörkare än ett genomsnitt av Sveriges befolkning, uppfyllde Reepalu bara det första kriteriet. Ytterligare en av de lokala partimedlemmarna hade "Mäki" som mellannamn, som en liten påminnelse om att andra språk än det svenska existerar i landet.

I detta års omgång av partiledarutfrågningarna hade TV i stället för väljare som ställde frågor in i kameran valt att använda sig av internetfrågor. Frågor från 29 personer namngivna med för- och efternamn (plus ytterligare några som bara presenterat sig med förnamn) förekom. Av dessa namn var det knappast något som skulle placera frågeställaren i invandrarkategorin för tittarna.

Nedvärdering

Några generaliserande uttalanden om "invandrare" eller flyktingar som grupp fanns inte i det genomgångna materialet, följaktligen heller inga nedvärderande sådana. Men med vad associerades "invandrare" och flyktingar? Det som diskuterades var bland annat rasism, diskriminering, aspekter av flyktingpolitiken, arbetslöshet, segregation, religionsfrihet för muslimer, svenskundervisning, skolor i "utsatta områden", rösträtt för "invandrare" och integrationspolitik. Jag har inte funnit att detta skapat nedvärderande associationer i materialet. Moderaterna associerade dock flyktingar med höga kostnader på ett annat sätt än övriga partier, vilket framgår av Bildt-citaten i avsnittet om perspektiv på flyktingpolitiken.

Ett speciellt tema jag vill lyfta fram i materialet är dock att antal eller andel flyktingar och "invandrare" i Sverige eller i vissa mindre geografiska områden i den rådande diskursen kunde betraktas som ett problem i sig, även flera år efter Ny Demokratis frånfälle. Ett tecken på detta var då TVs reporter vid ett par tillfällen (citerade ovan) hävdade att många ansåg att "vi har för många" invandrare och flyktingar och bad partiledarna förhålla sig till detta. Att det fanns de som ansåg detta finns goda belegg för, även om det förstås inte är lika lätt att belägga att dessa var "många", vilket hävdades

vid det ena tillfället. Båda partiledarna tog också avstånd från påståendet om att flyktingarna och "invandrarna" var för många.

Det kan ändå diskuteras i vilken utsträckning det att reportern förde in denna fråga på den centrala valagendan fungerade som ett sätt att legitimera åsikten i sig. Frågan är inte identisk med den om hur Sveriges kommande flyktingpolitik ska se ut, en fråga som ju rör potentiella personer, utan handlar om att en del av den svenska befolkningen kan betraktas som överflödigt eller oönskad, naturligtvis en nedvärderande attityd. I samma anda frågade också TVs reportrar vad man skulle göra för att undvika att få bostadsområden eller förorter där det i stort sett bara bodde "invandrare" ("Till svars" 27/8 1998) eller bostadsområden där det bor "väldigt många invandrare och flyktingar" ("Till svars" 3/9 1998). I båda fallen svarade partiledarna (Leijonborg respektive Bildt) att det *inte i sig* var ett problem att det bodde många flyktingar eller "invandrare" i ett område utan att det var eventuella sociala problem i dessa områden som var det som oroade. Det är möjligt att reporterns förgivettagna utgångspunkt var att det var sociala problem eller många arbetslösa på samma ställe som var det problematiska och inte själva "invandrartätheten". Men att båda partiledarna kände sig föranledda att påpeka vad som var och vad som inte var problemet i sammanhanget tyder på att diskursen vid tiden möjliggjorde båda tolkningarna.

Flyktingar som vattenmassor var en fast etablerad metafor. I moderaternas informationsblad *Flyktingpolitiken* talades både om "stora flyktingströmmar" och "bördan av flyktingströmmarna"; det senare uttrycket blandmetafor tyder på att "flyktingström" blivit ett så etablerat uttryck att det närmast var att betrakta som en död metafor, det vill säga att dess metaforiska innebörd inte längre stod omedelbart klar för språkanvändarna. Ordet "flyktingvåg" förekom också i TV-materialet.

Objektifiering

Förutom att det inte fanns lika mycket material och följaktligen inte lika många resonemang om "invandrare" och flyktingar detta valår som det föregående, liknade detta valårs retorik retoriken de andra valåren. Det anlades inte något nyttoperspektiv på flyktingpolitiken och varken "invandrare" eller flyktingar diskuterades som om de vore ting. "Invandrare" som resurs för Sverige var dock ett tema som förekom någon enstaka gång även detta valår:

Sverige kan dra nytta av företagstraditioner från andra länder och av invandrare som bygger broar till sina hemländer.

(Gör det möjligt för Sverige!, valmanifest m)

Förslag som pekar mot negativ särbehandling

I denna valrörelse framfördes inga krav på en mot asylsökande mer restriktiv flyktingpolitik, vilket ju var naturligt efter den nyligen genomförda förändringen i flyktingpolitiken. Endast moderaterna förefaller ha velat framhålla de förändringar man varit med om att driva fram i sitt valmaterial, medan andra partier inte slog på trumman för dem. Under rubriken "Detta gjorde den borgerliga regeringen" berättade man att möjligheten att utvisa utlänningar som begått brott i Sverige utökats och att vård och medicin på flyktingförläggningarna hade avgiftsbelagts, det vill säga ett försvar för försämringar för grupper i Sverige som inte var svenska medborgare. Repatriering var inte ett tema i denna valrörelse.

Inflytandet av Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik

I detta kapitel gäller rubrikens tema eventuellt kvarstående inflytande på flykting- och invandringsfrågorna av Ny Demokratis retorik under deras aktiva år. Ett sådant hade för det första kunna ta sig uttryck i att Ny Demokrati-förslag som ännu inte vunnit genklang 1994 hade gjort det 1998. Inga av de förslag som Ny Demokrati framfört, som inte gällde flyktingpolitiken och som inte redan hade vunnit genklang i de övriga partiernas valretorik 1994, hade gjort det 1998.

För det andra hade ett inflytande kunnat ta sig uttryck i att det inslag av nedvärdering av flyktingar eller invandrade personer som Ny Demokrati stod för i valrörelsen 1994 hade tagits upp av andra partier i den påföljande valrörelsen. Men så var inte fallet.

Sammanfattning 1998

I denna valrörelse stod frågor som knöts till flyktingar eller "invandrare" inte i fokus. Flyktingpolitiken var inte längre ett debattämne detta valår, både beroende på att beslut om en omläggning av flyktingpolitiken nyligen var fattat och att Ny Demokrati inte

längre var med. Frågor som hade börjat uppmärksammas var den höga arbetslösheten bland invandrade och "segregerade" bostadsområden.

Kategoriseringen förefaller ha gått till på samma sätt som tidigare. Jag fann det specifikt distansnerande då reporter och partiledare i en partiledarutfrågning diskuterade på ett mycket oprecist sätt kring en "invandrar- och flyktingfråga".

Det närmast automatiska upprepadet av generositetsperspektivet på flyktingpolitiken var försvunnet i detta val, även om man kunde urskilja spår i vissa partiers material. Rättighetsperspektivet fanns också någon gång uttryckt.

Diskriminering och rasism nämndes men inget specifikt perspektiv på dessa fenomen går att utläsa.

Även detta valår framställdes "vi svenskar" i subjektpositioner som mottagare och givare samt de som kan dra nytta av de invandrade. Något nyttoperspektiv på flyktingpolitiken anlades dock inte, det vill säga ingen hävdade att antalet flyktingar som fick uppehållstillstånd skulle stå i proportion till behovet av arbetskraft i Sverige. "Invandrare" och flyktingar kunde också framställas som något "vi" kunde tänkas ha för många av.

Från den del av valarenan som TV-utfrågningarna utgjorde var den invandrade delen av befolkningen nästan helt exkluderad.

Inga nedvärderande generaliseringar om "invandrare" eller flyktingar förekom detta valår, men i något sammanhang förknippades flyktingar med höga kostnader och nerskärningar i kommunal service. Ett tema som kom upp några gånger var att det fanns de i Sverige som ansåg att det fanns för många "invandrare" och flyktingar i landet respektive att det var ett problem att de fanns en hög andel sådana personer i vissa bostadsområden.

Jag fann ingen objektivering och inte heller några förslag till negativ särbehandling detta valår.

Det är svårt att se att Ny Demokratis retorik skulle ligga kvar i valrörelsen 1998. Inget parti drev detta val de frågor som hade med "invandrare" eller flyktingar att göra som viktiga valfrågor. Moderaterna gick dock gärna ut med de förändringar i flyktingpolitiken som man varit med om att genomföra.

6 Val 2002: "Integrationsproblem" i fokus

Vid valet 1998 hade socialdemokraterna förlorat mandat i ett nytt rekorddåligt val, men vänsterpartiet gjort ett mycket bra val. Folkpartiet och centern gick bakåt. Trots att även kristdemokraterna gjorde det i särklass bästa valet i sin korta riksdagshistoria och moderaterna gick framåt ett par mandat, räckte det inte för ett regeringskifte. Under mandatperioden fram till 2002 styrde alltså ännu en socialdemokratisk minoritetsregering.

Frågor i valrörelsen 2002

I detta val dominerade ingen enskild fråga tydligt i det analyserade materialet. Skatter och skola var viktiga debattämnen, liksom långtidssjukskrivningar, arbetslöshet bland "invandrare" och arbetskraftsinvandring. Enligt en undersökning av "Rapport", *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* under perioden 18 augusti till tredje september var den enskilda sakfråga som fick mest uppmärksamhet vad som benämndes "integration". Under denna rubrik sorterade frågor om segregation, språktester, arbetskraftsinvandring, rasistiska uttalanden med mera, det vill säga sådana frågor som explicit knöts till invandring eller personer som benämndes "invandrare" (Asp 2002). Även flera personer som deltog i valdebatten pekade på att dessa frågor fått stort utrymme, som till exempel centerns Maud Olofsson som kallade integrationsfrågorna för "ett av valets stora debattämnen" (DN Debatt 30/8 2002).

Också i mitt material, som alltså utgörs av en blandning av parti- och medieproducerat material, framträder dessa frågor som viktigare än under de fyra föregående valrörelserna. De frågor i det centrala materialet som uppgavs särskilt beröra flyktingar och "invandrare" var detta år dessutom jämförelsevis många. Förutom arbetskraftsinvandring och vilka regler som skulle gälla för sådan, samt redan invandrades arbetslöshet berördes förtyck av unga "in-

vandrarflickor" eller -kvinnor, krav för medborgarskap, om det kunde vara rätt att hjälpa flyktingar gömma sig i Sverige, svenskundervisning och dåliga svenskkunskaper hos "invandrare", flykting- och asylpolitik, skolfrågor och dåliga skolresultat för barn med utländsk bakgrund, Schengen, validering av invandrade personers examina, inkomstskillnader mellan invandrade och infödda, lågt valdeltagande bland invandrade, vilka traditioner som alla ska ha rätt att välja om man vill följa, samt diskriminering och främlingsfientlighet.

Mer än 62 minuter av tio timmars TV-utfrågning och –debatt ägnades åt flykting- och invandringsrelaterade frågor, vilket är större andel av tiden än i någon av de föregående fyra valrörelserna. Alla partiets valmanifest eller –plattformar tog detta år upp frågor som explicit kopplades till "invandrare" eller flyktingar. Också på DN Debatt under den undersökta perioden framstod invandrings- eller invandrarrelaterade frågor som ovanligt viktiga. Sådana nämns i åtta artiklar författade av partiföreträdare, varav tre hade de så kallade integrationspolitiska frågorna som huvudtema. Både folkpartiet och moderaterna presenterade sina integrationspolitiska program som viktiga inslag i valrörelsen.

Sammanfattningsvis var vad som övergripande benämndes integrationsfrågor, i huvudsak frågan om hur arbetslösa invandrade personer skulle kunna få jobb och frågan om språktest för medborgarskap, samt frågan om arbetskraftsinvandring, centrala i valet. Att de blev till viktiga teman berodde dels på att partierna, i första hand folkpartiet, lyfte fram dem i valrörelsen. Svenskt Näringsliv hade föreslagit att Sverige skulle bli mer tillgängligt för arbetskraftsinvandring. Folkpartiet, och moderaterna och centern hade tagit upp detta krav i valrörelsen. Socialdemokraterna konfronterade förslaget med resonemanget att man först måste se till att de många arbetslösa "invandrare" som redan bodde i Sverige liksom andra långtidsarbetslösa skulle få jobb. På så sätt kopplades frågan om arbetskraftsinvandring till den om proportionellt sett hög arbetslöshet bland invandrade i Sverige.

Förutom folkpartiet producerade moderaterna, centern, miljöpartiet och vänstern rapporter om det som benämndes integration under 2002 och socialdemokraterna hade ett speciellt valblad på temat. Vänsterpartiet tog fram ett material som bemötte folkpartiets integrationspolitiska program.

Att dessa frågor hamnade i fokus berodde också på att TV lyfte fram dem. TV valde detta år att vara mer styrande i debatterna än

tidigare. I såväl "Duellen" mellan statsministern och ledaren för det största oppositionspartiet som slutdebatten förde reportrarna in de frågor som skulle diskuteras, medan man i tidigare valrörelser lämnat ämnena i debatten fria. Både i dessa debatter och i partiledarutfrågningarna valde man att lyfta in de nämnda frågorna. Frågan om rasism och diskriminering fokuserades speciellt i slutet av valrörelsen efter det att SVT-programmet "Uppdrag granskning" med dolda mikrofoner spelat in några valarbetares rasistiska eller starkt fördömsfulla uttalanden om "invandrare" i Sverige. Att de så kallade integrationspolitiska frågorna befann sig i mediernas intressefokus stämmer ju också med ovan refererade medieundersökning.

Kategorisering

Ordet "flykting" förekom i vissa resonemang men inte särskilt ofta eftersom flyktingpolitiken inte tog stort utrymme i diskussionen. Den kategori som benämndes "invandrare" var däremot ofta refererad till. Liksom tidigare framkom i flera sammanhang att "invandrare" inte var "svenskar":

Det finns ingen risk för att en sådan möjlighet skulle medföra att företaget hellre importerar arbetskraft än ger jobbet till arbetslösa invandrare eller svenskar med samma kompetens.

(Bo Lundgren, m, DN Debatt 22/8 2002)

– Vad säger du till dom invandrare och svenskar som bor i områden där det redan nu är väldigt stora problem och som säger att låt oss reda upp dom här segregationsproblemen och arbetslöshetsproblemen, låt oss reda upp det först innan vi tar emot fler flyktingar?

(Reporter i "Utfrågningen" 27/8 2002)

Även undergrupper av "invandrare" urskiljdes:

– ...för om vi tar invandrarelever, låt oss säga att duktiga invandrarelever då får gå i skola här inne i innerstan, då blir kanske dom förebilder för andra invandrarungdomar.

(Lars Leijonborg i "Utfrågningen" 5/9 2002)

Men det gjordes också medvetna försök till inklusion:

Det är viktigt att invandrarna jobbar bland andra svenskar...

(Från första dagen..., c)

Hos flera av partierna märktes en viss återhållsamhet med ordet "invandrare". Andra uttryck användes, såsom "person med utländsk bakgrund", "människa med utländsk bakgrund", "människor med mångkulturell bakgrund", "nya svenskar", "människor från andra länder" och "de som kommer hit". I synnerhet miljöpartiet hade gått in för att ersätta termen "invandrare" med "person med utländsk bakgrund" eller andra uttryck. I ingen del av det genomgångna materialet från miljöpartiet användes "invandrare" och språkröret Peter Eriksson använde inte heller ordet i de analyserade TV-programmen. Men partierna hade olika strategier i detta sammanhang. I folkpartiets material och Lars Leijonborgs uttalanden användes ordet "invandrare" mycket frekvent.

Distansering

Sättet att tala om en bestämd grupp och att avgränsa den med ett substantiv eller fast uttryck var genomgående även i denna valrörelse, vare sig man använde ordet "invandrare", som i citaten ovan, eller undvek det.

De skillnader som beskrevs mellan infödda och invandrade var i första hand de invandrades högre arbetslöshet, som var ett viktigt och återkommande tema i debatten. Ingenstans har jag dock funnit explicit uttalat att detta skulle ha att göra med de invandrades avvikande kultur eller beteende på arbetsmarknaden.

Men det förekom också andra påståenden om olikhet i social situation där förklaringen som gavs var skillnad i beteende mellan de invandrade och de infödda. I ett sammanhang pekades på avvikande villkor för invandrade kvinnor på grund av annorlunda normer:

Kvinnor med utländsk bakgrund blir diskriminerande dels för att de är kvinnor, dels för att de klassmässigt ofta tillhör arbetarklassen och dels p.g.a. etnicitet. De vuxna kvinnorna förväntas ofta i familjen leva efter hemlandets normer och förmedla detta till sina söner och döttrar samtidigt som de på sina arbetsplatser möter andra normer. Många unga flickor har en svår uppväxt, om normerna skiljer sig för mycket mellan hemmet och samhället i övrigt.

(Integrationspolitisk plattform för vänsterpartiet)

I nedanstående meningsutbyte förknippades hedersmord i reporterns fråga med bristande integration och av den svarande partiledaren Maud Olofsson med att man kan för lite om svenska regler och traditioner. Det är alltså fråga om skillnadgörande:

– Du sa ju i det här korta svaren att du trodde att mordet på Fadime var ett hedersmord. Det här gäller ju hundratals, ja kanske fler unga flickor som lever i Sverige. Hur ska dom och deras familjer kunna integreras med det övriga samhället?

– Ja, jag, en sak: jobb, jobb, jobb. Alltså, om man kommer till ett nytt samhälle, då måste man känna att man är behövd. Och dom som kommer till oss, dom har ju kunskaper, dom har utbildning, dom har erfarenheter som vårt samhälle skulle må väl av. Och skulle vi ta till vara på det, ja då skulle man ju integreras på ett bättre sätt. Och då tror jag också man lär sig svenska regler och traditioner och annat på ett bättre sätt.

(Ur "Utfrågningen" 22/8 2002)

I moderaternas programskrift *Historien kring "det nya landet". Åtta år av misslyckad integrationspolitik* framhölls skillnader mellan infödda och utrikesfödda vad gällde arbetslöshet, andel fängelsedömda och skolresultat. I några sammanhang uppfattar jag att man gjort mer än resonemanget så att säga krävde för att lyfta fram olikhet mellan "invandrare" eller invandrades barn och "svenskar". I följande resonemang konstaterade folkpartiet att det inte var den svenska eller utländska bakgrunden i sig som var den viktiga faktorn utan "social situation" men höll ändå fast vid skiljelinjen mellan "elever med invandrade föräldrar" och deras "helsvenska kamrater":

Elever med utländsk bakgrund nådde i genomsnitt sämre betyg än elever med svensk bakgrund. Under första halvan av 1990-talet var det endast omkring hälften av de barn som kommit till Sverige efter tio års ålder som lämnade grundskolan med kompletta avgångsbetyg.

I sammanhanget bör dock konstateras att efter kontroll för social situation var risken allmänt sett inte större för elever med invandrade föräldrar att få låga eller ofullständiga betyg än vad den var för deras helsvenska kamrater. Men i och med att de nya svenskarna har en sämre social situation än de gamla svenskarna går utanförskapet i arv.

(*En ny integrationspolitik*, fp)

Ett liknande resonemang om brottslighet fördes i samma program, där man började med att påpeka att det är oklart om invandrarskapet i sig verkligen är kopplat till brottslighet men gled över till ett resonemang där detta samband uppenbarligen var det viktiga:

Sociala och ekonomiska förhållanden samt invandrargruppernas demografiska sammansättning gör också sitt till för att förklara varför invandrare är överrepresenterade i statistiken. Till det kommer också att det finns internationella ligor som kommer till Sverige enbart i

syfte att begå brott. Dessa ligors medlemmar behöver inte vara invandrare eller asylsökande, men kommer med i brottsstatistiken som utrikes födda och utnyttjas för att svartmåla invandringen. (...)

Invandrars överrepresentation bland arbetslösa och bland brottslingar bör vi därför i första hand se som ett misslyckande för integrationspolitiken.

Perspektiv på flyktingpolitiken

Flyktingpolitiken var ju inget stort diskussionsämne denna valrörelse men det fanns korta formuleringar om flyktingpolitik i det centrala materialet. Dessa pekade i olika riktningar. Maud Olofsson instämde i partiledarutfrågningen med reporterns förmodan om att centerpartiet ville ha en generös flyktingpolitik och nämnde även detta på DN Debatt (30/8 2002). Gudrun Schyman uttalade sig utifrån vad som förefaller vara både ett rättighets- och ett generositetsperspektiv:

- Vi har ju skrivit på konventioner, internationella, som ger människor rätt att söka asyl, vi har skrivit på på åtaganden när det gäller flyktingar och det, dom ska vi hålla. Så jag tycker vi ska ha en generös syn på människor som kommer hit och i sin nöd söker skydd.
(Ur "Utfrågningen" 27/8 2002)

Även i sin valplattform hade vänsterpartiet formuleringar som efterlyste en mer öppen och generös flyktingpolitik i EU och rätts-säker asylprövning. Peter Eriksson förde ett resonemang om att Sverige kunde vara mer generöst där även uttrycket "generös flyktingpolitik" förekom:

- Ja jag tycker att vi ska kunna ha en mer generös flyktingpolitik idag. (...)
- Men vi ska inte ha nåra, vi ska inte sätta nåt tak så att säga utan vi ska släppa in dom flyktingar som kommer hit som har...?
- Jag tycker vi kan ha mer generösa regler än idag. Vi har plats för fler människor. I många av dom kommunerna som vi har i Sverige (...) Vi har en minskande befolkning och många av dom skulle gärna ta emot fler flyktingar.
(Peter Eriksson och reporter i "Utfrågningen" 3/9 2002)

Också i sitt valmanifest förordade miljöpartiet att Sverige skulle föra en mer generös flyktingpolitik samt att Genève-konventionen om de mänskliga rättigheterna skulle efterlevas bättre. Också krist-

demokraterna hade i sitt valmanifest en formulering som hävdade att man måste verka för en human och generös flyktingpolitik. I socialdemokraternas valmanifest talades om att svensk flyktingpolitik ska vara rättssäker.

I folkpartiets valmanifest fanns formuleringar som pekade i olika riktningar. En pekade mot ett rättighetsperspektiv, dock utan att specifikt ålägga Sverige skyldigheter:

Att ge förföljda människor en fristad är de fria, demokratiska ländernas skyldighet.

En annan formulering föreföll snarare utgå från ett hotperspektiv i kopplandet av "flyktingströmmar" till en rad för Sverige och andra nationer hotfulla fenomen:

Internationell terrorism och annan brottslighet, miljöpåverkande utsläpp i luft och vatten, epidemier, valutaspekulationer och flyktingströmmar tvingar fram gränsöverskridande lösningar och ett fördjupat kontinentalt och internationellt politiskt samarbete.

Inte så mycket utöver detta framkom i det mindre centrala materialet. Vissa formuleringar förekom som pekade i samma riktning som vad respektive parti uttryckte i det centrala materialet. I sitt program *En ny integrationspolitik* uttryckte dock folkpartiet vad som liknade ett nyttoperspektiv på flyktingpolitiken:

Sverige behöver fler invandrare, inte färre. Därför ska vi bedriva en human flyktingpolitik och även öppna för arbetskraftsinvandring.

Men på annat ställe i samma program tog man avstånd från ett sådant nyttotänkande:

Det är viktigt att slå fast att ekonomiska skäl eller rådande konjunkturläge aldrig får styra flyktingpolitiken.

Även vänsterpartiet tog avstånd från ett nyttoperspektiv:

Sveriges eventuella behov av arbetskraft ska inte vara avgörande för att en asylsökande beviljas uppehållstillstånd, utan hans eller hennes asylskäl.

(När vi säger alla menar vi alla. Vänsterpartiets integrationspolitik – en offensiv för ett förnyat arbetsliv)

Perspektiv på diskriminering och rasism

Diskriminering och rasism uppmärksammades alltså i det centrala materialet av flera partier. Men dessa fenomen tillmättes olika vikt. Miljöpartiet förde fram olika åtgärder mot diskriminering som en huvudlinje i sin integrationspolitik. Vänsterpartiet uppfattade diskriminering i arbetslivet som en mycket viktig orsak till den högre arbetslösheten i den invandrade befolkningen. Så uttryckte sig till exempel Gudrun Schyman i TV:s slutdebatt. Bland de borgerliga partierna talade framför allt centern om diskriminering. Men den övergripande retoriska strategin bestod alltså i att ge socialdemokraterna och samarbetspartierna vänstern och miljöpartiet skulden för arbetslösheten som en del av en misslyckad integrationspolitik. Diskriminering var enligt detta synsätt något som förekom men inte utgjorde en huvudförklaring till den högre arbetslösheten:

Diskriminering och fördomar mot invandrare är ett stort hinder, men kan ej sägas utgöra huvudförklaringen till de stora skillnader som finns i sysselsättningsgrad mellan utlandsfödda och svenskfödda. Huvudförklaringen finns snarare i de verkliga strukturer som i dag hindrar hundratusentals gamla och nya svenskar från att leva värdiga och produktiva liv. Det handlar om skatter som hindrar arbete och företagande, om rigida arbetsmarknadslagar och krångliga regler för nyföretagande, om bidragssystem som hindrar egenförsörjning samt om en utbredd "omhändertagandementalitet" i samhällssystemet.

(En ny integrationspolitik, fp)

Det är svårt att utläsa några perspektiv på rasism, främlingsfientlighet eller diskriminering. Värderingars roll betonades i flera sammanhang, med andra ord låg ett fördomsperspektiv nära till hands:

– Släpp inte, Bo /Lundgren/ att det också handlar om värderingar. Släpp inte att hela den här frågan också handlar om diskriminering. Vi vet att även om det finns jobb så får inte invandrare dom jobben därför att dom kanske har fel efternamn.

(Göran Persson i "Slutdebatten" 13/9 2002)

– Hur får vi ändring i huvudet på människor som har dom här fördomarna? Och det är ju opinionsarbete och det är utbildning som vi måste använda.

(Gudrun Schyman i "Slutdebatten" 13/9 2002)

I några sammanhang antyddes strukturella förklaringar. Miljöpartiet hävdade i *Det mångkulturella samhället. Integrationspolitisk rapport* att svensk politik för att hantera etnisk mångfald byggt på assimilationssträvanden och att ökad segregation och diskriminering

är belägg för den politiska oförmågan, samt att den dominerande normen varit den vita medelålders västerländske mannens. Man hävdade att det krävdes förändringar av såväl synsätt som strukturer. Även vänsterpartiet antydde en strukturell syn på diskriminering:

Det handlar om att Sverige är ett kapitalistiskt samhälle ... med en institutionaliserad rasism där invandrare konsekvent exkluderas och marginaliseras.

(Vänsterpartiets valplattform. Uppdrag Rättvisa)

Etnisk diskriminering kopplades i plattformen också till makt- ojämlighet och man hävdade att kvinnor och människor med utländsk bakgrund diskrimineras systematiskt.

I denna valrörelse återkom i delar av moderaternas material ett resonemang med drag av *blaming the victim* som jag funnit enstaka exempel på i de två föregående valrörelserna. En sådan förklaring var att rasistiska föreställningar hade sin grund i att andra såg att många av de invandrade (på grund av den hämmande politiken) var arbetslösa och tvingades leva på bidrag:

– Det viktigaste vi kan göra är att undanröja orsakerna till att människor, av oförstånd, ibland därför att de har rasistiska värderingar – och det är oacceptabelt i Sverige – att man överhuvudtaget diskuterar på det här viset, det är att under åtta år har det förts en politik som har låst fast invandrare till Sverige i ett utanförskap, utan jobb. Det viktigaste för oss, för en ny regering, kommer att bli att snabbt se till att man ersätter socialbidrag med en ersättning för att man arbetar eller studerar eller gör båggedera, att verkligen få alla invandrare i Sverige i arbete. Då blir det en tillgång för Sverige, då kan vi bli en stark ekonomi och vi slipper den främlingsdiskussionen som finns idag.

(Bo Lundgren i "Slutdebatten", 13/9 2002)

Det antydde också i ett sammanhang att orsaken kunde vara "invandrades" brottslighet:

Brottsligheten drabbar dubbelt. Den slår mot de som drabbas, men är också ett upphov till andras rädsla och till det som kallas "invandrarfiendlighet".

(Historien kring "det nya landet".
Åtta år av misslyckad integrationspolitik, m)

"Vi" och "dom"

Flera olika slags relationer uttrycktes i "vi" – "dom"-formuleringarna, men ett återkommande var nyttoresonemang, där "vi" behöver "dem", inte har råd att vara utan "dem" och kan lyckas eller misslyckas med att ta till vara "dem" eller "deras" förmågor:

*Vi har inte råd att vara utan **invandrarna**. Vi behöver skaparkraft och nya idéer. Vi behöver läkare och vårdbiträden, busschaufförer och företagsledare.*

(Ett parti som vågar utmana. Folkpartiet liberalernas valmanifest inför valet 2002)

– Och **dom** som kommer till oss, **dom** har ju kunskaper, **dom** har utbildning, **dom** har erfarenheter som vårt samhälle skulle må väl av. Och skulle **vi** ta till vara på det, ja då skulle man ju integreras på ett bättre sätt.

(Maud Olofsson i "Utfrågningen" 22/8 2002)

Varför går **invandrade läkare, ingenjörer, ekonomer arbetslösa** i Sverige trots att **vi** är i behov av just läkare, ingenjörer och ekonomer?

(När vi säger alla menar vi alla. Vänsterpartiets integrationspolitik – en offensiv för ett förnyat arbetsliv)

I citaten ovan framstår "vi" i en subjektsposition där "vi" visserligen är de behövande, men också i rollen av entreprenör eller företagare som kan ta till vara (eller misslyckas med att ta till vara) en nytthet.

Diskriminering i valrörelsen 2002?

Exkludering

Mönstret med partiledare liksom TV-reportrar som entydigt sorterades in i kategorin svensk bestod även i detta val. Detta år var partiledarutfrågningarna inte upplagda med inslag med väljarfrågor. Sådana förekom endast som introduktion till olika diskussionsämnen i "Duellen". Här förekom fjorton personer, varav fem uppfyllde kriteriet att ha "icke-svenska" namn och antingen tala med brytning eller vara mörkare än genomsnittet. Ett par av dessa personer var troligen barn till invandrade föräldrar. Huruvida dessa båda av många tittare tenderade att placeras i kategorin "invandrare" eller inte, vet jag inte. Utöver detta gjorde flera av de övriga partiledarna/språkrören inlägg i inspelade inslag i programmet.

Av de åtta analyserade artiklarna på DN Debatt var en författad av Ana Maria Narti. Hon refererade inte till sig själv som "invandrare" i detta inlägg (men har gjort så i andra sammanhang) men att hon invandrat till Sverige torde vara känt för många.

Nedvärdering

Det förekom i denna valrörelse ett antal generaliserande uttalanden om "invandrare". Det stora flertalet handlade om problematiska situationer. Att arbetslösheten var hög och högre än för den infödda befolkningen var ett återkommande diskussionstema:

- Men vi har ändå stora förorter där det bor väldigt många människor från andra länder som inte har jobb, alltså där den stora majoriteten inte har jobb.

(Reporter i "Utfrågningen" 22/8 2002)

Det hävdades att många elever med utländsk bakgrund inte klarade kraven i grundläggande ämnen, att de i genomsnitt hade sämre betyg än barn med svensk bakgrund eller att de inte klarade kraven för gymnasieskolan:

Av de som påbörjat svenska för invandrare har sju av tio deltagare efter tre år ännu inte avslutat undervisningen med betyget godkänd.

Andelen elever med utländsk bakgrund som inte uppnår behörighet till gymnasieskolan är dubbelt så hög som genomsnittet.

Arbetslösheten är fyra gånger högre bland utlandsfödda än bland infödda medborgare.

(Bo Lundgren, DN Debatt 22/8 2002)

- ...bland pojkar med utl... med invandrarbakgrund så är det 43 och en halv procent som inte går ut skolan med godkänt i alla ämnen...

(Reporter i "Utfrågningen" 1/9 2002)

"Invandrare" sades ha bristfälliga språkkunskaper:

- Jag läste just Integrationsverkets... Migrations... /.../ Integrationsverkets, ja just det, rapport om, från 01 där dom berättar om språksituationen bland invandrare. Och där står det att ungefär en tredjedel av våra invandrare har så dålig språkförståelse att dom missar mycket väsentlig del av den skriftliga informationen så att det är ett stort problem. (...)

Jo att bristen på svenskkunskaper är ett jättestor problem. Jag får ständigt nya bevis för detta. Jag var i ett invandrarområde utanför

Halmstad häromdan och samma berättelse där. Föräldramöten, man måste ha tolkar, läkarbesök, man måste ha tolkar, personer som varit här i tolv år och sånt där, det är ett problem.

(Lars Leijonborg i "Utfrågningen" 5/9 2002)

De sades vara "socialbidragsberoende" och överrepresenterade bland brottslingar:

En seriös debatt måste se problemen – utanförskap, socialbidragsberoende och överrepresentation i kriminalstatistiken – och föreslå åtgärder som bidrar till att lösa problemen i stället för att endast visa upp en skenbar handlingskraft och hårda tag.

(Maud Olofsson, DN Debatt 30/8 2002)

Kriminalvårdsverkets allmänna statistik visar att var fjärde person som tas in i fängelse är utländsk medborgare. Det innebär en överrepresentation, jämfört med samhället i övrigt.

(*Historien kring "det nya landet". Åtta år av misslyckad integrationspolitik*, m)

En stor andel nya svenskar är fast i bidragsberoende.

(*En ny integrationspolitik*, fp)

De sades vara underrepresenterade bland dem som röstade och brydde sig om partipolitik:

– Så många unga människor och framför allt unga människor och invandrare röstar inte, bryr sig inte om partipolitik.

(Reporter i "Utfrågningen" 29/8 2002)

Barn och "många unga flickor med invandrabakgrund" sades utsättas för förtryck:

Det förekommer till exempel tvångsäktenskap och äktenskap mellan barn, som görs upp över deras huvuden. Det förekommer så kallade hedersmord. Och morderna är sannolikt bara toppen på ett isberg av förtryck mot unga kvinnor som vågar trotsa familjen och leva ett självständigt liv. Många unga flickor med invandrabakgrund tvingas leva ett dubbelliv i skräck för att familjen ska komma på dem med att inte följa traditionella värderingar när de är i skolan eller ute på sin fritid.

(*En ny integrationspolitik*, fp)

Metaforen om flyktingar som vattenmassor förekom bara någon enstaka gång med uttrycket "flyktingströmmar", men flyktingpolitik diskuterades ju inte mycket i denna valrörelse. Uttrycket "migrationstrycket lättar" förekom också.

I analysen av det material som de tidigare kapitlen bygger på har jag gått igenom vilka ämnen som diskuterades för att undersöka

huruvida flyktingar eller "invandrare" associerades med negativt värderade fenomen, även om inga uttryckliga generaliseringar gjordes. Detta år var dock associationerna så många och tydliga att en kartläggning av de diskuterade områdena inte blev nödvändig. Förutom sådana explicita påståenden om negativt beteende av "invandrare", av vilka flertalet citerats ovan, förekom i många sammanhang att "invandrare" i resonemangen kopplades till negativt värderade fenomen utan att det hävdades att "många invandrare", någon viss procentandel eller dylikt stod för detta problem. De negativa fenomen som associerades till "invandrarna" var ungefär desamma som de som utpekats ovan, det vill säga arbetslöshet, dåliga skolresultat, brottslighet och "socialbidragsberoende". "Invandrare" associerades också i flera sammanhang till mycket grovt kvinnoförtryck. Jag ska ge några exempel på sådana associativa sammanhang, men ämnena berördes i fler sammanhang än som framgår av citaten.

Arbetslöshet:

– Vad säger du till dom invandrare och svenskar som bor i områden där det redan nu är väldigt stora problem och som säger att låt oss reda upp dom här segregationsproblemen och arbetslöshetsproblemen, låt oss reda upp det först innan vi tar emot fler flyktingar?

(Reporter i "Utfrågningen" 27/8 2002)

Bidragstagande, -beroende:

– Dom som kommer till oss kan bidra till att utveckla samhället, om man får en chans att få ett jobb, om man får en chans att se vilken utbildning och komplettera den. Då kan man också få bidra till samhällets utveckling, inte som nu vara passiva bidragstagare.

(Maud Olofsson i "Slutdebatten" 13/9 2002)

Kvinnoförtryck:

– I det här integrationspolitiska programmet så står det ju så här att i Sverige har kvinnor samma rättigheter som män. Hur ska man se till att det i familjer med en annan kvinno syn blir så? (...)

– Men värderingarna, hur ska du få folk att ändra värderingar?

– Ja i sista hand, om dom inte ändrar värderingarna, alltså om dom anser att det är heder att skjuta ihjäl en flicka för att hon vill välja sin egen framtid och vill framträda i Sveriges television. Då kan dom människorna inte leva i Sverige alltså.

(Reporter och Lars Leijonborg i "Utfrågningen" 5/9 2002)

Stödet till de flickor som har en utsatt situation, till exempel unga invandrarflickor vars mänskliga rättigheter kränks, måste förstärkas.

(*Valmanifest. Tid för förändring. Tid för handling.*, kd)

Ovanstående associationer är tydliga och kan inte alla enkelt skiljas från de explicita påståenden som först citerades, men det förekom också mer subtila kopplingar mellan den invandrade delen av befolkningen och negativt värderade fenomen. Det är svårt att tro att påpekandet i sista meningen i citatet nedan skulle gjorts i ett förslag till utvecklandet av lokal demokrati (till exempel i en diskussion om stadsdelsnämnder) i ett sammanhang som inte var förknippat med invandring, såsom fallet var i detta program om integrationspolitik. Troligen bidrog det till att associera "invandrare" med lagbrott.

Vi vill ge människorna förutsättningar att själva lösa problemen i sin vardag, att själva skapa det samhälle de vill leva i. Ett sätt är att ge invånarna i en stadsdel resurser, som de gemensamt ska använda för att utveckla sitt lokalsamhälle. Detta ska naturligtvis ske inom ramarna för den svenska lagstiftningen.

(*Från första dagen...*, c)

En annan sådan association bör ha framkallats av moderaternas krav att dubbelt medborgarskap skulle kunna återkallas om personen ifråga dels förvärvat medborgarskapet med falska personuppgifter, dels begått grova brott. Att detta framfördes som ett huvudkrav i integrationspolitiken torde också bidra till att skapa föreställningen om att det är vanligt att personer som fått svenskt medborgarskap i vuxen ålder är grovt kriminella.

Återkallande av dubbelt medborgarskap

Sverige skall vara ett samhälle som är tryggt från brottslighet. Människor skall inte kunna utnyttja det öppna och demokratiska samhället för att begå brott.

(*Historien kring "det nya landet".
Åtta år av misslyckad integrationspolitik*)

Folkpartiet hade i stor font på sidan 2 i *En ny integrationspolitik* tre deviser:

I Sverige ska den som kan försörja sig själv
I Sverige får barn vara barn
I Sverige har kvinnor samma rättigheter som män

Här hävdades ju inte explicit att "invandrare" stod för det oönskade beteendet att inte försörja sig fast man kan, att inte låta barn vara barn (vilket möjligen syftar på tvångsäktenskap) eller att inte ge kvinnor samma rättigheter som män. I själva verket hävdades inte att någon stod för sådant beteende. De tre påståendena läser jag som i första hand normativa: så bör det vara i Sverige. Men normer uttalas knappast explicit om det inte finns någon anledning, det vill säga att man anser att de är utmanade eller att det finns normbrytare. I svallvågorna efter nyhetsrapporteringen om mordet på Fadime Sahindal och i sammanhanget integrationspolitiskt program rådde dock knappast något tvivel om vilka som utgjorde normbrytarna: de som omnämndes med termen "invandrare" över 70 gånger i programmet. I ett avsnitt i rapporten som kallades "Förtydliga toleransens gränser" slogs fast att Sverige ska vara ett mångkulturellt, tolerant och humant samhälle och att människor ska bemötas med respekt för sin särart. I underavsnittet "Kvinnoförtryck" sades att även "svenska" kvinnor är utsatta för våld och att allt kvinnoförtryck är vidrigt och oacceptabelt. Men medan hedersmord, könsstypning och tvångsäktenskap hänfördes till kulturell identitet pekade man i det "svenska" fallet på berusning som orsak:

Det är dock en myt att våld mot kvinnor skulle vara ett problem avgränsat till vissa invandrargrupper. En av de vanligaste våldsorsakerna är något så svenskt som renat brännvin.

Moderaterna hade i sitt valblad *Integration* rubriken "Trygghet från brott. Närpolisverksamheten ska byggas ut, inte minst i storstädernas förorter". Socialdemokraterna skrev i sitt valmanifest under rubriken "Mångfalden berikar"¹:

Unga flickor som lever under hot eller tvång måste få ett snabbt och kunnigt bemötande av skola, polis och socialtjänst och vid behov skyddat boende.

¹ Krav som framfördes i detta stycke var att segregationen måste brytas, att ökade arbetsmarknadspolitiska insatser skulle göras för "invandrare", att barn med utländsk bakgrund skulle få bättre stöd att nå kunskapsmålen i skolan, samt det citerade om de unga flickorna. Man nämnde också det svenska språkets betydelse. Bakomliggande problem var med andra ord hög arbetslöshet bland "invandrare", dåliga språkkunskaper, dåliga skolresultat och kvinnoförtryck. Vad som motiverade rubriken framgick med andra ord inte tydligt.

Moderaterna förknippade också, likt i exemplet i denna rapportens inledning, ointegrerade flyktingar med otrygghet för resten av befolkningen:

Sverige har stora problem med att erbjuda flyktingar goda möjligheter till arbete och personlig utveckling i det nya hemlandet. Det leder till segregation och utanförskap, men också till oro och rädsla hos många fler än flyktingarna.

*(Historien kring "det nya landet".
Åtta år av misslyckad integrationspolitik)*

Att "invandrarna" förknippades med problem i valretoriken är inte helt förvånande i de genrer som är aktuella, till exempel valmanifest och reporterutfrågningar med politiker. Dessa genrer är centrerade kring problembeskrivningar och förslag på lösningar av samhällsproblem. Men ur nedvärderingssynpunkt är det en viktig fråga hur ett problem som högre arbetslöshet hos vissa grupper förklaras. Beror det på förtryckande samhällsstrukturer eller på någon typ av brist hos de arbetslösa själva? Inte alla de problem som "invandrare" förknippades med förklarades på samma sätt. I denna valrörelse gick det ganska tydligt att se hur debatten svävade i fråga om orsak till vissa av de problem som räknats upp ovan medan andra var entydigt förlagda till bristfälligt uppträdande hos "invandrarna" själva.

Varken moderaterna eller andra skyllde i TV-debatten arbetslöshet och "bidragsberoende" på de arbetslösa "invandrarna" själva:

– Det är bara... Och detta gör vi för invandrarernas skull. Vi är övertygade om att det är ju samhället som håller dom ute, det är inte deras fel att dom inte har jobb, utan vi har byggt samhället så, framför allt ni, så att dom hålls utanför och det är det vi måste ändra på.

(Lars Leijonborg i "Slutdebatten" 13/9 2002)

Men det rådde oenighet om orsakerna till arbetslösheten. En linje var att diskriminering var den viktigaste orsaken. Den andra huvudlinjen, att det var en felaktig politik och samhällsstrukturer (som framför allt regeringen bar ansvar för) pekade också i första rummet ut omgivningen som skyldig, såsom ju hävdades entydigt i det citerade uttalandet av Lars Leijonborg i slutdebatten. Men denna linje var inte entydig i folkpartiets och moderaternas valmaterial. Andan att ställa krav på bidragsmottagare är knappast förenlig med det entydiga förläggandet av skuld till omgivningen. Så här uttrycktes det i folkpartiets *En ny integrationspolitik*:

En stor andel nya svenskar är fast i bidragsberoende. (...) Huvudorsaken till att någon fastnar i bidragsberoende är självklart bristen på arbeten och svårigheten att ta sig in på arbetsmarknaden. Men bidragssystemen som sådana bidrar dessutom till att det är mycket svårt att ta sig ur beroendet.

Det finns en snabb tillvänjningseffekt. Den som blir van vid att bli försörjd av andra kommer efter en tid att se detta som ett naturligt förhållande. Tesen "Jobb istället för bidrag" är först och främst riktad mot det samhälle som i praktiken tvingar människor att bli bidragstagare, men i andra hand också mot de individer som kommit att se bidragsmottagandet som något naturligt, en livsstil. (...) Den individ som fått bidragen har naturligtvis formulerat argument för sig själv och omgivningen, varför bidragen är motiverade.

Också moderaterna talade om bidragsberoende och ålägganden, som i följande citat där Bo Lundgren presenterade ett handlingsprogram i integrationsfrågor på DN Debatt (22/8 2002):

Den som har socialbidrag ska kunna åläggas att delta i praktik eller annan verksamhet, som utvecklar individens kompetens. Socialbidrag ska kunna utgå som lån i större utsträckning än vad som sker idag. Det motverkar att personer fastnar i bidragsberoende.

Debattinlägget byggde i stor utsträckning på formuleringar i programmet *Historien kring "det nya landet"*. *Åtta år av misslyckad integrationspolitik*. Där analyserades "bidragsberoendets" effekter på följande sätt:

Få klarar sig utan bidrag

Enligt en kartläggning av Integrationsverket var det bra 13 procent av de flyktingar som kom 1995, som var självförsörjande tre år senare.

Skattesystemet och socialbidragssystemet gör tillsammans att det lönar sig dåligt att gå från bidragsberoende till egenförsörjning. Det verkar passiverande. Om en av föräldrarna i en tvåbarnsfamilj, där båda tidigare saknat inkomster, börjar arbeta krävs en lön på nästan 19.000 kronor per månad. Om den erbjudna lönen är lägre är det mer fördelaktigt att fortsätta att leva på bidrag.

Speciellt i citatet ur folkpartiets program framträder en syn där socialbidrag metaforiskt framställs som en beroendeframkallande drog och bidragsmottagare i riskzonen för att bli missbrukare. Som i debatten om verkligt drogberoende finns inslag i förklaringen som framställer individen som hjälplös: "fast i bidragsberoende", "snabb tillvänjningseffekt". Samtidigt är sådana förklaringar koplade till individernas eget agerande – annars skulle det knappast gå

att motivera att man skulle ställa krav på dem som mottog bidragen. Kopplar man detta till de texter av moderaterna som citeras i avsnittet om perspektiv på diskriminering och rasism ser man också att man här närmar sig att lägga skulden för en negativ inställning till "invandrare" på dem själva:

– Den grundläggande frågan är varför är det många i Sverige som faktiskt funderar över invandringen som nåt negativt? Jo det är just för att invandrare inte har arbete. En misslyckad politik under åtta år. Över 100 000 som saknar jobb. Det ska vi lösa. Vi ska tillsammans skapa förutsättningar för dom nya jobb som gör att invandrarna bidrar till sin försörjning och vår gemensamma.

(Bo Lundgren i "Slutdebatten" 13/9 2002)

Det fanns inte gott om förklaringar i materialet till den överrepresentation i kriminalstatistiken som man hävdade gällde för "invandrare". Men åtminstone i följande förklaring gavs samhället en roll:

För den som är ställd utanför arbetsmarknadens möjligheter till reguljär försörjning är det lockande att begå brott för att skaffa sig pengar. Det har ingenting med nationalitet att göra. Så är det för svenskar och så är det för invandrare. Det är också omvittnat att detta utanförskap "vittrar ner" tilltron till andra normer i samhället.

(*En ny integrationspolitik*, fp)

Det fanns två problem som entydigt tillskrevs brister hos "invandrarna" själva. Det ena gällde bristande språkkunskaper. Folkpartiets krav på svensktest för medborgarskap, som stöddes av moderaterna, kom att bli omdiskuterat i valrörelsen. Avsikten med förslaget sades vara att markera språkets betydelse och ställa krav på dem som sökte medborgarskap att lära sig svenska:

Medborgarskapet ska vara ett yttre tecken på att man uppfyllt ett antal kriterier, som ger vissa fördelar. (...) Med denna syn är det också naturligt att acceptabla kunskaper i svenska språket blir ett krav för medborgarskap. Om medborgarskapet ska kunna utnyttjas förutsätter det kunskaper som svenska lagar och andra förhållanden som i sin tur kräver vissa kunskaper i svenska språket. (...) Men med den tid det tar att bli svensk medborgare och med den svenskundervisning som erbjuds, är det inget orimligt krav att den som vill bli svensk medborgare tillägnat sig en acceptabel förmåga att förstå och själv tala svenska.

(*En ny integrationspolitik*, fp)

Att betona svenska språkets betydelse för vår gemensamma vardag – genom att kräva svensk kunskaper vid beviljande av medborgarskap – betyder inte alls att förringa minoriteters rättigheter.

De minoriteter som vägrar lära sig majoritetsspråket vänder ryggen till samhället kring sig och skapar ett slags frivillig variant av apartheid. Det är vanligtvis stora elitminoriteter som vill åstadkomma denna sorts självvalda isolering eftersom de föraktar majoriteten kring sig – till exempel ungerska extremnationalister i Rumänien, Slovakien och Ukraina. Jag undrar om den forna överklassen i Sydafrika inte intog samma attityd gentemot både engelskan och de svarta gruppernas största språk. Är detta ett mål att sträva efter? Hur många helt isolerade grupper ska Sverige rymma?

(Ana Maria Narti, fp, Replik på DN Debatt 18/8 2002)

Båda citaten uttrycker att svenskkunskaper är ett krav som rimligen kan ställas på individerna. Det ena uttrycker att man bör kunna lära sig tillräcklig svenska genom den undervisning som erbjuds, det andra till och med att det att inte lära sig majoritetsspråket är att betrakta som ett val motiverat av förakt för majoriteten. Bristande språkkunskaper bland dem som vistats en längre tid i landet är alltså något dessa personer själva är skuld till.

Vad gäller kvinnoförtryck förlades skulden med självklarhet till "invandrarna" själva. Det förekom inga diskussioner om något i politiken eller det omgivande samhället som möjlig förklaring till förtrycket av till exempel "invandrarflickor".

I första kapitlet diskuterades kort problemet med att utpeka enskilda påståenden om en grupp som diskriminerande, så vitt dessa inte var uppenbart falska eller ensidigt presenterade i en debatt där de var ifrågasatta. Att peka ut enskilda uttalanden som diskriminerande är inte heller avsikten med att återge de många citaten ovan. Avsikten är i stället att peka på ett mönster som går utöver enskilda påståenden. Förknippandet mellan "invandrare" och de negativa fenomen som nämnts går igen i materialet och kan inte sägas uppvägas av andra framställningar och påståenden. Det är inte osannolikt att detta utsnitt ur den offentliga debatten är representativt för ett större sammanhang som också omfattar till exempel nyhetsbevakning och massmediedebatt.

Objektifiering

Jag gav flera exempel i avsnittet "Vi och dom" på hur den invandrade delen av befolkningen beskrevs som en *tillgång* för Sverige som nation och i avsnittet om perspektiv på flyktingpolitiken gavs ett exempel på nyttoresonemang. De objektifierande resonemangen var dock tydligast vad gällde de arbetskraftsinvandrare som

i första hand folkpartiet och moderaterna efterfrågade. I valdiskursen var det uppenbarligen helt legitimt att diskutera denna invandring praktiskt taget uteslutande utifrån ett svenskt behov av arbetskraft. Detta är kanske inte särskilt förvånande, men det är intressant framför allt därför att det kan påverka förslagen till regler för villkoren för dessa potentiella invandrare, något jag återkommer till i nästa avsnitt. I resonemangen nedan har jag kursiverat de gånger man i argumentationen refererade till de potentiella invandrarnas intressen eller behov. Som synes var sådana intressen och behov ett klart underordnat tema i argumentationen:

Under de närmaste årtiondena kommer Europa och Sverige behöva en stor arbetskraftsinvandring för att vi ska klara den svenska välfärden. Om vi inte får in människor från andra länder kommer det finnas alldeles för få i arbetsför ålder – vi kommer helt enkelt att vara alltför få som ska försörja alltför många.

Flera undersökningar visar på detta. Enligt FN behöver nettoinflödet av arbetskraft till EU uppgå till ca 3,6 miljoner per år fram till 2050 för att antalet personer i arbetsför ålder ska kunna hållas konstant. AMS har beräknat att det inom en nära framtid kommer att fattas över 300 000 anställda bara inom vården om inget görs. Den förre LO-ekonomen Sandro Scocco menar att cirka 45 000 personer om året skulle behöva invandra i Sverige mellan år 2000 och 2050 för att hålla dagens tillväxttakt i ekonomin och upprätthålla dagens välfärdsnivå. (...)

Arbetskraftsinvandring ska därför redan nu tillåtas och en översyn av regelverket måste därför snarast göras. *För det första därför att den som vill söka sig en ny framtid i Sverige ska få den chansen.* För det andra därför att Sverige som land behöver de nya influenser som dessa invandrare skulle bidra med. Historiskt sett har invandring nästan alltid varit mycket positivt för ett land. För det tredje för att arbetskraftsinvandring i vissa fall skulle kunna underlätta integrationen av de invandrare som redan finns i Sverige.

(En ny integrationspolitik, fp)

Sverige står inför en situation där det råder stor brist på arbetskraft. Redan idag rekryteras arbetskraft som t.ex. läkare och ingenjörer från andra länder. SCB pekar på brister inom en mängd områden: ingenjörer, verkstadsutbildade, sjuksköterskor, receptarier och grundskollärare, för att nämna några exempel. De kommande åren kommer situationen att förvärras, bl. a. genom de stora pensionsavgångar som väntar. Vi står inför en situation där hundratusentals människor måste rekryteras i vården, skolan, omsorgen och industrin.

Behoven är sådana att endast befolkningsunderlaget och utbildningssystemet i Sverige inte kommer att klara behoven. Vi behöver öppna våra gränser för människor som vill komma hit och bidra till vår ge-

mensamma välfärd. Insikten om att Sverige behöver en ökad arbetskraftsinvandring finns inte endast i näringslivet och de borgerliga partierna; även LO-ekonomerna konstaterar att det inom 5–10 år kommer att krävas ökad invandring för att klara behoven av arbetskraft.

Centerpartiet förordar därför ökad arbetskraftsinvandring. *Denna måste ske med omsorg om de människor som söker sig hit*, men samtidigt vara realistisk.

(Från första dagen..., c)

Förslag som pekar mot negativ särbehandling

I denna valrörelse förekom tre typer av förslag som kan diskuteras utifrån aspekten negativ särbehandling. Den första typen gällde folkpartiets och moderaternas krav på vissa kunskapstest för erhållande av medborgarskap för "invandrare". Folkpartiet ville kräva vad de kallade acceptabla svenskkunskaper, moderaterna ville införa detta krav och dessutom krav på grundläggande kunskaper om det svenska samhället. Ser man till att inga kunskapskrav alls är knutna till medborgarskapet för infödda är detta särbehandling av vissa boende i landet.

Den andra typen av förslag gällde de potentiella arbetskraftsinvandrare som de borgerliga partierna ville se i Sverige. Jämfört med den övriga befolkningen i landet föreslogs denna grupp få sämre villkor. Centern, moderaterna och folkpartiet föreslog att dessa personer under en viss tid i landet inte skulle ha rätt till socialbidrag och att de skulle utvisas vid arbetslöshet efter en viss tid. Denna föreslagna ojämlikhet mellan arbetande i Sverige kom knappast att diskuteras i valrörelsen, även om vänsterpartiet i sitt material *När vi säger alla menar vi alla. Vänsterpartiets integrationspolitik – en offensiv för ett förnyat arbetsliv*, som utkom i augusti som ett svar på folkpartiets *En ny integrationspolitik*, hävdade att folkpartiets förslag till arbetskraftsinvandring i princip skulle leda till ett gästarbetarsystem. Huvudmotsättningen i denna fråga kom i stället att bli förslaget att över huvud taget öka arbetskraftsinvandringen kontra socialdemokraternas att inte alls öka den förrän arbetslösheten hade lösts på hemmaplan.

Den tredje typen av förslag kom från moderaterna och gick ut på att medborgarskap erhållet i vuxen ålder skulle kunna återkallas under vissa omständigheter:

Ett återkallande av ett dubbelt medborgarskap skall kunna ske om personen har förvärvat medborgarskapet med falska personuppgifter och

begår grova brott. Det kan till exempel vara om personen i fråga är knuten till en terrororganisation, begår grova narkotikabrott eller på annat sätt grovt förbryter sig mot det svenska rättssamhället.

*(Historien kring "det nya landet".
Åtta år av misslyckad integrationspolitik)*

Detta var givetvis något som specifikt skulle drabba den invandrade delen av befolkningen. En svenskfödd skulle kunna begå aldrig så grova brott utan att förlora sitt svenska medborgarskap.

Inflytandet av Ny Demokratis flykting- och invandrarretorik

Redogörelsen ovan har pekat mot starkare inslag av diskursiv diskriminering i valrörelsen 2002 än 1998. Framför allt framträdde ett mönster av nedvärdering. Kan detta vara ett resultat av Ny Demokratis inflytande i valrörelserna 1991 och 1994? Man skulle kunna tänka sig att partierna uppfattade det som legitimt att ta upp vissa av Ny Demokratis förslag igen, eller på annat sätt återknyta till partiets retorik, i den valrörelse som inte följde direkt efter den sista där Ny Demokrati deltog. Men inget tyder på att så var fallet. De förslag som fördes fram av Ny Demokrati ifråga om flyktingpolitiken var ju inte längre aktuella. Hemspråk diskuterades inte i denna valrörelse. Även Ny Demokrati föreslog visserligen initialt lägre socialbidrag till en grupp, nämligen flyktingar, men det var inte för denna grupp förslaget kom upp i valrörelsen 2002, utan för arbetskraftsinvandrarna. Den förekommande kopplingen av "invandrare" till negativt värderade fenomen som mäns förtryck av kvinnor och hög arbetslöshet motiverades sannolikt av mediernas rapportering, framför allt kring mordet på Fadime Sahindal, respektive arbetslöshetsstatistiken.

Sammanfattning 2002

De så kallade integrationsfrågorna hade ett större utrymme än i någon av de tidigare valrörelserna. Flyktingpolitik var däremot ingen central fråga. De två kategorierna invandrare och svensk var centrala i integrationsdiskussionen. Ordet "invandrare" var fortfarande vanligt, men andra uttryck som "person med utländsk bakgrund" och "ny svensk" användes också relativt ofta. Liksom tidigare fanns uppenbarligen ett behov av ett substantiv för den grupp

som var i diskussionens fokus, "invandrare", "personer med utländsk bakgrund", "nya svenskar". Framställningarna tog i allmänhet inte sin utgångspunkt i skillnader ifråga om agerande eller egenskaper mellan personer i den så benämnda gruppen och "svenskarna". Olikhet i social situation uppmärksammades dock mycket i denna valrörelse. Det gällde bland annat skillnad i arbetslöshet, skolresultat och valdeltagande. I vissa fall förklarades dock inte skillnaderna med olikhet i social situation utan med olika kultur eller beteende. Det våld mot kvinnor som benämndes hedersrelaterat tillskrevs "invandrare" men inte "svenskar" utan att kopplas till social situation.

I det centrala valmaterialet fanns kortfattade formuleringar som antydde såväl rättighets- som generositetsperspektiv på flyktingpolitiken, men jag har också pekat på en formulering som antydde ett hotperspektiv. I det mer perifera materialet fanns även spår av ett nyttoperspektiv, men ett sådant kritiserades också.

Olika partier lade olika vikt vid diskriminering och rasism som förklaring till ett problem som framstod som viktigt i valrörelsen: de invandrades högre grad av arbetslöshet än de infödda. Olika förklaringar till diskriminering och rasism lyftes fram: värderingar, maktojämlika strukturer och politiska strukturer. Värderingarna sades ibland ha en grund i att människor såg att "invandrarna" var arbetslösa eller att "invandrare" begick brott. I några fall hade orsaksbeskrivningarna ett drag av *blaming the victim*.

En vanlig subjektsposition som "invandrarna" tillskrevs var passiv: ofta framställdes man som en resurs för "oss" som därmed hamnade i rollen av entreprenören eller företagaren som kan ta till vara människor som en ekonomisk resurs.

Liksom i de tidigare valrörelserna var invandrade personer exkluderade från de centrala positionerna i valdiskursen.

Nedvärdering av den grupp som benämndes exempelvis "invandrare", "nya svenskar" eller "personer med utländsk bakgrund" framträdde i det mönster av förknippande mellan denna grupp och negativt värderade fenomen, både genom tydligt uttryckta påståenden och genom associationer som med mindre explicita medel skapades i diskursen. I de flesta fall framställdes dock dessa personer som offer för olika typer av strukturer och inte som skyldiga. Ifråga om bristande svenska språkkunskaper och kvinnoförtryck förlades problemet till personernas eget agerande, när det gällde "bidragsberoende" gavs samhället en viss, men inte entydig roll som ansvarigt för situationen.

Det fanns objektifierande inslag i diskursen, i första hand riktade mot potentiella arbetskraftsinvandrare. Det var också dessa som föreslogs bli i viss grad negativt särbehandlade i jämförelse med den i landet fast boende befolkningen. Förslaget om avklarade språk- och kunskapstest för erhållande av medborgarskap kan också betraktas som förslag till negativ särbehandling av människor boende i Sverige, liksom förslaget att svenskt medborgarskap skulle kunna återkallas.

Jag har inte funnit något som talar för att Ny Demokratis inflytande på diskursen under 1990-talet satt spår i denna valrörelse.

7 Strukturell diskriminering i valrörelser och hur den kan motverkas

I detta kapitel sammanställer jag först och främst resultaten av undersökningen utifrån de aspekter jag analyserat, det vill säga vilka relevanta kategorier som använts, i vilken mån distansering har förekommit, perspektiv på flyktingpolitiken respektive på rasism och diskriminering, hur man lingvistiskt uttryckt relationen mellan ett "svenskt" "vi" och ett icke-svenskt "de", samt i vilken mån diskurserna varit diskriminerande. I vissa redogörelser visar jag på skillnader över tid. I andra, där jag inte kunnat urskilja sådana skillnader, tar jag ett helhetsgrepp över materialet.

Efter resultatsammanställningen presenterar jag vissa diskursiva utgångspunkter som förefaller styrande i alla fem valrörelserna. Därefter uppmärksammar jag frågan om strukturer och diskriminering. Efter det ägnar jag mig åt studiens andra och tredje frågeställning som rör Ny Demokratis inflytande. Slutligen formulerar jag några rekommendationer, baserade på forskningsresultaten, för hur diskriminering av det analyserade slaget skulle kunna motverkas.

Allra först ska jag dock ge en överblick över de frågor som uppgavs beröra "invandrare" och flyktingar i valrörelserna.

”Invandrare” och flyktingar i fem valrörelser

Intresset från såväl partiernas som mediernas sida för de frågor man förknippat med ”invandrare” eller flyktingar har varierat över tid.

Tabell 7.1 Inslag av frågor specifikt förknippade med ”invandrare” eller flyktingar i fem valrörelser

	1988	1991	1994	1998	2002
Andel TV-tid då sådana frågor behandlades*	1% (5 min av 8h, 30 min)	2% (14 min av 11h, 35 min)	5% (33 min av 11h, 25 min)	4% (25 min av 10h, 25 min)	10% (62 min av 10h)
Antal DN-debattartiklar av partiföreträdare där sådana frågor behandlades	1	4	0	3	8
Andel av partierna som berörde sådana frågor i sina valmanifest	70% (5 av 7)	100% (8 av 8)**	70% (5 av 7)***	100% (7 av 7)	100% (7 av 7)
Andel av partierna som gav ut specialprogram/rapporter (ej kortare foldrar) om sådana frågor****	43% (3 av 7)	75% (6 av 8)	60% (5 av 8)	0% (0 av 7)	86% (6 av 7)

* I partiledarutfrågningar och slutdebatter.

** För NyD har istället partiprogrammet räknats.

*** NyD saknade sannolikt valmanifest och har inte räknats.

**** Enstaka program kan ha missats då inget av de genomgångna arkiven verkar helt fullständigt.

Enligt alla beräkningsgrunder var intresset för dessa frågor störst i valet 2002. Då hade i första hand folkpartiet valt att göra de så kallade integrationsfrågorna och frågan om arbetskraftinvandring till centrala valfrågor och andra partier hakade på, liksom medierna. 1991 framstod framför allt frågor om flyktingpolitiken som viktiga. Då valde Ny Demokrati att göra dem till centrala frågor, men de var redan kontroversiella i den politiska debatten. 1994 blev, genom Ny Demokratis inlägg, flyktingpolitiken till en stor fråga i TVs slutdebatt. 1988 och 1998 var de år då frågor som relaterades till flyktingar och ”invandrare” var minst framträdande. TV arbetade dock för att föra in frågan om de invandrades arbetslöshet i debatten 1998, vilket syns i tabellen.

Man skulle kunna inordna diskussionen i materialet under fem övergripande frågor, som troligen också väl fångar en mer omfattande offentlig debatt under fjortonårsperioden:

1. Vilka ska få leva i Sverige och på vilka villkor? Detta var en viktig fråga 1991 och 1994 när flyktingpolitiken var ett centralt diskussionsämne. Den tog också en del utrymme 1988. 2002 var den viktig men handlade då om eventuell arbetskraftsinvandring.
2. Hur ska de som flyttat till Sverige *komma in* i och *bli en del av* det svenska samhället? Denna fråga var viktigast i valrörelsen 2002 då "integration" – i första hand i form av att få ett jobb men också tolkad som att lära sig svenska och att bo bland "svenskar" – var ett viktigt diskussionstema. Den berördes också i andra valrörelser, framför allt 1998 då TV valde att konfrontera de politiska ledarna med frågan om de invandrades höga arbetslöshet.
3. Hur ska rättvisa kunna skapas mellan "invandrare" och "svenskar"? Hit hör frågor om diskriminering och rasism, prototypfall av orättvis behandling, som var uppe till diskussion i åtminstone någon omfattning i alla fem valrörelserna. Hit hör också diskussionen om förslag till åtgärder för att utjämna förutsättningarna mellan den infödda och invandrade delen av befolkningen, något som också varit föremål för intresse i alla fem valrörelserna, men kanske mest i den 1988.

Det finns ytterligare en fråga som inte varit central i någon av de analyserade valrörelserna men viktig i den omgivande debatten, bland annat under rubriken *det mångkulturella samhället*:

4. Hur kan "svenskar" och "invandrare" leva tillsammans i Sverige? Hit hör frågor om kulturella skillnader och "kulturkrockar". Sådana frågor tangerades i vissa av valrörelserna men stod aldrig högt på agendan.

Slutligen finns en fråga som kom upp framför allt i Ny Demokratis retorik och talet om kriminella flyktingar men också i valrörelsen 2002 i diskussionerna om åtgärder mot kvinnoförtryck och hedersrelaterat våld, nämligen:

5. Hur ska "invandrare" hindras från att ställa till skada?

I diskussionen kring var och en av dessa frågor kan diskursiv diskriminering genereras, men de har synbarligen olika potential för detta. Fråga (3) har troligen lägst potential och fråga (5) högst. Fråga (1) är speciell såtillvida att den inte i första hand gäller existerande människor i landet utan potentiella personer, de som kan tänkas söka asyl i framtiden eller vilja invandra till Sverige av något

annat skäl. Men den har relevans för de andra frågorna, inte minst genom att inställningen till potentiella flyktingar tycks påverka inställningen till människor i landet. Asp (2002) visar i en undersökning hur medierapportering om flyktinginvandring förefaller ha påverkat mediekonsumenternas inställning till "invandrare". Detta är också helt logiskt: ett hotperspektiv framställer potentiella flyktingar som hotande. Varför skulle flyktingar redan boende i Sverige då inte också vara farliga?

Alla dessa frågor, med undantag av den första, bygger på att en bestämd kategoriindelning av människor i Sverige görs. Hur denna såg ut i det analyserade materialet beskrivs i nästa avsnitt.

Kategorisering

Indelningen i kategorierna svensk, flykting och invandrare var central i de undersökta valdiskurserna under hela fjortonårsperioden. Flyktingar diskuterades naturligtvis mest i de valrörelser där flyktingpolitiken var uppe på diskussionsagendan. Invandrarkategorin omnämndes huvudsakligen med ordet "invandrare" men i valrörelsen 2002 märktes hos flera partier en strävan att byta ut detta ord. Uttryck som användes istället var till exempel "person med utländsk bakgrund" och "ny svensk".

Bland de "icke-svenska" var "invandrare" och flyktingar de överlägset mest diskuterade i alla valrörelser. Det förekom endast enstaka resonemang om specifika etniska grupper bland de invandrade (till exempel somalier). Ny Demokrati uttalade sig om muslimer 1994, och i enstaka andra sammanhang nämndes denna grupp, men den var aldrig viktig i diskussionen.

I mer precisa resonemang om flyktingpolitiken gjordes tydlig skillnad mellan flyktingar och andra invandrare, liksom mellan olika kategorier av flyktingar. Men i många resonemang flöt flykting- och invandrarkategorin ihop. I följande exempel förefaller inte den viktiga skiljelinjen vara mellan människor som av olika skäl sökt sig till Sverige, utan mellan "svenskarna" och "de andra":

– Dom här problemen har ju skapat motsättningar också mellan svenskar och invandrare. Det är många som tycker att vi har för många invandrare och flyktingar i Sverige. Vad säger du till dom?

(Reporter i "Till svars" 10/9 1998)

Det är också denna kategorigräns som verkar vara den centrala i diskursen: den mellan "svenskar" och "icke-svenskar". I varje års valrörelse har det också förekommit flera tydliga formuleringar där det uttrycktes att invandrare inte är svenskar:

Inflytande över det politiska livet ska vara lika för svenskar och invandrare.

(Valhandbok, vpk, 1988)

– Invandrare är individer, precis som svenskar.

(Maud Olofsson, c, "Utfrågningen", 22/8 2002)

Det har dock också förekommit reaktioner mot detta, då man språkligt inkluderat "invandrarna" bland "svenskarna". Varken den återkommande indelningen i "svenskar" och "invandrare" eller budskapet att "invandrare" inte är "svenskar" är något unikt för valrörelserna utan förekommer i den större offentliga debatten (Boréus 2006).

Vilka egenskaper som gör att man hamnar i kategorin "invandrare" eller "svensk" går inte att utläsa ur detta material. Jag har givit några exempel där det framgår att det inte alltid räcker vare sig med förvärvat svenskt medborgarskap eller en uppväxt i Sverige om man är barn till invandrade personer för att man ska benämnas "svensk":

En grupp svenska medborgare med utländsk bakgrund har tillsammans med svenska arbetskamrater aktivt arbetat i Tjeckien, Polen och i de baltiska republikerna.

(*En offensiv mot diskrimineringen i arbetslivet. Folkpartiet liberalerna informerar*, 2002)

I storstadsområdena har det blivit allt vanligare att gäng – ibland bestående av svenska ungdomar men också gäng av ungdomar med invandrarbakgrund – drar runt och ägnar sig åt våld, skadegörelse, snatteri, stölder och andra kriminella aktiviteter.

(*Liberal invandrarpolitik 2000*, fp 2002)

Distansering

Vad gäller kategoriseringen förefaller den grundläggande logiken ha varit oförändrad under fjortonårsperioden även om många sökte en ersättning för ordet "invandrare" på 2000-talet. Ifråga om distansering var denna möjligen lite mer utpräglad i valen 1994 och 2002 än vid de övriga valen, men det handlar inte om så många resonemang så det är svårt att veta om detta speglar någon mer substantiell dis-

kursiv förändring. Den mest genomgående form av distansering jag funnit är just det ständiga avskiljandet av ”invandrare” från ”svenskar” med hjälp av dessa eller andra substantivuttryck (som ”ny” och ”gammal svensk”) och denna uppdelning, själva grunden för andra typer av distansering, tycks alltså oförändrad.

Många beskrivningar av skillnader mellan ”svenskar” och ”invandrare” handlade om olikheter i villkor, som att ”invandrare” var mer arbetslösa. Det fanns dock exempel på när skillnader i kultur eller i normer och värderingar lyftes fram tydligt. 1991 gjordes detta av ett parti men i valet 1994 fanns sådana resonemang hos åtminstone fyra av partierna. Även 2002 återfanns sådana formuleringar hos i varje fall tre partier.

Perspektiv på flyktingpolitiken

Ifråga om perspektiv på flyktingpolitiken syns tydliga skillnader mellan åren som följer kontroverser kring det jag benämnt fråga (1) ovan, om vilka som ska få bo i Sverige. I Tabell 7.2., liksom i några av de följande tabellerna, har jag specifikt urskiljt Ny Demokratis roll i sammanhanget, då ju denna studie avsett belysa partiets roll i valrörelserna. Dessutom har jag skiljt mellan den argumentation som kom till uttryck i det centrala och i det mer perifera materialet. Jag har också angivit när jag funnit argumentation mot ett perspektiv. Sådan argumentation måste inte vara riktad mot en argumentation som återfinns i valmaterialet utan kan mycket väl tänkas riktad mot tendenser i en vidare offentlig sfär.

Tabell 7.2 Perspektiv på flyktingpolitiken i fem valrörelser

1988	1991	1994	1998	2002
<ul style="list-style-type: none"> • generositetspersp. • rättighetspersp. (• arg. mot nyttopersp.) (• arg. mot hotpersp.) 	<ul style="list-style-type: none"> • generositetspersp. • NyD: hotpersp. • NyD: arg. mot generositetspersp. (• rättighetspersp.) (• arg. mot nyttopersp.) 	<ul style="list-style-type: none"> • NyD: hotpersp. • NyD: arg. mot generositetspersp. (• rättighetspersp.) 	<ul style="list-style-type: none"> • rättighetspersp. 	<ul style="list-style-type: none"> • generositetspersp. • rättighetspersp. (• arg. mot nyttopersp.)

() = perspektivet eller argumentationen kom endast till uttryck i det mer perifera materialet. Inget perspektiv i materialet angett som inte kommit till uttryck i mer än en text där ”text” är ett TV-program eller en tryckt källa. Den motargumentation som anges har dock inte nödvändigtvis uttryckts mer än en gång.

Markeringen ”NyD” betyder att enbart Ny Demokrati uttryckte perspektivet eller argumentationen ifråga.

1988 var generositetsperspektivet det som tydligast kom till uttryck i det centrala materialet. Det fanns en stark uppslutning kring det som kallades en ”generös flyktingpolitik”. Denna anfördes också ofta i avståndstagandet från sådan flyktingfientlighet som förknippades med Sjöbo-händelserna. Rättighetsperspektivet uttrycktes också. I materialet fanns också i enstaka sammanhang argumentation mot ett nytto-, respektive ett hotperspektiv, uppenbarligen för att det förekom resonemang vid tiden där flyktingmottagande ställdes i relation till frågor om svensk arbetslöshet och ekonomi och där asylsökande utmålades som potentiellt hotfulla, till exempel som kriminella.

Slutet av 1980- och början av 1990-talet präglades av kontrovers kring flyktingpolitiken. Dels hade sedan 1988 flera kritiserade inskränkningar i möjligheten att få asyl införts, först det så kallade Lucia-beslutet av den socialdemokratiska regeringen 1989 (som dock revs upp av den borgerliga regeringen). Därefter införde den borgerliga regeringen visumtvång för asylsökande från olika krigshärjade regioner. Dels hade Ny Demokrati fört upp på den centrala valagendan det som hittills hållits utanför: ett hotperspektiv på flyktingpolitiken och ett aktivt misstänkliggörande av flyktingarna. Detta innebar också en argumentation mot generositetsperspektivet. Hotperspektivet bemöttes av flera av de andra partierna med en generositetsargumentation. Men 1994 var så inte längre fallet. Visserligen kritiserades Ny Demokratiska flyktingretorik av de andra partierna men i mycket allmänna ordalag som inte kunde hänföras till något bestämt perspektiv. På den centrala valagendan var Ny Demokratiska argumentation i flyktingpolitiska frågor den mest sammanhållna och inriktade.

1998 och 2002 var flyktingpolitik inte i diskussionens fokus på samma sätt som i de två föregående valrörelserna. 1998 fann jag, i det lilla som sades, enbart rättighetsbaserade resonemang uttryckta. 2002 fanns även vissa generositetsresonemang, men bara uttryckt av ett par partier.

Perspektiv på diskriminering och rasism

Medan det alltså går att urskilja förändring över tid i de flyktingpolitiska perspektiven har jag svårt att se någon förändring vad gäller förhållningssätt till rasism och diskriminering. I alla valrörelserna berördes det som benämndes rasism, främlingsfientlighet, fördo-

mar eller diskriminering. Även om de är mycket kortfattade finns sådana hänvisningar i åtminstone någon del av det centrala materialet alla åren. Analysen är sällan så utvecklad att det går att avgöra hur man betraktar och förklarar dessa fenomen. I flertalet valrörelser finns dock fördomspektivet mer eller mindre tydligt uttryckt i något sammanhang. Några olika typer av strukturella analyser förekommer också. Ibland talades om makt och ekonomi. 1994 fördes en typ av strukturellt resonemang in, tydligast av folkpartiet, där den av regeringen förda politiken sågs som strukturellt diskriminerande. Dessutom förekom att främlingsfientlighet och rasism betraktades som ett resultat av den ekonomiska krisen.

Ytterligare förklaringar som uttalades eller antydde vid enstaka tillfällen var att en viktig orsak till "främlingsfientlighet" eller diskriminering var att så många "invandrare" var arbetslösa och "bidragsberoende" eller att de var kriminella, något som tänktes skapa aversion mot alla "invandrare". Sådana förklaringar var ovanliga men är värda att uppmärksamma som ett resonemang som åtminstone ligger nära det som av van Dijk (1993) kallats *blaming the victim*, det är "deras eget" fel att de utsätts. Sådana resonemang pekar också i riktning mot en legitimering av den negativa särbehandlingen: "de" får skylla sig själva om de blir utsatta.

Det jag kallat fråga (3) ovan, den om rättvisa mellan "invandrare" och "svenskar", har därmed varit närvarande under hela perioden men den har inte varit kontroversiell på samma sätt som flyktingpolitiken och det är svårt att se utkristalliserade perspektiv på dessa frågor. Jag tolkar detta som att flyktingpolitiken betraktats som en viktigare och mer problematisk fråga än rasism och diskriminering.

"Vi" och "dom"

Eftersom indelningen i "svenskar" och "invandrare" är genomgående i de olika valdiskurserna och dessa i huvudsak är kontrollerade av människor som räknar sig själva till den första av dessa grupper, är det inte överraskande att det ibland förekom ett svenskt "vi" som i resonemangen ställdes i olika förhållanden till "dem", nämligen flyktingar och "invandrare". Nedan beskriver jag några återkommande sådana relationer.

Ifråga om flyktingar var relationen där "vi" är mottagare av "dem" vanlig:

Så länge det finns något land i världen där demokratin sitter trångt, måste **vi** ha en beredskap för att ta emot flyktingar i Sverige.

(*En generösare invandrar- och flyktingpolitik*, fp 1988)

Gentemot flyktingarna var ”vi” ofta också givare av något slag:

...så länge det finns **flyktingar** måste **vi ställa upp** och ge **dem en fristad**...

(Valmanifest, mp 1988)

Ibland uttrycktes ett omhändertagande av flyktingarna:

Så **tar vi hand om dem** som kommer hit.

(*Flyktingar och invandrare, folder*, s 1988)

Subjektspositionen för det svenska ”vi:et” gentemot flyktingarna var i uttryck av detta slag mottagare eller värdar, givare av gåvor eller omhändertagare. Flyktingarna blir i denna metaforiska relation till gäster. Denna metafor uttrycktes i några fall tydligt, bland annat i:

På samma sätt som vi tar emot gäster i vårt hem, har vi som folk och nation ansvar för att de nya invånare som får komma in i vårt land behandlas väl.

(*Invandrarpolitiskt valprogram 1991 – 1994*, c)

En värd har för det första den positiva egenskapen att vara den som bjuder och bjuder in. Som värd förväntas man vara gästfri. Men aspekten att vara ”husets herre” (Groglopo 2000) finns där också, det vill säga den som har rätt att bestämma vilka regler som ska gälla i detta hus. Gäster kan förvänta sig gästfrihet men de måste också foga sig i hemmets regler för att vara fortsatt välkomna och de kan inte självklart vänta sig samma behandling som husets herre:

– Människor ... som flyr från nånting, och kommer som gäster till vårt land, borde man inte nöja sig med att få 80% av socialbidraget till exempel?

(Vivianne Franzén i ”Om svar anhålles” 30/8 1994)

Kopplat till detta framställdes alltså ”svenskarna” i subjektspositionen av de goda gåvornas givare. Omhändertaganderelationen uttrycktes inte så ofta, men det förekom fall som var så tydliga, främst i det tidiga materialet, att en föräldra-barn relation framstod som en träffande metafor.

I alla dessa relationer, värden-gästen, givaren-mottagaren och föräldern-barnet framställs ”svenskarna” i en moraliskt god sub-

jektsposition. I värd-, respektive föräldrpositionen framställs de dessutom som auktoriteterna. I inget av fallen framställs flyktingen som ond eller tvivelaktig. Men respekt och tacksamhet ligger nära tillhands utifrån subjektspositioner som gäst, mottagare av gåvor eller den som blir omhändertagen. Dessa är underordnade positioner som inte är baserade på rättigheter.

Denna förståelse av relationen mellan flyktingar och de som bebor ett territorium följer nästan med nödvändighet ur den nationalstatsdiskurs, hårt inknuten i praktiker som inte är bara språkliga, som är internationell och har präglat världen under de senaste seklerna. (Jag återknyter till nationalstatsdiskursens styrande kraft nedan). Men människor har flytt terror, förföljelse, krig och svält i alla tider, även före nationalstaternas etablering som global princip. För att se att värd – gäst relationen inte är naturnödvändig kan man föreställa sig flyktingar som skeppsbrutna som tar sig iland på en bebodd ö där de boende inte ser sig som ägare av territoriet utan bara som brukare av dess resurser. Flyktingarna skulle då inte vara gästerna utan de nya invånarna. De boende skulle visserligen kunna betraktas som skyldiga att hjälpa dem som befann sig i nöd, men de skulle inte vara värddar eller öns herrar.

Utifrån de rättighetsbaserade resonemangen som genererade skrivningar som nedanstående, blir dock subjektspositionerna annorlunda:

...har vi *skyldighet att bereda fristad åt den som är flykting*
(Valhandbok, fp 1988)

”Vår” subjektsposition här är den som har en skyldighet gentemot flyktingen som är rättighetsinnehavare. ”Vår” position i detta fall är i sig inte klandervärd men heller inte berömvärd, såsom givarens, och den flyktingens position är mycket mer kraftfull än gåvomottagarens.

En ofta återkommande relation var den där ”vi” var de som tillvaratog eller utnyttjade ”deras” resurser eller ”de” själva framställdes som en resurs eller tillgång för ”oss”. Ibland framställdes ”vi:et” som en företagsledning eller entreprenör:

Enligt vår mening ska **vi** inte *importera arbetskraft* till Sverige. **Vi** bör istället bättre *ta vara på de resurser* som redan finns bland **invandrare och flyktingar**.

(*Invandrapolitiskt valprogram 1988–1991, c*)

I en annan variant på detta tema intog ”vi” en mer obestämd subjektsposition, kanske som en företagare eller kanske bara som

någon som hushållar och räknar sina resurser, såsom till exempel ett familjeöverhuvud kan göra:

Det gäller att gå vidare och **ge de nya invånarna** i Sverige *möjlighet att använda sin företagsamhet, sina kunskaper och sin energi till arbete i Sverige. De är en resurs som vi inte har råd att förlösa.*

(*Invandrapolitiskt program, c 1994*)

Att vara en resurs eller en tillgång är att vara något bra. Men att befinna sig i positionen som den som kan tillvarata eller utnyttja resursen är bättre och indikerar definitivt mer makt. En relation som ligger nära denna är innehavarens och det innehavdas:

– 25 000 fungerar relativt bra, för att **vi har haft det** förut, blandat alltså. /där 25 000 syftar på ”invandrare”/.

och

– **Vi hade 65 000 invandrare** i Sverige 1989
(Ian Wachtmeister i ”Partiledarutfrågningen” 16/8 1991)

Alla ovanstående relationer är maktojämlika. Men det förekom också uttryck för jämlika relationer. En vanlig relation var att ”svenskar” och ”invandrare” relaterades till samma politiska/samhälleliga system:

Ska vi lyckas utveckla samhället krävs *en politik som stimulerar mångfald och valfrihet både för svenskar och invandrare.*

(*Liberal invandrapolitik 2000, fp 1994*)

”Svenskar” och ”invandrare” som samverkande grupper återkom också:

Man borde inventera förekomsten av sådana ”udda” yrken bland **invandrare** och *skapa en möjlighet för samverkan mellan svenskar och invandrare* som är intresserade av att utveckla hantverkstraditionerna inom ett visst område.

(*Minoritets- och flyktingpolitiskt program, kds 1991*)

Ibland var ”svenskar” och ”invandrare” mötande parter:

Också för många bofasta svenskar kan mötet med invandrarna vara något som på ett vagt, nästan omedvetet sätt hotar tryggheten.

(*Invandrar- och minoritetspolitiskt handlingsprogram, kds 1994*)

Ovanstående redogörelse visar att man kan dela in de olika relationstyperna i jämlika och ojämlika. Bland de ojämlika var på det hela taget det svenska ”vi:et” placerat i den överordnade positionen.

Bland de i materialet återkommande relationerna har jag endast funnit ett undantag från detta, den ovan refererade där flyktingen framställdes som rättighetsinnehavare gentemot ”oss”.

Sammanställningen hittills har gällt sådana drag i diskurserna som jag anser av relevans för uppkomsten av diskursiv diskriminering men som inte måste vara i sig diskriminerande. Några av dem har dock starka och nära kopplingar till diskursiv diskriminering. Jag återkommer till detta längre fram. Närmast följer en sammanställning av vad jag funnit i materialet av diskriminering i enlighet med den typologi som presenteras i första kapitlet.

Diskursiv diskriminering i fem valrörelser

Exkludering

I Tabell 7.3. skiljs mellan mer och mindre centrala roller som kan innehas på de centrala debattarenor det är fråga om, TVs partiledarutfrågningar och partidebatter och DN Debatt.

Tabell 7.3 Exkludering i fem valrörelser

Form av exkludering		1988	1991	1994	1998	2002
Exkludering från centrala roller på centrala arenor	Andel invandrarkategoriserade personer bland partiledare o.d. och studio-reportrar	0 av 11	0 av 14	0 av 17	0 av 10	0 av 9
	Andel artiklar på DN Debatt om relevanta frågor med minst en invandrarkategoriserad partiföreträdare som författare	0 av 1	0 av 5	0 av 0	3 av 3	1 av 8
Exkludering från mindre centrala roller på centrala arenor	Andel invandrarkategoriserade personer bland dem som ställde frågor till partiledarna m.m.	–	7–9% (2 el 3 av 28 el 29)	9% (4 av 45)	0–3% (0 el 1 av 37)	18% (3 av 17)

I de mest centrala debattpositionerna i valrörelsen, de viktigaste partiföreträdarnas och de reportrars som stod för en viktig del av TV-materialet, fanns ingen invandrarkategoriserad person något av åren. På DN Debatt kom några sådana personer in med artiklar om frågor som på olika sätt berörde denna rapports teman. TV-programmen och artiklarna är inte så många men det är sannolikt att denna del av

materialet ändå speglar situationen rätt väl: invandrade personer är kraftigt underrepresenterade i de positioner varifrån den politiska debatten starkast påverkas. De är bland annat underrepresenterade bland reportrar och debattredaktörer i de stora medierna och som ledare för de politiska partierna. Däremot finns ett antal sådana personer lite längre ner i hierarkierna som gör sig mer eller mindre regelbundet hörda på centrala arenor som DN Debatt.

Invandrarkategoriserade personer ges också utrymme som intervjuade och liknande i massmedierna, det vill säga att de får ge sin syn på olika frågor och problem men sällan vara de som formulerar dessa. I valrörelserna återfanns de sålunda bland av TV utvalda väljare som ställde frågor till partiledarna.

Ett sätt att analysera osynliggörande i valrörelserna är att studera valaffischer eller annat bildmaterial. Har partierna valt att lyfta fram invandrarkategoriserade personer som illustrationer till valbudsskapen? Den studie som gjorts för denna rapport lider av vissa reliabilitetsproblem. Dels har arkivet varit ofullständigt ifråga om affischerna. Dels har bedömningen varit osäker ifråga om ifall ett antal av personerna på affischerna skulle tendera att kategoriseras som invandrare, det vill säga i detta fall genom sitt utseende. Men slutsatsen kan dras att partierna åtminstone inte gått in för att synliggöra invandrarkategoriserade personer. Med en liberal tolkning av vilka som skulle sorteras som invandrare är det högst 10% av de affischer som på detta sätt avbildar människor (och inte avbildar dem som existerande företrädare för sitt parti) under perioden 1988–1998 som är invandrarkategoriserade. Flera av dessa affischer visar mer än en person. Högst 7% av dessa ”illustrationspersoner” bör ha sorterats som invandrare av flertalet betraktare. Det har inte gått att få fram alla partiernas centrala affischer, det vill säga de som använts över hela landet, för alla åren, men det förefaller som om de invandrarkategoriserade är ännu mer sällsynta på sådana affischer under perioden. Det är mycket ovanligt att en ensam sådan person pryder en affisch – finns de är det nästan alltid i en grupp människor. Jag har inte funnit någon central valaffisch med en enstaka invandrarkategoriserad person i valmaterialet 1988–1998 (även om arkivsituationen gör att jag inte kan utesluta att någon sådan existerat). Mörkhyade personer är också mycket ovanliga på svenska valaffischer.

Att invandrarkategoriserade personer är så fåtaliga som partirepresentanter på affischerna kan avspegla dels en verklighet där mycket få partikandidater är sådana personer, dels ett osynliggö-

rande bestående i att existerande sådana kandidater inte är de som partierna väljer att lyfta fram i sin valrörelse. I varje fall är dessa personer färre än 5% av de utbildade partiföreträdarna under valen 1988–1998. Jag har inte tagit fram data för att kontrollera om detta avspeglar situationen i partierna eller om det är fråga om ett osynliggörande av vissa av partiernas företrädare.

Det går inte att peka på någon tydlig skillnad vad gäller exkludering av olika slag mellan åren. När det gäller nedvärdering syns däremot skillnad mellan valrörelserna.

Nedvärdering

Tabell 7.4. sammanfattar de olika uttryck för en nedvärderande syn jag funnit i materialet.

Tabell 7.4. Nedvärdering i fem valrörelser

Form av nedv.	1988	1991	1994	1998	2002
Explicita påståenden*			<ul style="list-style-type: none"> NyD: nedsättande generaliseringar om flyktingar, invandrare och muslimer: bidragsfuskar, hemsk kvinnoyn, står för mesta våldet mot kvinnor och barn 	<ul style="list-style-type: none"> åsikten att invandrare/flyktingar är för många refereras flera gånger 	<ul style="list-style-type: none"> nedsätt. generaliseringar om invandrare: bristfälliga språkkunskaper, socialbidragsberoende, överrepresenterade i kriminalstatistik, kvinnoförtryckande
Associa-tioner		<ul style="list-style-type: none"> NyD: flyktingar/invandrare associeras med problem, kriminalitet, höga kostnader och hiv (• enstaka associationer av andra partier mellan invandrare och förtryck av kvinnor och barn) 	<ul style="list-style-type: none"> NyD: flyktingar/invandrare associeras med höga kostnader, fattigdom för pensionärer, kriminalitet, oönskad islamisering och aids (•associationer av andra partier mellan invandrare och förtryck av kvinnor och barn samt kriminalitet) 		<ul style="list-style-type: none"> invandrare associeras med socialbidragsberoende, lagbrott, förtryck av kvinnor och barn
Metaforer	(• flyktingar som hotande vattenmassor)	(• flyktingar som hotande vattenmassor)	(• flyktingar som hotande vattenmassor (• NyD: flyktingar som lämmeltåg)	(• flyktingar som hotande vattenmassor)	(• flyktingar som hotande vattenmassor)

() = förekom enbart i det perifera materialet

* endast påståenden där det negativa tillskrivits "invandrarna" eller flyktingarna snarare än deras sociala situation har tagits med, exempelvis inte arbetslöshet så länge den hänförs till en misslyckad politik.

Markeringen "NyD" betyder att enbart Ny Demokrati uttryckte perspektivet eller argumentationen ifråga.

Med explicita påstående syftar jag på sådana som uttryckte tydliga generaliseringar om ”invandrare” eller flyktingar som gick ut på att dessa var eller betedde sig på negativt värderade sätt, till exempel:

- ...det mesta våldet mot barn och kvinnor det är faktiskt invandrade, främst muslimer, för dom har en kvinnosyn som inte är av denna världen.

(Ny Demokrati-medlem i ”Om svar anhålles” 30/8 1994)

Ett sådant uttalande är nedvärderande i sig genom den ogrundade generaliseringen (att muslimer eller invandrade skulle stå för det mesta våldet mot kvinnor och barn i Sverige och värderingen om muslimers kvinnosyn som tycks gälla alla muslimer) men de flesta andra negativa generaliseringar i materialet är inte så grova. Jag har heller inte gått in för att sortera ut i sig diskriminerande påståenden, även om ovanstående förmodligen inte är det enda som finns i materialet. Istället har jag letat efter tillfällen då sådana påståenden bildar mönster. När ett sådant mönster uppträder utan att påståendena balanseras av positiva och neutrala generaliseringar är diskursen diskriminerande genom det ensidiga förknippandet av en grupp människor med det som är negativt värderat. Genom sådan upprepning skapas associationer mellan en grupp och det som är negativt värderat. Men associationer kan också skapas genom otydliga kopplingar som nedanstående:

Vi vill ge människorna förutsättningar att själva lösa problemen i sin vardag, att själva skapa det samhälle de vill leva i. Ett sätt är att ge invånarna i en stadsdel resurser, som de gemensamt ska använda för att utveckla sitt lokalsamhälle. Detta ska naturligtvis ske inom ramarna för den svenska lagstiftningen.

(Från första dagen..., c 2002)

Även metaforiskt språk har analyserats. Ur nedvärderingssynpunkt är metaforen om flyktingar som vattenmassor – till exempel vågor eller strömmar – problematisk då den begripliggör flyktingarna som något hotfullt och svårkontrollerbart som kan bryta in över landet. Detta slags metafor formuleras från den plats där flyktingarna söker skydd och utifrån deras position som redan befinner sig på platsen. Om man istället intog flyktingens position kunde man tänka sig andra metaforer där flyktingarna är de som hotas och tvingas bort istället för de som väller in mot ”oss”. Man ska dock inte övertolka metaforanvändningens betydelse. Flyktingar som vattenmassor är en sedan länge fast etablerad typ av metafor och inte bara i svenska diskurser. Flowerdew et al. (2002: 330-1) visar

till exempel hur immigranter till Hong Kong från det kinesiska fastlandet omtalades med metaforer som *"influx"* och *"flood"* på engelska. Flyktingar som vattenmassor är förmodligen en relativt stelnad metafor, det vill säga en som inte längre uppfattas metaforiskt så länge vi inte reflekterar över den bild som erbjuds, och påverkar troligen inte (längre) speciellt starkt vårt sätt att tänka.

Vad gäller nedvärdering finns alltså skillnad mellan valrörelserna. Direkt nedsättande generaliseringar om *"invandrare"/flyktingar*, som den ovan citerade, kom in med Ny Demokrati. I valrörelsen 1991 förekom också att flyktingar eller *"invandrare"* associerades med obehagliga fenomen utan att det tydligt utsades. Detta fortsatte 1994 i än högre grad, men det var fortfarande i huvudsak Ny Demokrati som stod för detta inslag i valrörelsen. 2002 skiljde sig på ett negativt sätt från de tidigare valrörelserna genom att såväl nedsättande generaliseringar som associationer uttrycktes eller åstadkoms av flera partier och dessutom var etablerade i det centrala valmaterialet, det som nådde ut till många väljare.

Objektifiering

För att ett resonemang ska räknas som objektifierande krävs att människor på något sätt omtalas som om de vore ting, till exempel genom att beskrivas som endast verktyg för en annan grupps syften. För att detta ska vara diskriminerande krävs ytterligare något: för det första ska det föreligga någon form av asymmetri så att en grupp objektifierar en annan i väsentligt högre grad än tvärtom. För det andra måste objektifieringen också verkligen vara en form av negativ särbehandling, till exempel på så sätt att det som föreslås är icke-språklig negativ särbehandling.

Jag har noterat ett antal diskursiva inslag med objektifierande tendens. Dels fanns ett återkommande resonemang om att *"invandrare"* och flyktingar var till nytta för Sverige och tillförde något. Dels har jag, i avsnitten om *"vi och dom"*, också givit ett flertal exempel på formuleringar som handlar om att *"vi"* ska dra nytta av, utnyttja, ta till vara etcetera *"invandrare"* eller deras arbetskraft, att *"vi"* bör betrakta dem som en resurs och så vidare. Uttryck som pekar mot ett nyttoperspektiv på flyktingpolitiken, det vill säga som hävdar att svenskt nyttotänkande ska vara avgörande för hur många flyktingar som ska tas emot, fann jag dock bara ett i materialet och i det fallet motsagt i samma skrift. Det

fanns däremot flera exempel på att man i valmaterialet argumenterade *emot* ett nyttoperspektiv på flyktingpolitiken. I valrörelsen 2002 förekom objektifierande resonemang om potentiella arbetskraftsinvandrare.

Sett i stort har diskussionen kring "invandrare" och flyktingar inte varit objektifierande på ett diskriminerande sätt i valrörelsediskurserna. Visserligen finns en asymmetrisk maktrelation: i nyttoresonemangen är det ett svenskt "vi" som talar om nyttan av "dem" och det "de" kan bidra med. Det är inte "invandrarna" och flyktingarna som resonerar kring "svenskarna" i termer av nytta eller tillvaratagande av resurser. Men, om man undantar den diskussion som fördes om potentiella arbetskraftsinvandrare i valrörelsen 2002, var det som argumenterades för inte förslag till negativ särbehandling. Tvärtom har jag uppfattat de många nyttoresonemangen som riktade mot andra sammanhang där "invandrades" och flyktingars "nyttighet" ifrågasattes. Vad man ville säga var att "invandrare" och flyktingar visst var till nytta, antingen för svensk ekonomi eller genom att på andra sätt tillföra Sverige vissa värden. Resonemangen kan till och med vara tänkta att stävja förslag till negativ särbehandling eller krav på invandringsstopp.

Men, förutom att dessa nyttoresonemang pekar ut existensen av sådana negativa drag i debatten, alltså att gruppens nytthet var ifrågasatt, förutsätts i resonemangen att ett sådant ifrågasättande är legitimt. Skillnaden märks här när man ser till de gånger något av partierna argumenterade mot ett nyttoperspektiv på *flyktingpolitiken*:

Flyktingfrågan får aldrig göras till en arbetsmarknadsfråga. Vi ska inte ta emot flyktingar bara när vi behöver dem som arbetskraft. Flyktingfrågan är inte en fråga om välgörenhet utan en fråga om arbetarklassens klassiska internationella solidaritet.

(Valhandbok, vpk 1988)

Vad som sades här var att det inte är legitimt att anpassa flyktingpolitiken efter ett tänkt nationellt behov. Det är inte legitimt att väga in den ekonomiska nyttan för en grupp människor (de som bor i Sverige) av en annan (sådana som är i akut behov av skydd) när man bestämmer om den senare ska få det skydd de begär. Men när det gäller boende i Sverige som redan invandrat ifrågasattes inte själva utgångspunkten för nyttoresonemangen. Vad man ville säga var att de som ifrågasatte de invandrades nytthet hade fel efter-

som de visst var en resurs, men inte att utgångspunkten för detta slags övervägande var illegitim.

Sådana resonemang om ”invandrare” eller flyktingar har genom åren inte heller varit begränsade till svenska valrörelser. I följande citat är försvaret av inflyttades nyttighet utvecklat i detalj på ett sätt det inte är i det analyserade valmaterialet. Observera att sista meningen pekar i samma riktning som citatet ovan, det vill säga att utgångspunkten för den ekonomiska beräkningen inte är relevant när det gäller skyddsbehövande flyktingar:

Arbetskraftsinvandringen har haft positiva effekter för svensk samhällsekonomi, liksom också för en rad industrier och företag som rekryterat utländsk arbetskraft och för många invandrare som kunnat skaffa sig en högre levnadsstandard i Sverige. Vinsterna för samhället var störst så länge en stor del av invandrarna var i aktiv ålder och i förvärsarbete. Invandrarna betalade då mer i skatt än vad de fick tillbaka genom olika slag av transfereringar. Lönsamheten har minskat under 1980-talet med flyktinginvandringen, som skett under en tid då invandrare haft svårt att snabbt komma in på arbetsmarknaden och då andelen förvärsaktiva har sjunkit. Flyktingar får stanna i Sverige därför att de behöver skydd, inte för att de är lönsamma.

(Nationalencyklopedin, 1992, uppslagsordet ”invandring”)

Innebörden av att ”invandrare” på detta sätt diskuteras som en nationell resurs bör utforskas bättre. Den invandrade delen av befolkningen är inte den enda som i offentlig debatt diskuteras som en resurs för andra. I jämställdhetsresonemang framställs kvinnor ofta som en specifik resurs i arbetslivet i kraft av att tillföra arbetsplatserna vissa erfarenheter eller egenskaper.¹ Ett alternativ till detta sätt att argumentera för en grups nyttighet i relation till andra grupper (det föreställda svenska ”vi:et” i det ena fallet, de människor som utgör arbetslivet i det andra) är en diskurs där rättigheter och diskriminering är de centrala begreppen. I vissa sammanhang är dessa begrepp verkligen de centrala. När personer sorteras bort ur krogköer på grund av sin hudfärg talas om diskriminering och rätten till tillträde till publika lokaler. I detta sammanhang framförs inte argumentet att mörkhyade män är en tillgång för övrig krogpublik eller för restaurangernas ägare. En skillnad mellan dessa olika sammanhang kan vara att kvinnors deltagande på vissa positioner i arbetslivet eller ”invandrades” fullskaliga deltagande i

¹ Tack till Teresa Kulawik för synpunkter på mitt resonemang om att diskutera ”invandrare” som resurs.

den föreställda svenska gemenskapen just inte betraktas som rättigheter.

De tendenser jag beskrivit ovan är därmed viktiga för att de indikerar just att "invandrarna" inte åtnjuter statusen av att vara självklart inkluderade i den föreställda svenska gemenskapen. Tendenserna är även problematiska för att de öppnar för frågan: vad ska "vi" föreslå den dag alla beräkningarna, både de ekonomiska och de andra, får "oss" att dra slutsatsen att "de" inte är en resurs? Här finns med andra ord en uppenbar risk för diskursiva kopplingar till förslag som pekar mot negativ särbehandling.

Förslag som pekar mot negativ särbehandling

I tabell 7.5. nedan har inte förslag rörande det jag ovan kallat den övergripande frågan (1), om vilka som ska få leva i Sverige och på vilka villkor, medtagits, inte heller förslag som handlade om avskaffandet av bosättningsbidraget till flyktingar eller sådant som rörde villkoren för asylsökande. Här har jag koncentrerat mig på förslag som handlade om personer som redan var (eller skulle komma att bli) permanent- eller i varje fall långtidsboende i landet. Frågorna är dock inte oavhängiga och jag återkommer till förslag och förändringar i flyktingpolitiken i slutet av avsnittet.

Tabell 7.5 Förslag som pekar mot negativ särbehandling i fem valrörelser

1988	1991	1994	1998	2002
<ul style="list-style-type: none"> • NyD: hemspråkets avskaffande • utvisning av utl. brottslingar 	<ul style="list-style-type: none"> • NyD: hemspråkets avskaffande • NyD: endast del av soc.bidraget till flyktingar som inte är medborgare • utvisning av utl. brottslingar • svårare bli sv. medborgare 	<ul style="list-style-type: none"> • utvisning av utl. brottslingar 	<ul style="list-style-type: none"> • svårare bli sv. medborgare • inget soc.bidrag i början för invandrad arb.kraft • erhållet svenskt medborgarskap kan återtas under vissa omständigheter 	

Markeringen "NyD" betyder att enbart Ny Demokrati uttryckte perspektivet eller argumentationen ifråga.

Som jag påpekade i första kapitlet är frågan om vad som är negativ särbehandling sammantvinnad med frågan om hur kategorigränser dras. Att alla grupper ska behandlas exakt lika är det ingen som kräver. Oenigheten gäller i allmänhet vilka kategoriindelningar som

legitimt tillåter olika behandling och vilka som inte gör det. Det finns till exempel en bred enighet om att kategoriindelning efter ålder är relevant för tillerkännandet av vissa rättigheter. Omyndiga får inte rösta och är inte valbara till politiska församlingar, myndiga får rösta och är valbara och denna kategoriindelning är baserad på ålder. Det finns däremot en åtminstone officiell överenskommelse i Sverige om att hudfärg *inte* är en relevant kategoriindelning för i stort sett någon skillnad i behandling. Därför är enigheten också stor om att ifall det verkligen är så att en person vägras en anställning eller tillträde till en restaurang enbart på grund av sin hudfärg så är det fråga om diskriminering.

När det gäller medborgarskap tycks det råda relativ konsensus om att det är legitimt att särbehandla permanentboende i Sverige som inte är svenska medborgare negativt på vissa sätt. Det ses exempelvis som legitimt att utvisa dem som dömts för allvarigare brott och inte så många upprörs över att icke-medborgare inte är valbara till Sveriges riksdag. Om man istället ifrågasätter sådan särbehandling hävdar man att medborgare/icke-medborgare inte är en relevant kategoriindelning för den olika behandlingen. Istället utgår man i resonemanget från någon överordnad kategori, till exempel permanentboende i Sverige, och hävdar att åtminstone på dessa punkter bör alla permanentboende (vuxna) behandlas lika.

På motsvarande sätt går det alltid att urskilja underkategorier när man föreslår olika behandling. Enligt det förslag om att medborgarskap kan återkallas som är uppe till diskussion när detta skrivs 2006, men som alltså förbådades åtminstone så tidigt som 1997 i moderaternas program *Land för hoppfulla*, är det relevant att urskilja en undergrupp bland svenska medborgare som det skulle vara legitimt att särbehandla på detta sätt, nämligen de som inte fötts till medborgarskapet och på vissa sätt inte varit uppriktiga om sitt förflutna vid ansökningstillfället.

Detta visar att frågan om vilka kategoriindelningar som görs och bör spela roll är helt grundläggande för frågan om förslag till negativ särbehandling. Därför måste man i analysen vara uppmärksam på om nya indelningsgrunder plötsligt ges vikt. Det kan vara lämpligt att indela förslag på följande sätt:

1. Förslag om att skillnader ska införas eller förstärkas mellan grupper, vilka är till den ena gruppens nackdel. Sådana förslag kan bygga både på en kategoriindelning som redan förekommer i diskursen, som då ytterligare skillnader i rättigheter mellan

medborgare och icke-medborgare föreslås. De kan också bygga på att nya kategorigränser dras, som när olika rättigheter föreslås gälla för svenska medborgare som blivit det på olika sätt.

2. Förslag som på olika sätt stänger möjligheterna att kunna tillhöra en gynnad grupp.

Båda dessa typer av förslag kan leda till (ökade) skillnader i levnadsvillkor mellan boende i ett land. Jag ska diskutera förslagen i Tabell 7.5. utifrån dessa aspekter och sätta in dem i ett vidare sammanhang.

Frågan om hemspråk/modersmål kan relateras till minoritetsspråkens status över huvud taget i ett samhälle. Förslag i dessa frågor kan sträcka sig från aktiv repression av minoritetsspråk till ett aktivt stöd av dem. Rätten till hemspråk/modersmål har betraktats som ett stöd av minoritetsspråk i Sverige. Att inte (längre) erbjuda utbildning i minoritetsspråken, ett förslag av typ 1), kan betraktas som negativ särbehandling av dem som inte har majoritetsspråket som modersmål. Man hävdar i så fall att det inte är legitimt att indela människor efter om deras modersmål råkar vara majoritetsspråket eller inte när fördelningen av undervisningsmöjligheter sker.

Utvisning av utländska brottslingar är också av typ 1), något man gör med brottsdömda utan svenskt medborgarskap men inte med svenska medborgare. Detsamma gäller de övriga förslag som handlar om sämre sociala förmåner för, i Ny Demokratis förslag, flyktingar i Sverige som inte var svenska medborgare och för de andra partierna 2002, personer i Sverige som kommit för att arbeta men inte bott längre än en viss bestämd tid i landet.

Det förekom alltså också ett förslag av moderaterna 2002 om att personer som hade dubbelt medborgarskap, samt hade erhållit det svenska medborgarskapet med hjälp av falska uppgifter och dessutom begått grova brott, skulle kunna fräntas sitt svenska medborgarskap, alltså ett förslag till att en ny kategoriindelning inom gruppen medborgare skulle få spela roll.

Förslaget att på olika sätt försvåra möjligheten att bli svenskt medborgarskap genom att öka kraven för att erhålla det är förstas av typ 2).

Förslag som pekar mot negativ särbehandling är bland det viktigaste att analysera när det gäller diskursiv diskriminering. I analysen behöver man vara uppmärksam på förändringar som har med kategoriindelning att göra.

Om...

- fler kategoriseringsgrunder än tidigare kommer att betraktas som legitima för negativ särbehandling;
- det görs allt svårare att bli kategoriserad som någon som har rätt till positiv särbehandling (som att få bo kvar i landet även efter en brottsdom);
- skillnaden i behandling mellan personer ur olika urskiljda grupper ökar och innebär att vissa gruppers medlemmar behandlas sämre,

...då pågår en utveckling mot ett samhälle där diskrimineringen ökar.

Ur valmaterialet kan möjligen en sådan trend utläsas. Som vad gäller flera andra aspekter syns en kärvare inställning gentemot "icke-svenskar" efter 1988. Det gjordes svårare att kvalificera sig som asylsökande och som en person som erhöll asyl och därmed fick rätt att permanentbo i landet. Även om man erhöll tillfälligt uppehållstillstånd gjordes det svårare att få permanent sådant. För personer med permanent uppehållstillstånd föreslogs det bli svårare att erhålla svenskt medborgarskap. För invandrare som erhållit svenskt medborgarskap föreslogs gälla regler som öppnade för att man inte med säkerhet skulle kunna behålla denna status. För framtida arbetskraftsinvandrare föreslogs vissa inskränkningar i sociala förmåner gälla i jämförelse med permanentboende. Man skulle kunna säga att ett drag i diskursen var att föreslå sådant som gör det svårare att nå fram till en gynnad svensk kärna och stanna där. Till detta ska läggas de tendenser till *blaming the victim* jag pekat på som kan bli till ett inslag i en normalisering av diskriminering.

Diskursiva utgångspunkter

Ovan har jag redogjort för både förändring och konstans mellan valrörelserna vad gäller de undersökta aspekterna. Det finns också vissa utgångspunkter för diskussionen som ännu inte diskuterats men som förefaller oförändrade över tid. De har på flera sätt varit diskursivt styrande i valrörelserna.

Det nationella territoriet och den föreställda nationella gemenskapen

Världens indelning i nationer präglar förutsättningarna för den som flyttar från en del av världen till en annan på det rent praktiska sättet att företrädare för den andra nationen bestämmer om man har rätt att bosätta sig där eller inte och att det finns olika procedurer med visum, ansökningar om uppehållstillstånd eller asyl och så vidare som måste följas. Denna territoriella aspekt av det nationella, det vill säga regleringen av vem som får besöka eller bo på vilket nationellt territorium, har mycket viktiga konsekvenser för många människor, inte minst flyktingar. Den präglar också i högsta grad diskussionen om invandring och invandrare, flyktingskap och flyktingar. Den är en utgångspunkt för åtminstone generositets- och rättighetsperspektiven på flyktingpolitiken. Om inte det globala systemet av nationer tillät att bosättningen på bestämda platser kontrollerades av specifika myndigheter, skulle det inte gå att vara mer eller mindre "generös" ifråga om att tillåta sådan bosättning. Det skulle inte heller gå att åberopa vissa rättigheter som exempelvis asylsökande gentemot dessa myndigheter.

Men en annan aspekt av det nationella spelar också stor roll för diskursen, det som Anderson (1991) kallar "*imagined communities*", föreställningen om en gemenskap som går utöver den med dem vi faktiskt känner och omfattar idéer om att vi som delar nationalitet hör ihop och har gemensamma intressen. Föreställningen kan även utsträckas till tidigare generationer, till människor vi inte bara inte har träffat, utan som faktiskt inte längre existerar. Den kan också utsträckas till ännu ofödda. Eftersom den är föreställd kan den också exkludera nu levande människor som permanent bor på ett lands territorium, inklusive sådana vi faktiskt känner, och även medborgare i ett land. Den föreställda gemenskapen leder också till föreställningen om att de som delar den har gemensamma intressen. En sådan föreställd gemenskap måste till för att man ska förstå nyttighetsperspektivet på flyktingpolitik.

Ny Demokrati hade en bildekal med texten: VI ARBETAR FÖR SVENSKARNA. DET UPPRÖR MÅNGA.

Här finns en lek med betydelsen av ordet "svenskarna". Det som faktiskt upprörde många ifråga om Ny Demokratiska retorik och förslag var fientligheten gentemot flyktingar och "invandrare" och att man uppfattade att de ville sätta infödda framför invandrade. Om med "svenskarna" i dekaltexten avsågs de infödda men exklude-

rande de invandrade är det därför en korrekt beskrivning att detta upprörde många. Denna betydelse bygger på föreställningen om *the imagined community*. Men dekalens retoriska knorr ligger i att det i nästan alla läger i svensk politik också uppfattas som fullständigt legitimt att säga att man arbetar för "svenskarna" om svenskar avgränsas från dem som bebor andra nationella territorier och inte från vissa som bor i Sverige. I *den* bemärkelsen av "svenskarna" skulle inget parti i en valrörelse kritisera ett annat för att arbeta för svenskarna.

En ständigt aktuell fråga för forskningen om diskriminering av etniska minoriteter är vilka som inkluderas i den nationella föreställda gemenskapen och vilka egenskaper som anses utmärka dem som tillhör den. Dessa frågor kräver andra typer av analyser än de jag arbetat med här. Existensen av en föreställd nationell gemenskap visar sig dock tydligt i materialet, till exempel i alla de formuleringar där "svenskar" och "invandrare" relateras till varandra och ses som olika grupper. Ett flertal, men långt ifrån alla, av dessa formuleringar i materialet har citerats i rapporten. Enligt enstaka formuleringar räcker varken svenskt medborgarskap eller uppväxt för att inkluderas i den föreställda svenska gemenskapen.

Det existerar en mängd föreställningar om vad svenskhet innebär som sällan explicit görs. Ett exempel på när de, på ett lite skämtsamt sätt, faktiskt uttalats i det offentliga var en artikel i *Dagens Nyheter* som uppmärksammade att den svenska nationaldagen blivit till helgdag. Där uttalade sig olika kända personer om vad det innebar att vara svensk för dem. Egenskaper som nämndes var att ha liberala och toleranta värderingar med respekt för den enskilda, att vara lite lagom, samt att vara ärlig, lugn och tillbakadragen ("Nationaldag och helg – vad ska vi göra då?", DN 5/6 2005). Förmodligen ställs "invandrare" inte sällan i relief mot en sådan föreställd svenskhet. När till exempel den mördade Fadime Sahindal kallades "den unga kurdiska kvinnan Fadime" (*En ny integrationspolitik*, fp 2002) var ett troligt underliggande motiv till att hon, trots uppväxt i Sverige, prickfri svenska och så vidare inte fick vara svensk att föreställningen om det svenska omöjliga kan rymma ett sådant mord: kurdiska kvinnor kan bli hedersmördade av sina familjer, men inte svenska. Vissa forskare hävdar att föreställningar om "svenskhet" som något specifikt, liksom betydelsen av sådana föreställningar, har blivit viktigare i den svenska etniska maktstrukturen sedan 1990-talet (Mattsson 2005).

Frågorna om vad integration ska innebära och föreställningar om utanförskap är nära relaterade till den nationella föreställda gemenskapen.

Utanför och innanför

Att nationer metaforiskt kan betraktas som behållare eller avgränsade rum talar uttryck som "invandrare" för. Metaforen (eller möjligen metonymen) att vandra in, det vill säga att genomföra en fysisk förflyttning från utanför till innanför, står här inte bara för att passera en gräns utan för att flytta till ett nytt land och inta en speciell social status. Man kan också försvinna ut ur behållaren, till exempel genom att man *utvisas* eller *utvandrar*. Detta inne/ute-tänkande är kopplat till nationalstatssystemet. Men det finns andra sätt att vara inne och ute än de som har att göra med nationalstaternas gränser. Att genom invandring komma in i landet är bara ett första steg inåt. En återkommande metafor i materialet var den om innanför och utanför även för dem som bor i Sverige som i följande exempel från 2002:

– ...100 000 och fler invandrare har fastnat i utanförskap ... när vi skulle kunna ta till vara deras kraft att jobba

(Bo Lundgren i "Slutdebatten" 13/9 2002)

– Och detta gör vi för invandrarnas skull. Vi är övertygade om att det är ju samhället som håller dom ute ... vi har byggt samhället så, framför allt ni, så att dom hålls utanför

(Lars Leijonborg i "Slutdebatten" 13/9 2002)

I de flesta exempel i materialet handlade diskussionerna om att bryta utanförskapet om att folk skulle få jobb, ibland om att lära sig svenska. Att ha invandrat räcker alltså inte för att vara inne. Man kan bo i Sverige och fortfarande vara utanför. Det ligger nära att föreställa sig en bild med behållare i varandra, kanske som ryska dockor, där en invandrare har att kämpa sig in mot de inre dockorna. Samtidigt med en tendens i politik och förslag, som jag pekade på i förra avsnittet, mot att göra det svårare att få tillhöra en svensk kärnkategori, vara i de innersta dockorna, visades i diskursen alltså oro för att många "invandrare" inte fick plats där.

Strukturell diskriminering i fem valrörelser

Därmed är det dags att avge ett samlat svar på denna undersöknings första fråga, i vilken form och omfattning det förekom diskursiv diskriminering riktad mot grupper som uppfattades som etniskt icke-svenska i de undersökta valrörelserna. Med diskriminering avsåg jag negativ särbehandling av människor, kopplad till deras grupptillhörighet. I detta fall har jag studerat diskriminering med språkliga medel även om man naturligtvis kan tänka sig andra typer av diskriminering inom en valrörelses ram.

Det förekom diskriminering i valrörelserna. För det första var invandrade personers röster exkluderade från de centrala debattpositionerna. För det andra hopade sig framför allt 2002 kopplingarna mellan invandrade och negativt värderade fenomen som de dessutom själva lastades för på ett sätt som utgjorde ett mönster och som inte motsades i andra delar av materialet. För det tredje framfördes från och med 1991 vissa förslag som på olika sätt skulle påverka just den invandrade delen av befolkningen negativt.

Den diskriminering jag pekat på var av strukturell natur. I första kapitlet definierades struktur som scheman och resurser. Undersökningens analyser har i första hand gällt vilka diskriminerande scheman som kommer till uttryck. Nedvärderingen verkade utgöra ett etablerat tankeschema 2002, från att endast ha förekommit sporadiskt i de tidigare valrörelserna. Att föreslå negativ särbehandling för grupper som urskiljdes som icke-svenska kan kanske inte beskrivas som ett etablerat schema men ser man till utvecklingen över tid verkar det som om risken just nu föreligger för en etablering av sådana förslag som ett schema.

Jag har också analyserat kategorisering, distansering, olika tanke-scheman i valrörelserna kring flyktingpolitiken, scheman rörande diskriminering och rasism, samt hur relationen mellan "oss" och "dem" uttrycktes. Här har jag funnit några scheman som har mycket nära koppling till diskriminering. Hit hör, för de första, det schema enligt vilket indelningen i "svenskar" och "invandrare" är betydelsefull i nästan vilka sammanhang som helst och det ständiga inpräntande av åtskillnaden mellan kategorierna som sker genom upprepandet av benämningarna "svensk" och "invandrare" eller ersättningsord för dessa. Detta sätt att kategorisera och att återkommande använda kategorierna löper som en röd tråd genom samtliga valrörelserns diskurser. Viktigt i sammanhanget är också tankeschemat (som dock inte är allena rådande i diskurserna) att

kategorierna inte överlappar, det vill säga att "invandrare" inte också är "svenskar".

För det andra visar sig distansnerande scheman i materialet och tycks något starkare i det andra Ny Demokrati-valet 1994 och i valet 2002 än i övriga val. Distansering, olika typer av skillnadgörande, behöver inte vara diskriminerande. Dock spelar distansering roll. Ju mer olika "de" framställs från "oss", ju mer naturligt förefaller det också att föreslå att de ska behandlas annorlunda. Framställs "de" även som problematiska ökar risken för att den annorlunda behandling som föreslås också är en sämre behandling. 1994 och 2002 var också de två val då förslag som pekar mot negativ särbehandling framför allt framställdes.

För det tredje är det hotperspektiv på flyktingpolitiken, som kom till uttryck i två av valrörelserna, nära förknippat med nedvärdering av flyktingarna.

För det fjärde har jag beskrivit de maktojämlika relationer som ofta uttrycktes i "vi" – "de"-formuleringarna. Jag läser dem dels som en avspeglning av faktisk materiell maktojämlikhet. I synnerhet gäller detta hur "svenskar" relaterar till flyktingar och asylsökande. Även om svenskar vilka som helst inte har makt att bestämma vem som ska få bo eller inte i Sverige, har svenska myndigheter denna makt, naturligtvis i relation till ingångna avtal inom och utanför EU. Dels visar de att "vi svenskar", inom den föreställda nationella gemenskapen tar "oss" rätten att bedöma och diskutera "dem" på ett sätt som "de" inte har möjlighet att bedöma och diskutera "oss" i den offentliga debatten.

För det femte har jag pekat på att det schema enligt vilket "invandrare" betraktas som resurs indikerar att ett rättighets- eller jämlikhetsperspektiv inte föreligger.

För det sjätte kan alltså *blaming the victim*-resonemang leda till ett slags diskursiv normalisering av negativ särbehandling. Dock var dessa tendenser inte starka och kan knappast läsas som ett tanke-schema som styrt de analyserad diskurserna.

Men det finns också den andra sidan av strukturerna, resurser. Diskriminerande scheman är mycket ofta knutna till resursojämlighet. Den resurs som är mest aktuell i detta fall är tillgången till centrala positioner från vilka ideologiska budskap formuleras och politiska strategier utvecklas. Sainsbury (2005) hävdar att en förklaring till att svensk politik gentemot den invandrade delen av befolkningen är mindre exkluderande än dansk är att i det svenska, men inte danska fallet, har ingått ett antal invandrade politiska

experter i utformningen av politiken. I utformningen av den politik som lanseras i valrörelserna och i hur denna presenteras har i en omfattning, som jag inte försökt kartlägga, ingått personer som själva invandrat eller flytt till Sverige. Samtidigt är sådana personer exkluderade från de mest inflytelserika debattpositionerna och har så varit under hela den undersökta perioden.

Ny Demokratis roll

Därmed går jag över till den andra och tredje forskningsfrågan, om Ny Demokratis påverkan på de övriga partiernas valpropaganda 1991 och 1994 och om eventuell kvarstående påverkan i valrörelserna 1998 och 2002. I en jämförelse mellan valrörelserna 1988 och 1991 förde Ny Demokrati in något nytt på den centrala valagendan: ett hotperspektiv på flyktingpolitiken där flyktingar, men i viss mån också ”invandrare” eftersom dessa kategorier ofta tycktes glida ihop i partiföreträdarnas resonemang, associerades med bland annat kriminalitet, höga kostnader och hiv. Detta slags kritik av flyktingpolitiken var dock ingenting som Ny Demokrati hade uppfunnit. Kravet på minskad flyktingmottagning fanns redan formulerat, till exempel i samband med Sjöbo-händelserna. Man kan snarare säga att partiet lyfte in åsikter som kokat lite mer perifert på en mycket central massmedial agenda och i en ny institution – de svenska valrörelserna.

Jag har också sett till de övriga krav och förslag som partiet ställde i valrörelserna som speciellt uppgavs gälla flyktingar eller ”invandrare”. I samtliga fall byggde de på sådant som redan fanns utsagt i en vidare offentlig diskussion, även om man kanske i något fall specificerade kraven. Bland andra krav som rörde flyktingar som partiet förde fram var att avskaffa ett bosättningsbidrag, som redan var avskaffat och omgjort till lån. Vad kravet på utvisning av utländska brottslingar mer exakt handlade om är svårt att veta, eftersom en sådan praxis redan existerade.

Den rimligaste beskrivningen av Ny Demokratis roll är därför att man samlade ihop åsikter och förslag som var negativa gentemot i första hand flyktingar och gav dem plattformar de inte tidigare haft: först valrörelsens institutionaliserade plattformar såsom partiledarutfrågningarna och TVs slutdebatt, därefter de plattformar som partiets riksdagsmandat gav tillträde till.

När det gäller partiets påverkan på övriga partier i valrörelserna var det begränsat eller obefintligt 1991. På partiernas ställningstaganden i flyktingpolitiken tycks Ny Demokrati inte ha haft inflytande. Inget parti stödde kravet på färre flyktingar in i landet och fyra partier protesterade mot regeringsåtgärder som lett till att färre flyktingar fick asyl och krävde att restriktionerna upphävdes. Ifråga om Ny Demokratis krav på utvisning av utländska brottslingar har jag bara funnit att centerpartiet instämde i detta krav i ett av sina program. I övrigt drevs inte denna fråga av något annat parti. Centern hade det inte i materialet 1988 och inte heller i det invandrapolitiska handlingsprogrammet från 1991. Det är tänkbart att man här kunde se ett inflytande av Ny Demokratis retorik.

I en av de frågor Ny Demokrati drev fanns en förändring i flertalet av övriga partiers retorik i en jämförelse mellan valrörelserna 1988 och 1991: inställningen till hemspråksundervisning. Alla partier från vilka jag återfunnit jämförbara material från valrörelserna 1988 och 1991 hade backat från positiva omdömen om eller tydligt försvar för hemspråk till mer neutrala eller kritiska formuleringar. Inget hade dock tagit upp förslaget att hemspråk borde avskaffas som offentlig tjänst. Men även i denna fråga är det troligaste att förändringen förklaras av en allmän förändring i debatten än av Ny Demokratis valretorik. Ny Demokrati var en ny företeelse i svensk politik och delar av övriga partiers valmaterial var säkert redan färdigställt när Ny Demokratis krav blev kända. Vissa uttalanden i valrörelsen 1988 visar att hemspråket redan var under attack redan långt före Ny Demokratis bildande.

Det tydligaste svar på Ny Demokratis retorik som finns att utläsa i det analyserade valmaterialet från 1991 var att de andra partierna ställde den generösa flyktingpolitiken mot framställningen av flyktingar som hot. I valrörelsen 1994 var läget annorlunda. Hos flera av de övriga partierna fanns en förskjutning gentemot större restriktivitet i flyktingpolitiken, som på flera punkter överensstämde med Ny Demokratis förslag. Men det är ändå inte säkert att Ny Demokrati spelat någon viktig roll i denna utveckling. Den hade pågått åtminstone sedan slutet av 1980-talet och den dramatiska utvecklingen i det sönderfallande Jugoslavien ställde vissa avgöranden på sin spets. En möjlig tolkning är istället att Ny Demokratis inträde på den politiska scenen fördröjde denna förskjutning. Det framgick tydligt, inte minst i TVs slutdebatt 1994, att andra partier inte ville förknippas med Ny Demokratis syn på flyktingar och flyktingpolitik. Dock bestod den motargumentation

man förde detta år i ett mycket allmänt avståndstagande från partiets inställning och människosyn snarare än i att erbjuda en annan inställning till den konkreta flyktingpolitiken.

Jag skulle vilja sammanfatta det som sagts i detta avsnitt med att jag inte kunnat troliggöra att Ny Demokratis retorik kring invandrare och flyktingar skulle haft något direkt inflytande på de andra partiernas propaganda i valrörelserna i riktning mot en mer diskriminerande diskurs. Inte heller har jag funnit spår av någon fördröjd påverkan 1998 eller 2002. Genom sin egen närvaro förde dock Ny Demokrati in element av diskursiv diskriminering och påverkad därmed valdiskursen som helhet, om än inte de övriga partierna.

Detta betyder inte att Ny Demokrati saknade betydelse för utvecklingen av vare sig offentlig debatt eller annan samhälllig praktik. Partiet samlade ihop och gav ett nytt slags legitimitet åt vissa högerpolitiska krav genom att föra in dem på olika centrala arenor. Mycket talar också för att partiets existens sammanföll med en period med ovanligt mycket öppen rasism och flyktingfientlighet i det svenska samhället. Partiet kan mycket väl ha bidragit till detta.

Slutligen ska jag utifrån de presenterade analyserna och de iakttagelser jag gjort om valretoriken besvara studiens fjärde huvudfråga, vilka rekommendationer som kan ges för att motverka diskursiv diskriminering i svenska valrörelser och mer allmänt i den offentliga sfären.

Hur kan man motverka diskursiv diskriminering i valrörelser?

Partier och medier bygger tillsammans upp den offentliga delen av valrörelsen. Båda parter har ansvar för dess innehåll. Följande resonemang bygger på utgångspunkten att det finns en vilja hos båda dessa att motverka diskriminering.

Att undvika överdriven uppdelning i ”svenskar” och ”invandrare”, samt distansering

Ett genomgående drag i alla valdiskurserna är den i alla sammanhang återkommande uppdelningen i ”svenskar” och ”invandrare”. Jag hävdar inte att kategorin invandrare är meningslös i samhälls-

analysen. Men får indelningen i infödd och invandrad tränga undan indelningsgrunder som klass, utbildningsbakgrund, inkomst, kön och etnicitet blir både problemformuleringar och lösningsförslag ofullständiga. Och inte bara det. Även om indelningen i sig inte är ett uttryck för nedvärdering försätts den som ständigt utpekade som *av en annan sort* i en potentiellt prekär situation om hennes grupp saknar vissa maktresurser som den andra har. Olikhet och utpekande kan motivera olik behandling och risken finns alltid att denna blir negativ.

Jag visade i analysen att det fanns en tendens i valrörelsen 2002 att undvika termen "invandrare". Det kan möjligen ligga något positivt i detta då termen genom de värderingar som förmedlas i både diskursiv och annan praktik fått en negativ klang. Men det är ingen speciellt radikal förändring att byta ut den mot någon annan, som "nya svenskar". Istället för att oreflekterat göra denna uppdelning i "invandrare" och "svenskar" bör såväl medier som partier ställa sig ett antal frågor som handlar om i vilka sammanhang indelningen verkligen är motiverad:

- Finns det belägg för att det verkligen existerar skillnader mellan invandrade och infödda på de politikområden man önskar diskutera? Om så inte är fallet är risken stor att man slentrianmässigt anpassar sig till en diskurs där tendensen är att ständigt särskilja. Brune (2004, kapitel 19) ger exempel på hur medierna tenderar utpeka skillnad även där grunden för detta förefaller tämligen skakig, ofta med hjälp av vaga ord som "många" och "ofta" eller med generaliserande användningar av kategorinamn som "svenska barn" och "invandrabarn". Följande utdrag ur en notis ur *Dagens Nyheter* 2002 förefaller sprungen just ur en diskurs där tendensen är att utpeka all slags skillnad mellan "invandrare" och "svenskar":

När invandrabarn börjar förskola och skola så börjar de också äta svensk mat och vill också ha det hemma. Så när svenska barn tjuvar om att få pizza och kebab hemma så vill invandrabarnen ha köttbullar och lingonsylt. Och i invandrarfamiljerna byts olivoljan ibland ut mot mjölk, åtminstone om det handlar om pannkakor.

I svenska familjer äts alltså köttbullar och lingonsylt och lagas det mat med mjölk, medan invandrarfamiljer förknippas med pizza, kebab och olivolja. "Det handlar om ett rituellt särskiljande utan verklighetskontakt" som Brune (Ibid.: 313) uttrycker det. Möjligen är det faktiskt så att "svenska familjer"

skiljer ut sig från andra av världens nationaliteter genom att använda ovanligt mycket mjölk i matlagningen eller att äta bullar av köttfärs oftare, men man kan nog inte vara så säker på det. Och generaliseringen att "invandrabarn" är sådana som utmärks av att vara vana vid olivolja hemma men ovana vid mjölk och köttbullar bör tas med en stor nypa salt.

- Även om belägg finns för att skillnader existerar, är dessa så stora och viktiga att de förtjänar statusen av problem och att lyftas fram i en valrörelse? Under rubriken "Invandrare risk i trafiken" berättade Dagens Nyheter 2003:

Många invandrare är en fara i trafiken, anser Vägverket. Trots att information om svenska trafikregler finns på de flesta språk har man svårt att nå fram till invandrargrupperna.

Av sättet att berätta kunde man inspireras till att föreslå stora utbildningssatsningar riktade mot "invandrare". Men det statistiken talar om är 16 olycksfall per 1000 körkortsinnehavare bland män från mellanöstern eller Nordafrika mot fem per tusen svenskfödda män (Ibid.: 318).

- Även om skillnaderna förefaller viktiga, kan man utgå från att kategoriindelningen svensk/invandrare verkligen är den centrala för att förstå problemet? Varför är det viktigare att tala om "invandrare" i en fattig förort än om klasskillnader? Även om det skulle gå att säkert hävda att antingen "invandrare" eller invandrare från någon speciell del av världen skulle vara överrepresenterade vid någon typ av brott, hur viktigt är det som problem? Är det ett viktigare problem än att män är kraftigt överrepresenterade vad gäller vålds- och sexualbrott? Hur får man bäst ner antalet trafikolyckor? Genom speciella informationssatsningar riktade mot "invandrare" eller genom satsningar på att minska risktagande och slarvig körning riktade mot yngre män i allmänhet?
- Det handlar alltså om vad som problematiseras och lyfts fram. Men sammanhanget spelar också roll. Går det att diskutera de frågor man vill diskutera utan att ytterligare särskilja "invandrare" från resten av befolkningen? Är det till exempel nödvändigt att ha ett "integrationspolitiskt program" som per definition studerar problem förknippade med "invandrare" eller går det att täcka det man vill säga i exempelvis de skolpolitiska, arbetsmarknadspolitiska och jämställdhetsprogrammen?

Att motverka exkludering

Exkludering av röster

Jag har pekat på en genomgående exkludering av "invandrades" röster från de mest centrala positionerna i valrörelserna. Detta speglar en faktisk exkludering från partiernas liksom från journalistikens toppskikt. Det viktigaste i sammanhanget är naturligtvis att en riktig inkludering av invandrade personer sker och att detta påverkar politikens utformning, speciellt i de frågor där etniska minoriteters intressen specifikt står på spel och att vi får en journalistik som inte är helt igenom präglad av svensk inföddhet.

Att enstaka invandrade personer framträder i centrala roller säger heller inget om innehållet i det budskap de kommer att framföra. Att vara invandrare är inte så ofta en självvald kategorisering. Många olika grupptillhörigheter är viktiga för varje individ: varje invandrare har till exempel också ett genus, en klasstillhörighet, ett ursprungsland, kanske också en partitillhörighet och en religiös tillhörighet. Men många har också vissa gemensamma erfarenheter av att ha invandrat till ett nytt land, tvingats lära sig ett nytt språk och, inte minst, av att få uppleva vad det innebär att sorteras in i gruppen invandrare. Vissa, eller kanske många, i synnerhet från vissa delar av världen, delar erfarenhet av att utestängas och känna sig nedvärderade (se t.ex. Dahlstedt, 2000). Om tillräckligt många av dem som har dessa erfarenheter tillräckligt ofta får vara med och formulera problemen är det sannolikt att diskriminerande scheman påverkas på sikt.

Bland de lite mindre centrala rösterna finns invandrade personer bättre företrädare. Men medierna bör ställa sig frågan om det inte går det att inkludera invandrade personer på mer radikala sätt än genom att de intervjuas.

Exkludering av adressater

En typ av exkludering som varit svår att analysera i valmaterialet är den av adressater. Det hade behövts systematiska jämförelser med hur andra grupper än "invandrare" omtalades för att göra detta. Mitt intryck är dock att åtminstone delar av materialet talar *om* snarare än *till* "invandrare" på ett sätt som inte gäller andra väljargrupper. Från alla valrörelserna finns dock exempel på att åtminstone några partier gjort vissa försök att explicit adressera "invandrare" som väljare. Detta har ofta skett genom att man låtit översätta

delar av valmaterialet till exempelvis finska, spanska, arabiska, engelska och turkiska. En del har också givit ut valmaterial på "lätt svenska". Jag vill inte hävda att "lätt-svenska"-varianten skulle vara generellt problematisk. Fördelen är givetvis att man kan nå ett antal människor som inte kan tillräckligt bra svenska för att ta till sig det "vanliga" valmaterialet och inte heller läser något av de större minoritetsspråken i Sverige, såsom de ovan angivna. Nackdelen är att det tycks finnas en risk att inte bara språket utan även innehållet förenklas på ett sätt som kan få en att tro att partiet istället tagit fram ett specialmaterial för barn:

Kristdemokraternas partiledare heter Alf Svensson.
Han är 63 år gammal och har varit partiledare i 30 år.
Han är gift med Sonja och de har tre barn.
Innan han blev partiledare var han lärare.
Han har skrivit tre böcker.

(Så här tycker vi. Vi berättar på lättläst svenska, kd 2002)

Men jag har också funnit exempel på valmaterial som förefaller avsett att speciellt adressera den invandrade delen av väljarkåren som faktiskt verkar göra det utan att tala till den som om den bestod av barn. En center-broschyr från 1998 adresserar invandrade väljare genom tilltalet "Till Dig som får rösta i kommunal- och landstingsvalen". Det får ju alla väljare men det är klart att man här talar till en bestämd grupp, utan att utesluta övriga, nämligen den som enbart har rösträtt i dessa båda val, det vill säga personer som inte är svenska medborgare med bostad tillräckligt länge i Sverige för att uppnå den begränsade rösträtten. Valet av frågor som tas upp i broschyren är också specialdesignat. Vissa av frågorna är av speciell relevans för många invandrade väljare i deras egenskap av invandrarkategoriserade, till exempel att förhindra rasism och att "invandrarpensionärer" ska få service på det egna språket i hemkommunen. Andra frågor, som att sanera en lokal å, kan tänkas vara av intresse för såväl invandrade som infödda boende i åns närhet.

Ytterligare en viktig aspekt av vem som känner sig adresserad har att göra med synliggörande.

Osynliggörande

För både partiernas och mediernas del handlar det om att synliggöra genom att visa upp en väljarkår och en befolkning som bestående också av invandrarkategoriserade personer. Här handlar det

främst om de situationer som uppfattas som vanliga och rutinar-tade och inte det synliggörande som är förknippat med problem. Det finns uppenbarligen också viss vilja hos både partier och medier att synliggöra på detta rutiniserade sätt. På åtskilligt parti-material, inte bara affischer, fanns bilder av invandrarkategoriserade personer. Det att sådana personer också av TV ombeds ställa även andra frågor än de som förknippas med personens invandrarskap bidrar till ett sådant naturligt synliggörande. Ett exempel på detta ur det analyserade materialet är när en journalist, tillika Chile-flykting, 1994 fick ställa en fråga till en partiledare om offentlighetsprincipens framtid vid ett EU-inträde. Mannen ifråga klassificerades sannolikt av de flesta tittare som "invandrare". Men han synliggjordes inte som invandrare utan som allmänhet/väljare som vill ha svar från politikerna och som journalist med ett yrkesbaserat intresse av offentlighetsprincipen.

Det tycks inte som om osynliggörande (längre) är en speciellt vanlig form av exkludering av den invandrade delen av befolkningen², men det är värt att tänka över risken.

Att motverka nedvärdering

Den nedvärdering jag pekat på i materialet har i första hand varit av det slag där "invandrare" ensidigt har associerats med olika typer av negativa fenomen eller eget negativt beteende. Här finns rum för eftertanke. I den mån könsstympling förekommer i Sverige eller svenska flickor skickas utomlands för en sådan operation är detta naturligtvis ett problem. Hur stora resurser som det är rimligt att satsa på problemet beror rimligen på hur omfattande man tror att det är.

En första fråga att ställa är densamma som för att undvika onödig distansering. Vet vi något om problemets omfattning? Det finns naturligtvis ingen automatisk undre gräns i antal fall som gör ett samhällsfenomen diskvalificerat som problem. Även om en enda utrikesminister mördas förefaller det inte helt orimligt att argumentera för att den dåliga säkerheten för politiker är ett problem som man vill lyfta fram i en valrörelse. Men vill man lyfta fram bekämpandet av könsstympling i Sverige i sitt valmaterial är

² Däremot är andra minoritetsgrupper osynliggjorda. Jag har inte hittat en enda valaffisch från de fyra valen som avbildar ett tydligt samkönat par eller en person med ett handikapp som syns på bild.

det kanske rimligt att kontrollera att det åtminstone finns några kända fall under senare år.

När man sedan väljer att tala om sådana problem i ett valmaterial finns det olika sätt att göra det på. Det bästa sättet att göra det om det som eftersträvas är ett Sverige fritt från könsstympning är genom att ge konkreta, genomarbetade förslag till hur den ska bekämpas. Dessa kanske inte heller måste inramas i ett "integrationspolitiskt program" eller ett resonemang om kulturskillnader där resultatet blir att "invandrare" och könsstympning associeras. Kanske passar de in bland social- eller kriminalpolitiska krav?

Det sämsta ur nedvärderingssynpunkt är allmänna retoriskt betingade avståndstaganden från brott och övergrepp som sedan länge är förbjudna och som ingen över huvud taget har försvarat i offentlig debatt under de senaste decennierna. Dit hör könsstympning och mord på unga kvinnor. Inget parti skulle i valrörelsen ta avstånd från mordet på Anna Lindh eftersom ingen har försvarat det och eftersom ingen tror att retoriska avståndstaganden har en hindrande effekt på politiker-mord. Detsamma gäller naturligtvis hedersrelaterade mord. Ingen försvarar dem i offentlig debatt och inget verbalt fördömande i den offentliga debatten hindrar dem. Allmänna påståenden som att vi aldrig kan tillåta våld mot kvinnor eller barn och att alla måste respektera lagarna i ett invandrar- eller integrationspolitiskt program, pekar otvetydigt ut minoriteterna som de som orsakar problemen utan att ha några positiva effekter på våld och kriminalitet. Konkreta krav på exempelvis hjälp åt flickor som förtrycks av sina familjer kan framföras i olika sammanhang, till exempel som en del av ungdoms- eller jämställdhetspolitik.

Det finns ett speciellt dilemma som rör medierna. Det handlar om hur man ska förhålla sig till partier och strömningar som uttrycker stark fientlighet mot flyktingar eller "invandrare". Mediernas företrädare kan uppleva att det finns ett dilemma i att de önskar rapportera om sådant som har ett nyhetsvärde men undvika att ge rasistiska och liknade grupper en plattform eller att bidra till att sprida deras åsikter som ju ofta ger uttryck för diskriminerande nedvärdering. Ett allmänt omdöme är att Ny Demokrati aldrig hade kommit in i riksdagen utan det stora medieintresset. I kommande valrörelse torde samma dilemma kunna uppstå vad gäller partiet Sverigedemokraterna. Sannolikt har Sveriges Television väsentligt mer makt över partiets framgångschanser än partiet självt.

Samma principiella ställningstagande gäller olika åsiktsinriktningar som inte har ett parti bakom ryggen. Ett exempel ur det analyserade materialet är reportern som frågade olika partiledare vad de ville säga till dem som ansåg att "vi har för många" invandrare och flyktingar i Sverige. Förväntningen här var naturligtvis att partiledarna skulle ta avstånd från åsikten i sig, vilket de också gjorde. Samtidigt fungerar sådana yttranden legitimerande för åsikten: det är legitimt att diskutera den i svensk TV.

Jag har inget allmänt råd att ge utom att journalisterna bör göra medvetna överväganden. Det finns kriterier som följs av den som avgör vad som är en nyhet och vad som är allmänintresse. Men dessa kriterier är kulturspecifika och inte naturgivna och de kan utsättas för kritisk granskning.

Att motverka objektifiering

Objektifiering rör grundläggande förhållningssätt till grupper i samhället och är alltså inget man undviker med enkla retoriska grepp. Men man kan tänka igenom vad man egentligen vill uttrycka med resonemangen om "invandrare" som en resurs för "oss". Är det här fråga om resonemang som istället kunde utvecklas inom ramen för ett rättighets- eller kanske jämlikhetsperspektiv?

Att undvika förslag som pekar mot negativ särbehandling

Detta rör ju också grundläggande frågor. De partier och politiker som verkligen vill motverka diskriminering bör ta strid i enskilda frågor där negativ särbehandling föreslås. Förutom att se till konsekvenserna av enskilda förslag bör man vara aktsam på om olika föreslagna politiska förändringar sammantaget pekar mot ett samhälle där fler människor kommer att utsättas för en sämre behandling än övriga. Detta kan alltså bli konsekvensen av att fler kategoriseringsgrunder än tidigare kommer att betraktas som legitima för negativ särbehandling, att skillnaden i behandling mellan personer ur olika kategorier ökar och innebär att vissa gruppers medlemmar behandlas sämre och att det görs svårare att få tillhöra de gynnade grupperna, till exempel att bli medborgare och behålla medborgarskapet.

Medvetet ickediskriminerande ställningstaganden på dessa områden handlar om politiskt mod i en tid då rasism och diskriminering är utbredda i Europa och partier kan lockas av möjligheten att vinna vissa väljare genom en retorik som pekar ut "invandrare" som en problematisk grupp på vilken hårdare krav bör ställas.

Konkret agerande inför nästa valrörelse

Det finns en uppenbar risk att nästa valrörelse när detta skrivs, hösten 2006, i sin helhet kommer att framstå som än mer diskriminerande än tidigare valrörelser. Forskningen pekar mot att det i många avseenden råder ojämlikhet mellan invandrade och infödda till de invandrades nackdel. Detta kan ses som ett starkt skäl att lyfta upp sådana frågor i en valrörelse. Frågan är hur det kommer att göras. Om partierna kunde komma överens om att i utformningen av sin valpropaganda inte tala till rasistiska eller främlingsfientliga strömningar i samhället, samt enas om några grundläggande regler för detta, skulle en del kunna vinnas. Detta handlar inte om själv censur eller att sopa problem under mattan utan om att det i varje samhälle i varje fråga vid olika tidpunkter finns ramar för vad som är legitimt att säga. Här skulle det handla om att försöka ta ett kollektivt ansvar för att undvika att nuvarande ramar förändras på ett sätt som än mer legitimerar en negativ stigmatisering av en del av invånarna i Sverige. Eftersom det handlar om strukturell diskriminering och tankescheman är det inte i första hand varje enskilt uttalande eller valmaterial som är problematiskt. Men scheman etableras genom upprepning av vissa teman. För att påverka samhällsliga strukturer behövs ett kollektivt agerande.

I övrigt bör varje parti tänka igenom sin valpropaganda för att undvika att oavsiktligt och okritiskt förmedla oönskade perspektiv i den offentliga debatten. Man kan testa materialet på många olika personer i de kategorier som diskuteras. Känner de sig bekväma med att bli beskrivna och tilltalade på det föreslagna sättet? Bland de material jag analyserat i denna studie är jag övertygad om att en del hade sorterats bort eller gjorts om i en sådan granskningsprocess, medan annat passerat oförändrat.

Sammanfattande råd för att motverka distansering och diskursiv diskriminering i valrörelser

Flertalet av följande råd är riktade till valrörelsernas båda producenter, det vill säga partier och medier, några gäller specifikt den ena parten.

- Invandrade personer bör bara skiljas från infödda personer om
 - det finns belägg för att det verkligen existerar skillnader mellan grupperna;
 - de skillnader som existerar kan anses så stora att de förtjänar statusen av att betraktas som problem;
 - just denna kategoriindelning, snarare än någon annan, är central för att förstå problemet.
- Om man anser att skillnaden är värd att göra, bör man försöka föra diskussionen i ett sådant sammanhang att ytterligare särskiljande undviks.
- Som företrädare för medierna bör man försöka hitta vägar att inkludera invandrade personer i valrörelsen i mer centrala roller än som intervjuade.
- Som parti bör man inrikta sig på att tala (även) till den invandrade delen av befolkningen snarare än om den genom att exempelvis
 - producera material på minoritetsspråk;
 - i sådant men även annat material ta upp frågor av specifikt intresse för invandrade väljare.
- Att synliggöra den invandrade delen av befolkningen genom att inkludera sådana personer i vanliga sammanhang bör vara en medveten strategi.
- Innan man tar upp ett specifikt problem som kommit att associeras med ”invandrare” i valrörelsen bör man kontrollera att det verkligen finns belägg för att problemet existerar i en omfattning som gör det motiverat att ta upp det.
- När sådana negativa fenomen tas upp, bör det göras i form av konkreta förslag för att motverka dem snarare än i form av retoriskt betingade avståndstaganden.

- De bör tas upp i sammanhang som inte ytterligare förstärker nedvärderande tendenser gentemot de invandrade minoriteterna.
- Medierna bör ha en genomtänkt strategi för behandlingen av rasistiska eller ”främlingsfientliga” partier, liksom för hur man refererar till sådana åsikter bland icke-organiserade personer.
- Man bör överväga att byta ut formuleringar om ”invandrare” som resurs för den föreställda gemenskapen mot formuleringar som kräver lika rättigheter eller jämlikhet.
- Partierna bör pröva sitt valmaterial på människor från olika grupper för att få en uppfattning om ifall det verkar mottas lika av dem som betraktas som ”svenskar” och dem som betraktas som ”invandrare”.
- Samtliga riskdagspartier bör sluta en pakt kring hur man går ut i valrörelsen i frågor som rör ”invandrare” eller flyktingar.

Demokrati på svenska?

I titeln på en annan rapport från Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering parafrastrer titeln i en tidigare maktutredning, *Demokrati på svenska*, med tillägget av ett frågetecken. I antologin med frågetecknet i titeln påpekas att förklaringarna till ”invandrarnas utanförskap” i den svenska politiken inte nödvändigtvis måste stå att finna hos dessa personer själva. Beslut att till exempel inte rösta kan vara baserat i ett slags rationellt grundad misstro mot politiken och erfarenhet av att stängas ute eller att ens krav inte beaktas (Dahlstedt, 2005). Utifrån ett sådant perspektiv och utifrån resultaten i denna undersökning skulle man kunna ställa följande frågor till de väljare som brukar kategoriseras som svenskar respektive invandrare:

- Upptar valagendan de politiska frågor som är viktigast för dig? Om inte, vilka saknas?
- Är de förslag som specifikt rör den grupp du räknas in i bra och rättvisa?
- När den kategori du räknas in i omtalas, förefaller dig beskrivningar och sammanhang rimliga och rättvisande? Om inte, varför?
- Känner du dig adresserad av politikerna och valretoriken?

- Vem är det som talar till dig i valretoriken? Vem borde tala till dig?

Om de invandrades och inföddas svar inte på väsentliga sätt skulle skilja sig vore det inte ett bevis på att vi som bor i Sverige har en perfekt demokrati. Men ett sådant resultat skulle peka bort från slutsatsen att just valrörelserna är institutioner där den invandrade delen av befolkningen – eller de som betraktas som invandrare av dem som inte själva klassificerar sig så – utsattes för systematisk diskriminering.

Referenser

- Abiri, Elisabeth (2000) "The changing praxis of 'generosity': Swedish refugee policy during the 1990s", *Journal of Refugee Studies*, vol 13, nr 1.
- Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London: Verso.
- Asp, Kent "Ekonomi – den glömda valfrågan", *Dagens Nyheter* 18/9 1988.
- Asp, Kent (2002) *Integrationsbilder – medier och allmänhet om integrationen*, Norrköping: Integrationsverket.
- Asp, Kent "Bevakningen av årets riksdagsval granskad i ny undersökning: 'Väljarna ratar mediernas favoritfråga'", *Dagens Nyheter* 15/9 2002.
- Austin, J. L. (1975) *How To Do Things With Words* (red. Urmson, J. O. & Sbisà, Marina) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Banakar, Reza (1993) "Det offentliga samtalet om etnokulturella frågor", *Häftet för kritiska studier*, nr 1–2.
- Betz, Hans-Georg (1998) "Introduction" i: Betz, Hans-Georg & Immerfall, Stefan (red.) *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan: 1–10.
- Bjørge, Tore (1997) *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: Patterns, Perpetrators, and Responses*, Oslo: Tano Aschehoug.
- Blommaert, Jan & Verschueren, Jef (1998) *Debating Diversity: Analysing the discourse of tolerance*, London, New York: Routledge.
- Boréus, Kristina (1994) *Högervåg. Nyliberalism och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*, Stockholm: Tiden.

- Boréus, Kristina (2005) "Diskursiv diskriminering: en typologi", *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 2.
- Boréus, Kristina (2006) "Discursive discrimination of 'immigrants' in Sweden", opublicerat antologikapitel.
- Boréus, Kristina (kommande) "Discursive Discrimination: a typology", *European Journal of Social Theory*.
- Brune, Ylva (1998) "Tårögda flickor och kusliga män" i: Brune, Ylva (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*, Stockholm: Carlssons.
- Brune, Ylva (2004) *Nyheter från gränsen: tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*, Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Dahlstedt, Magnus (2000) *Utanför demokratin. Marginaliseringens politiska konsekvenser*, Norrköping: Integrationsverket
- Dahlstedt, Magnus (2005) "'Det är inte mitt samhälle!' Misstro och levd erfarenhet i mångkulturella förortsmiljöer" i: Dahlstedt, Magnus & Hertzberg, Fredrik (red.) *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*, SOU 2005:112.
- Ds 1999:48 "Begreppet invandrare – användningen i lagar och förordningar".
- Ds 2000:43 "Begreppet invandrare – användningen i myndigheters verksamhet".
- Direktiv 2004:54, Justitiedepartementet.
- Edgerton, David, Fryklund, Björn & Peterson, Tomas (1994) "Systemvalet" i: Bjurulf, Bo & Fryklund, Björn (red.) *Det politiska missnöjets Sverige. Statsvetare och sociologer ser på valet 1991*, Lund: Lund University Press.
- Ericsson, Urban, Molina, Irene & Ristilampi, Per-Marcu (red.) (2002) *Miljonprogram och media. Föreställningar om människor och förorter*, Stockholm/Norrköping: Riksantikvarieämbetet & Integrationsverket.
- Essed, Philomena (1991) *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*, Newbury Park, London, New Delhi: SAGE.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*, Cambridge, UK: Polity Press.
- Flowerdew, John, Li, David C.S. & Tran, Sarah (2002) "Discriminatory news in discourse: some Hong Kong data", *Discourse & Society*, vol. 13(3).

- Fryklund, Björn & Peterson, Tomas (1989) *”Vi mot dom”: det dubbla främlingskapet i Sjöbo*, Lund: Lund University Press.
- Groglopo, Adrián (2000) ”I kontrasternas spel. En diskursanalys om svenskar och det svenska samhället i diskursen om den Andre”, Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Göttel, Stefan (2001) ”Zur Verwendung von Metaphern im schwedischen Einwanderungsdiskurs. Eine qualitative diskursanalytische Untersuchung ausgewählter Artikel der Tageszeitung Dagens Nyheter”, Berlin: Philosophische Fakultät II, Nordeuropa-Institut, Humboldt Universität zu Berlin.
- Johansson, Christina (2006) *Välkomna till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Malmö: Bokbox Förlag.
- Karlsson, Bert (1991) *Skandal!*, Mariann.
- Lakoff, George (1987) *Women, Fire and Dangerous Things: what categories reveal about the mind*, Chicago: University of Chicago Press.
- Lodénus, Anna-Lena & Larsson, Stieg (1994) *Extremhögern*, Stockholm: Tiden.
- Mattsson, Katarina (2001) *(O)likhetens geografier – Marknaden, forskningen och de Andra*, Uppsala: Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mattsson, Katarina (2005) ”Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och det ’vita västerländska’” i: de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41.
- Molina, Irene (2005) ”Rasifiering. Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige” i: de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41.
- Nationalencyklopedin* (1992) Höganäs: Bra Böcker.
- Nussbaum, Martha (1999) *Sex & Social Justice*, New York: Oxford University Press.
- Proposition 1996/97:25 ”Svensk migrationspolitik i ett globalt perspektiv”.
- Proposition 1997/98:16 ”Sverige, framtiden och mångfalden. Från invandrapolitik till integration”.

- Reisigl, Martin & Wodak, Ruth (2001) *Discourse and Discrimination: Rhetorics of racism and anti-Semitism*, London; New York: Routledge.
- Rodgers (1995) "What is special about a social exclusion approach?" i: Rodgers, Gerry, Gore, Charles & Figueiredo, José B. (red.) *Social Exclusion: Rhetoric Reality Responses*, Geneva: International Institute for Labour Studies.
- Rydgren, Jens (2005) *Från skattemissnöje till etnisk nationalism. Högerpopulism och parlamentarisk högerextremism i Sverige*, Lund: Studentlitteratur.
- Sainsbury, Diane (2005) "The Politics of Inclusion and Exclusion: Denmark and Sweden". Paper presented at the XIV Nordic Political Science Association Conference, Reykjavik, Iceland, 11–13 August 2005.
- Sewell, Jr. William (1992) "A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation", *American Journal of Sociology*, vol 98, nr 1: 1–29.
- SOU 1995:75 "Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv: betänkande av Flyktingpolitiska kommittén".
- Tamas, Gellert (2004) *Lasermannen. En berättelse om Sverige*, Stockholm: Ordfront.
- Timbro (1988) En ny grundlag. MOU 1988:1, Stockholm: Timbro.
- Tuchman, Gaye (1978) "Introduction: The Symbolic Annihilation of Women by the Mass Media" i: Tuchman, Gaye, Kaplan Daniels, Arlene & Benét, James (red.) *Hearth and Home: Images of Women in the Mass Media*, New York: Oxford University Press.
- van Dijk, Teun A. (1993) *Elite Discourse and Racism*, Newbury Park; London; New Delhi: SAGE.
- von Feilitzen, Cecilia (1978) "Barn, ungdomar, vuxna och äldre i TV" i: Nowak, Kjell, Strand, Hans, Andrén, Gunnar, Ross, Sven & von Feilitzen, Cecilia (red.) *Folket i TV. Demografi och social struktur i televisionens innehåll*, Stockholm: Centrum för masskommunikationsforskning, Stockholms universitet.
- Walby, Sylvia (1992). "Post-Post-Modernism. Theorizing Social Complexity", i: Barret, Michèle & Phillips, Anne (red.) *Destabilizing Theory. Contemporary Feminist Debates*, Cambridge: Polity Press.

- Westlind, Dennis (1996) *The Politics of Popular Identity: understanding recent populist movements in Sweden and the United States*, Lund: Lund University Press.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*, New York: Columbia University Press.
- Widfeldt, Anders (2004) "Introduktion: Den radikala högerpopulismen – en etablerad politisk kraft" i: Rydgren, Jens & Widfeldt, Anders (red.) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – Populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*, Stockholm: Liber.

Bilaga

Analysfrågor valmanifest/valplattformar/debattartiklar/annat skriftligt material

Nedanstående noteras:

1. Vilka ämnen som behandlas
2. Förekommande benämningar för nationalitetsbaserade kategorier, kategorier som har att göra med invandring och flykting-skap eller andra kategorier som förefaller skilja "svenskar" från "icke-svenskar"
 - a) notera alla olika benämningar
 - b) notera de meningar där substantivet "svensk*" ingår
3. Generaliserande beskrivningar av och tillskrivande av egenskaper till eller påståenden om regelmässigt beteende av dem som benämns "svenskar", "invandrare", "flyktingar" etc.
4. Beskrivningar eller omnämmanden av skillnader mellan "svenskar" och "invandrare", "flyktingar" etc.
5. Metaforer av möjligt intresse
6. Förslag som framförs vad gäller invandrare och flyktingar
7. Omdömen om rådande praktiker som specifikt berör invandrare och flyktingar
8. Uttryckta perspektiv på flyktingpolitiken
9. Uttryckta perspektiv på rasism, främlingsfientlighet, diskriminering etc.

10. Formuleringar som relaterar ”oss” med syftning på ”svenskar” eller ”svenskar” till ”invandrare” eller ”flyktingar”

Analysfrågor TV-material

Nedanstående noteras:

1. Vilka frågor som förs in av TV-mediet
Frågor som TV-journalisterna ställer och programinslag som reser en viss fråga, som t.ex. förinspelade intervjuer med partimedlemmar. Gäller partiledarutfrågningarna och några av debatterna.
2. Vilka frågor som partiföreträdarna för in
Gäller flertalet av debatterna.
3. Vilka frågor som dominerar programmet tidsmässigt
En ungefärlig bedömning direkt efter att programmet tittats igenom.
4. Vilka frågor som förs in som uppges beröra flyktingar eller invandrare
5. Hur lång tid de frågor som noterats i 4 behandlas totalt i programmet
6. Förekommande benämningar för nationalitetsbaserade kategorier, kategorier som har att göra med invandring och flyktingskap eller andra kategorier som förefaller skilja ”svenskar” från ”icke-svenskar”
 - a) notera alla olika benämningar
 - b) notera de meningar där substantivet ”svensk” ingår
7. Generaliserande beskrivningar av och tillskrivande av egenskaper till eller påståenden om regelmässigt beteende av dem som benämns ”svenskar”, ”invandrare”, ”flyktingar” etc.
8. Beskrivningar eller omnämningen av skillnader mellan ”svenskar” och ”invandrare”, ”flyktingar” etc.
9. Metaforer av möjligt intresse

10. Aktivt medverkande ”svenskar” respektive ”invandrare” etc.
11. Förslag som framförs vad gäller invandrare och flyktingar
12. Omdömen om rådande praktiker som specifikt berör invandrare och flyktingar
13. Uttryckta perspektiv på flyktingpolitiken
14. Uttryckta perspektiv på rasism, främlingsfientlighet, diskriminering etc.
15. Formuleringar som relaterar ”oss” med syftning på ”svenskar” eller ”svenskar” till ”invandrare” eller ”flyktingar” etc.

Statens offentliga utredningar 2006

Kronologisk förteckning

1. Skola & Samhälle. U.
2. Omprövning av medborgarskap. Ju.
3. Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning i hela landet. N.
4. Svenska partnerskap – en översikt. Rapport 1 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
5. Organisering av regional utvecklingspolitik – balansera utveckling och förvaltning. Rapport 2 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
6. Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt. En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. UD.
7. Studieavgifter i högskolan. U.
8. Mångfald och räckvidd. U.
9. Kontroll av varor vid inre gräns. Fi.
10. Ett förnyat programkontor. U.
11. Spel i en föränderlig värld. Fi.
12. Rattfylleri och sjöfylleri. Ju.
13. Djurskydd vid hästavel. Jo.
14. Samernas sedvanemarker. Jo.
15. Detaljhandel med nikotinläkemedel. S.
16. Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. Fö.
17. Ny häkteslag. Ju.
18. Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. Fö.
19. Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. Ju.
20. Tonnageskatt. Fi.
21. Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen. Ju.
22. En sammanhållen diskrimineringslagstiftning. Del 1+2, särtryck av sammanfattningen, lättläst sammanfattning och daisy. Ju.
23. Nya skatteregler för idrotten. Fi.
24. Avgift för matservice inom äldre- och handikappomsorgen. S.
25. Arbetslivsresurs. Ett statligt ägt bolag efter sammanslagning av Samhall Resurs AB (publ) och Arbetslivstjänster. N.
26. Sverige som värdland för internationella organisationer. UD.
27. Stöd till hälsobefrämjande tandvård. S.
28. Nya upphandlingsregler 2. Fi.
29. Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt. S.
30. Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet. Ju.
31. Anställ unga! U.
32. God sed vid lönebildning – Utvärdering av Medlingsinstitutet. N.
33. Andra vägar att finansiera nya vägar. N.
34. Den professionella orkestermusiken i Sverige. U.
35. Värdepapper och kontrolluppgifter. Fi.
36. För studenterna... – om studentkårer, nationer och särskilda studentföreningar. U.
37. Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet. Ju.
38. Vuxnas lärande. En ny myndighet. U.
39. Ett utvidgat miljöansvar. M.
40. Utbildningens dilemma Demokratiska ideal och andrafierande praxis. Ju.

41. Internationella sanktioner. UD.
42. Plats på scen. U.
43. Översyn av atomansvaret. M.
44. Bättre arbetsmiljöregler I. Samverkan, utbildning, avtal m.m. N.
45. Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi barnkulturen. + Bilaga/rapport: "Det ser lite olika ut..." En kartläggning av den offentligt finansierade kulturen för barn. U.
46. Jakten på makten. Ju.
47. Ökade möjligheter till trafiknykterhetskontroller vid gränserna. Ju.
48. Bidragsbrott. Fi.
49. Asylsökande barn med uppgivenhets-symtom – trauma, kultur, asylprocess. UD.
50. En ny lag om värdepappersmarknaden. + Författningsbilaga. Fi.
51. Tillgänglighet, mobil TV samt vissa andra radio- och TV-rättsliga frågor. + Daisy. U.
52. Diskrimineringens retorik. En studie av svenska valrörelser 1988–2002. Ju.

Statens offentliga utredningar 2006

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Omprövning av medborgarskap. [2]
Rattfylleri och sjöfylleri. [12]
Ny häkteslag. [17]
Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. [19]
Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen. [21]
En sammanhållen diskrimineringslagstiftning.
Del 1+2, särtryck av sammanfattningen, lättläst sammanfattning och daisy. [22]
Är rättvisan rättvis?
Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet. [30]
Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet. [37]
Utbildningens dilemma
Demokratiska ideal och andrafierande praxis. [40]
Jakten på makten. [46]
Ökade möjligheter till trafiknykterhetskontroller vid gränserna. [47]
Diskrimineringens retorik. En studie av svenska valrörelser 1988–2002. [52]

Utrikesdepartementet

- Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt.
En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. [6]
Sverige som värdland för internationella organisationer. [26]
Internationella sanktioner. [41]

- Asylsökande barn med uppgivenhetssymtom – trauma, kultur, asylprocess. [49]

Försvarsdepartementet

- Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. [16]
Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. [18]

Socialdepartementet

- Detaljhandel med nikotinläkemedel. [15]
Avgift för matservice inom äldre- och handikappomsorgen. [24]
Stöd till hälsobefrämjande tandvård. [27]
Teckenspråk och teckenspråkiga.
Kunskaps- och forskningsöversikt. [29]

Finansdepartementet

- Kontroll av varor vid inre gräns. [9]
Spel i en föränderlig värld. [11]
Tonnageskatt. [20]
Nya skatteregler för idrotten. [23]
Nya upphandlingsregler 2. [28]
Värdepapper och kontrolluppgifter. [35]
Bidragsbrott. [48]
En ny lag om värdepappersmarknaden.
+Författningsbilaga. [50]

Utbildnings- och kulturdepartementet

- Skola & Samhälle. [1]
Studieavgifter i högskolan. [7]
Mångfald och räckvidd. [8]
Ett förnyat programkontor. [10]
Anställ unga! [31]
Den professionella orkestermusiken i Sverige. [34]

För studenterna...

– om studentkårer, nationer och
särskilda studentföreningar. [36]

Vuxnas lärande. En ny myndighet. [38]

Plats på scen. [42]

Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi
barnkulturen. + Bilaga/rapport:

"Det ser lite olika ut..." En kartläggning
av den offentligt finansierade kulturen
för barn. [45]

Tillgänglighet, mobil TV samt vissa andra
radio- och TV-rättsliga frågor.

+ Daisy. [51]

Jordbruksdepartementet

Djurskydd vid hästavel. [13]

Samernas sedvanemarkor. [14]

Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet

Ett utvidgat miljöansvar. [39]

Översyn av atomansvaret. [43]

Näringsdepartementet

Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning
i hela landet. [3]

Svenska partnerskap – en översikt.

Rapport 1 till Organisations-
utredningen för regional tillväxt. [4]

Organisering av regional utvecklingspolitik
– balansera utveckling och förvaltning.

Rapport 2 till Organisationsutredning-
en för regional tillväxt. [5]

Arbetslivsresurs.

Ett statligt ägt bolag efter sammanslag-
ning av Samhall Resurs AB (publ) och
Arbetslivstjänster. [25]

God sed vid lönebildning – Utvärdering av
Medlingsinstitutet. [32]

Andra vägar att finansiera nya vägar. [33]

Bättre arbetsmiljöregler I. Samverkan,
utbildning, avtal m.m. [44]